

In samenwerking met de associatie Periferia

Do
AGORA
yourself

Breng je democratische projecten in de praktijk!

Maatschappelijke zetel (Brussel) : Kolomstraat, 1 - 1080 Molenbeek

Kantoor in Wallonië: Place de l'ilon, 13 - 5000 Namen

contact@periferia.be

+32(0)2 544 07 93

www.periferia.be

Redactie: Periferia aisbl & Agora.Brussels

Ontwerp : Periferia aisbl

Coverillustratie: Andres Hertsens

1^e editie - 2025

Dit werk is gelicenseerd onder CC BY-NC 4.0 . Het mag niet worden gebruikt voor commerciële doeleinden en er moet als volgt naar worden verwezen: Periferia aisbl, Agora.brussels, Do Agora Yourself, Brussel, 2025.

De praktische gids om je democratische
projecten in actie te brengen

SAMENVATTING

A. INTRODUCTIE	07
◆ Voorwoord	08
◆ Wat is Agora ?	11
◆ Een gids voor durvers ter inspiratie	11
◆ Hoe moet deze gids worden gelezen?	13
◆ Hoe werd deze gids geschreven?	14
◆ Dankwoord	15
◆ Lexicon	17
B. POLITIEKE BURGERBEWEGING	19
◆ Van een idee naar een beweging	21
◆ De burgerassemblées en het parlementaire werk	27
◆ Nuttige bronnen	32
C. BURGERASSEMBLEE	35
◆ Voorwoord	36
1. Een burgerassemblee vormgeven	38
2. De keuze van een thema begeleiden	48
3. Een representatief panel samenstellen	56
4. Verwelkoming en introductie	63
5. Zorg voor inclusie	68
6. Logistiek plannen	75
7. Informatie beheren	82
8. De beraadslaging organiseren	89
9. Voorstellen schrijven	98
10. Besluitvorming door instemming	104
11. Evalueren	110
12. Communicatie beheren	117
D. PARLEMENT	123
◆ Voorwoord	124
◆ Het politieke spel spelen	127
◆ De rol(len) en mandaat van de verkozene	130
◆ Sleutels tot het begrijpen van parlementaire actie	131
◆ De grootste struikelblokken	137
◆ Wat heeft deze ervaring uiteindelijk opgeleverd?	140
◆ Nuttige bronnen	143
E. Nawoord	144

.....

INTRODUCTIE

.....

Politieke burgerbeweging

Burgerassemblée

Parlement

VOORWOORD

België wordt de laatste jaren gekenmerkt door een democratische en creatieve vernieuwingsbeweging die internationaal opzien baart. Centraal in deze beweging staat het experiment dat Agora in Brussel tussen 2019 en 2024 uitvoerde, waardoor de gevestigde Belgische representatieve orde als nooit tevoren door elkaar werd geschud. Het naslagwerk dat u in handen hebt, brengt gedetailleerd verslag uit van dit onuitgegeven experiment. Dit werk drong zich in meerdere opzichten op.

In eerste instantie bracht het democratische experiment van Agora een blinde vlek in de Belgische representatieve democratie aan het licht: het opstellen van kieslijsten. In België valt de selectie van kandidaten onder de bevoegdheid van de politieke partijen, en ontsnapt als dusdanig grotendeels aan de aandacht van de burgers. Dit verzwakt de democratische kracht van het algemeen kiesrecht: "We weten dat zodra de politieke verenigingen de lijsten hebben opgesteld, de kiezers ze alleen nog maar hoeven te bekraftigen - het spijt me dat ik dit zeg"¹, merkte senator Despret een eeuw geleden al verontwaardigd op, toen het parlement zich eindelijk boog over het algemeen kiesrecht (voor mannen). Een eeuw later vormde de samenstelling van de kieslijst van Agora, die op 26 mei 2019 ter stemming werd gebracht, het onderwerp van een open en nooit eerder vertoonde procedure waarbij verkiezing zonder kandidaat en loting werden gecombineerd. Dit naslagwerk werpt gelukkig een licht op deze poging om boven de oorspronkelijke tegenstrijdigheid van de Belgische representatieve overheid uit te stijgen: wat gebeurt er met de vrijheid van burgers om te stemmen wanneer deze wordt uitgeoefend binnen een omgeving waarover zij geen controle hebben?

Gedurende het mandaat van haar verkozen vertegenwoordiger viel Agora vervolgens een andere pijler van de Belgische parlementaire vertegenwoordiging: de onafhankelijkheid van verkozen vertegenwoordigers ten opzichte van hun kiezers. Om het parlementaire mandaat van Agora te versterken, werden vier assemblees met gelote burgers georganiseerd. Hierdoor werd het mogelijk om op proactieve of reactieve manier te peilen naar de mening van de vertegenwoordigden. Hiermee koos Agora voor een zeer originele aanpak om de dialoog tussen vertegenwoordigers en vertegenwoordigden nieuw leven in te blazen en de kloof tussen kiezers en verkozenen te overbruggen. Nogmaals weerklinkt in dit werk de bezorgdheid die sommige parlementsleden een eeuw geleden al uitten, namelijk dat verkozen vertegenwoordigers de beloften van algemeen kiesrecht kunnen inwilligen als, en alleen als, ze bereid zijn van hun voetstuk af te stappen. Of zoals kamerlid Troclet ooit ze: "wij denken dat het nuttig is om gereeld na te gaan wat de natie denkt, zegt, voelt, belangrijk vindt. Zo willen we het Parlement verdedigen; we willen het niet veranderen in een soort wetgevende aristocratie die niet de macht heeft informatie in te winnen om haar rol te vervullen"². Het is de moeite waard om deze vorm van rehabilitatie van het imperatief mandaat, typisch voor onze volksvergaderingen vóór 1830, opnieuw van onder het stof te halen.

Te midden van de democratische vernieuwingen in België, bekleedt Agora een ongebruikelijke positie, een aspect dat op zich een naslagwerk verdient. In 2011 bracht de G1000 voor het eerst duizend gelote burgers samen om te beraadslagen. Vanaf 2017 hebben verschillende parlementen (de Duitstalige Gemeenschap, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en zijn Gemeenschapscommissies, het Waalse Gewest en de federale staat) in mindere of meerdere mate een systeem van loting ingevoerd. Als burgerinitiatief met een verkozen vertegenwoordiger in een parlementaire vergadering, houdt Agora het midden tussen privé- en publiek initiatief, tussen spontaan ondernemerschap en geïnstitutionaliseerd proces. Binnen de (atypische) Belgische politiek was Agora dus de vreemde eend in de bijt, aangezien ze zich zowel in de marge van, als binnen in het parlement bevond. Als zowel een burgerbeweging als een parlementaire

1 Belgische Senaat, 24 mei 1921 (online beschikbaar op de website van de Senaat).

2 Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, 31 mei 1921 (online beschikbaar op de website van de Kamer van Volksvertegenwoordigers).

politieke formatie, stond ze haaks op de traditionele vertegenwoordiging en maakte er tegelijk integraal deel van uit. Dit hybride karakter was de kracht van Agora, maar tegelijk misschien ook haar achilleshiel: in de tussenpositie werd ze blootgesteld aan kritiek afkomstig vanuit alle hoeken. In deze ongemakkelijke positie, zowel “binnen” als “buiten” het systeem, was veel moed en vastberadenheid nodig om het evenwicht tussen vertegenwoordiging en participatie te bewaren. Omdat de parlementaire archieven tussen 2019-2024 slechts één kant van de medaille zullen laten zien, drong de noodzaak zich op om het verhaal van deze unieke tussenpositie vanuit elke hoek te vertellen.

Dit naslagwerk is om nog een andere reden erg waardevol. De energie waarmee het hele Agora-team zich vijf jaar lang uit de naad heeft gewerkt, verdient het om deel uit te maken van ons collectief geheugen. Naast het uitvoeren van deze nieuwe vorm van participatieve representatie – of representatieve participatie? – werd Agora een goudmijn aan ideeën, een onvermoeibare organisator van debatten en een onvervangbare drijvende kracht in het Belgische participatiennetwerk. Vrijgevigheid, delen, uitwisseling en dialoog zijn de bouwstenen van haar DNA. Zelfs na haar vertrek bleef Agora een collectief: iedereen kreeg de kans het experiment verder te zetten en het model te bestendigen. Dit boek is dus niet alleen een waardevolle getuigenis van het verleden. Het is ook een handleiding voor de toekomst.

Agora is dood. Lang leve Agora! Met haar typische bescheidenheid verlaat Agora ons op kousenvoeten. Maar dankzij de partituur die u in handen hebt, zal haar muziek, afwisselend melodisch en dissonant, een mengeling van majeur en mineur, nog lang in onze oren blijven weerklanken.

Anne-Emmanuelle Bourgaux
Constitutionalist en hoogleraar aan UMONS

Introductie

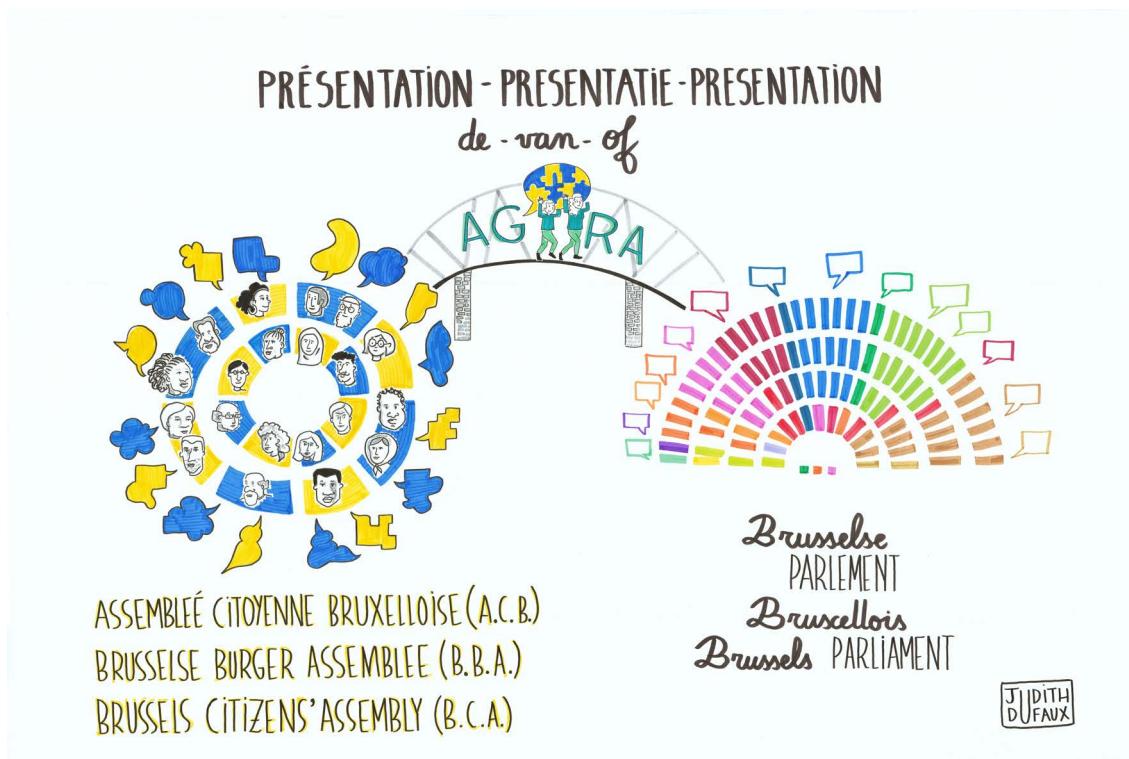
Representatieve democratieën zitten zowat overal op hun tandvlees. De vraag rijst hoe we onze stem en onze plaats kunnen terugwinnen en hoe we opnieuw collectief en inclusief kunnen functioneren. Het doel is ook om nieuw overheidsbeleid mee op te stellen waarbij rekening wordt gehouden met de veranderende samenleving en om het verleden achter ons te laten.

Gezien de huidige ontwikkelingen en de algemene indruk dat de politiek de weg is kwijtgeraakt, is het niet makkelijk enthousiast te blijven.

En toch...

Voor de meeste mensen is "het systeem" dat op zijn laatste pootjes loopt. Op het moment van schrijven is het moeilijk te voorspellen of onze samenlevingen naar meer of minder democratie evolueren. Toch blijven de meeste burgers nog steeds erg gehecht aan het principe van democratie. Erg vaak worden onze organisaties als ontoereikend beschouwd om samen beslissingen te nemen.

Al enkele jaren proberen Periferia en andere organisaties initiatieven onder de aandacht te brengen. Hiermee willen ze hoop uitstralen en laten zien dat er nieuwe wegen zijn die naar meer democratie leiden, met meer ruimte voor iedereen en met meer diversiteit. De bedoeling van dit naslagwerk is de democratie nieuw leven in te blazen, door betekenis, een schat aan ervaring en inspiratie te verschaffen.

Schema van de Agora-aanpak - Judith Dufaux

Wat is Agora?

Agora¹ is een burgerbeweging, ontstaan in 2018. Haar doel was om ons politieke besluitvormingssysteem inclusiever en rechtvaardiger te maken. Haar vrijwilligers van het eerste uur vonden dat onze democratie participatiever kon zijn en dat beslissingen konden voortvloeien uit co-constructie in plaats van uit tegenstellingen.

Beetje bij beetje mondden deze bedenkingen uit in een project: het oprichten van een assemblee bestaande uit gelote burgers die wetgevende macht zouden hebben². Gaandeweg evolueerden informele discussies naar bijeenkomsten van werkgroepen, waarin de acties van soms meer dan honderd mensen werden gecoördineerd³. In dit project zou de wetgevende macht in eerste instantie in handen zijn van een verkozen vertegenwoordiger die als woordvoerder van de assemblee zou optreden.

Zo nam Agora.Brussels deel aan de regionale verkiezingen van 2019 en behaalde ze een zetel in het Brussels Parlement. Vervolgens organiseerde Agora vier burgerassemblees tussen het najaar van 2019 en het najaar van 2022. De voorstellen van deze assemblees werden vervat in vier resoluties⁴. Vervolgens zorgde de verkozen vertegenwoordiger van Agora voor de politieke opvolging⁵ via meer dan tweehonderd parlementaire interventies. Het parlementslid van Agora diende ook een ordonnantie in ter oprichting van een permanente burgerassemblee, via loting, met de bevoegdheid om wetgeving te initiëren.

Ten slotte valt de sfeer binnen Agora.Brussels te omschrijven als veeleisend en tegelijk belangeloos. De beweging houdt van experimenteren, waarbij een zeker geklungel wordt gecombineerd met vindingrijkheid, hetgeen voortvloeit uit een zeldzame combinatie van pragmatisme en utopie, van ernst en gezelligheid.

Een gids voor durvers ter inspiratie

We willen onze ervaring delen zodat anderen er inspiratie uit kunnen putten. Daarom hebben we deze gids opgesteld. Dit is geen receptenboek om tot op de letter of linear te volgen. We schetsen alleen een werkwijze in een bepaalde geografische en tijdsgebonden context.

De gids nodigt eerder uit de sprong te wagen en toont aan dat je het gaandeweg beter kan doen. Daarnaast bieden we inspiratie om het onmogelijke toch mogelijk te maken. Met de vaste overtuiging dat de experimenten van Agora als solide basis kunnen dienen voor iedereen die de fakkel wil overnemen om onze democratieën opnieuw uit te denken.

Deze gids werd geschreven in samenwerking met Periferia. De basisintentie is drieërlei.

---

1 <https://www.agora.brussels/>

2 De werking van de door Agora georganiseerde Brusselse Burgerassemblees wordt behandeld in deel "C. Assemblee".

3 Het ontstaan en de werking van de beweging en haar strategische keuzes worden behandeld in deel "B. Beweging.".

4 Beschikbaar op <https://www.assemblee.brussels/?lang=nl>

5 De politieke opvolging van de burgervoorstellen wordt behandeld in deel "D. Parlement"

1. Andere manieren van democratie voorstellen

In haar vijfjarig bestaan heeft Agora een aantal grote projecten verwezenlijkt en een aparte plaats ingenomen in het Brusselse politieke landschap:

- ◆ Er werd campagne gevoerd op basis van twee programmapunten: het institutionaliseren van een burgerassemblée met wetgevende macht en het behalen van een zetel;
- ◆ Er werd een politieke burgerbeweging voor gedeeld bestuur georganiseerd;
- ◆ Er werden assemblees bestaande uit gelote burgers gehouden;
- ◆ Er werd een nieuwe manier bedacht voor volksvertegenwoordiging door de standpunten en voorstellen van de burgerassemblée zo nauwkeurig mogelijk aan het Brussels Parlement te bezorgen.

Dankzij het feit dat bepaalde ervaringen werden herhaald en de procedures kritisch werden bekeken, kunnen we vaststellingen en richtlijnen voorstellen en de belangrijkste gebruikte methodes delen. Deze gids bevat ook een aantal belangrijke anekdotes over waarom de beweging specifiek voor deze weg koos.

2. Anderen hoop geven

De afgelopen vijf jaar werd Agora verschillende keren uitgenodigd om in uiteenlopende settings haar acties toe te lichten. Ze ontmoette een breed scala aan actoren die belangstelling toonden voor vergelijkbare perspectieven. Het ging hierbij over andere burgerbewegingen, verkozenen van traditionele partijen, vakbondsleden, vertegenwoordigers van non-profitorganisaties (vzw's), bewegingen voor permanente educatie, studentenorganisaties, burgerparticipatiebedrijven, stichtingen, ambtenaren in België, Europa en daarbuiten.

Deze gigantische interesse in collectieve intelligentie, gedeeld bestuur, burgerparticipatie en deliberatieve democratie doet vermoeden dat het doel waar Agora voor streefde, voortborduurt op een hedendaagse trend. Een zucht naar horizontaliteit, inclusiviteit, nieuwsgierigheid naar de ervaring van anderen en co-constructie.

Daarom leek het ons van groot belang om deze methodes te verspreiden, zowel onder andere burgerbewegingen en verenigingen als in culturele, economische en politieke organen, politieke partijen of instellingen. De weg is namelijk nog lang voordat alle aspecten van besluitvorming in onze samenleving inclusief en rechtvaardig zijn! Veel mensen en organisaties zoeken daar een geschikte aanpak voor.

Agora vrijwilligers op de regionale verkiezingscampagne

3. De grenzen verleggen

Gedurende haar vijfjarig bestaan, met haar vier assemblees en honderden parlementaire interventies, was Agora.Brussels een buitengewone kweekvijver voor het heruitvinden van onze democratische organisaties en instellingen.

De dynamiek van Agora bracht een aantal theoretische ideeën in de praktijk: kan een politieke burgerbeweging functioneren zonder hiërarchie? Zijn gelote burgers in staat om met relevante voorstellen te komen? Zijn parlementen in staat om de voorstellen van burgerassemblees in overweging te nemen? De antwoorden daarop, die in de verschillende delen van deze gids terug te vinden zijn, zijn geen theorie, maar het relaas van de praktische experimenten van Agora.Brussels.

De afgelopen jaren werden veel burgerassemblees georganiseerd. De Agora-assemblees werden door de beweging echter niet als "consultatief" beschouwd en de vrijwilligers hadden geen andere agenda dan het verbeteren van de democratie. In die optiek lijkt ons dat deze assemblees, hoewel misschien niet optimaal georganiseerd, wel orecht van aard waren, aangezien ze op participatievlak het verst gingen.

Hoe moet deze gids worden gelezen?

Deze gids is zo ontworpen dat iedereen alle noodzakelijke informatie terug kan vinden om een volledig begrip te krijgen van de Agora-ervaring. Afhankelijk van uw project, kunnen sommige delen echter nuttiger blijken dan andere. Deze gids kan daarom worden gelezen op een lineaire of herhalende manier, volgens het tempo waarin uw project wordt ontwikkeld.

De gids is onderverdeeld in drie afzonderlijke delen:

- ◆ Wilt u een (politieke) organisatie opzetten die volgens gedeeld bestuur functioneert? In deel B. over de "Beweging" kunt u de meeste inspiratie oppdoen.
- ◆ Wilt u een participatief proces organiseren waarin verschillende belanghebbenden zich op een inclusieve en rechtvaardige manier kunnen uitspreken? Deel C. over "Assemblees" beschrijft in twaalf hoofdstukken de verschillende door Agora.Brussels onderzochte aspecten.
- ◆ Wit u de resultaten van een participatief proces voorleggen aan een gemeenteraad of parlement? In deel D. "Parlement" wordt verslag uitgebracht over de politieke opvolging van de Agora-burgervoorstellen.

Elke participatieve aanpak, van welke aard ook, vloeit voort uit een vaststelling, een verlangen en een impuls om het "anders" aan te pakken. Achter elke methodologische en praktische keuze schuilt een intentie. Het presenteren van de manier waarop de Agora-burgerassemblees werden georganiseerd zonder daarbij de context te schetsen, zou hetzelfde zijn als het geven van pakkende recepten. Onze benadering gooit het over een heel andere boeg. We willen geen gebruiksaanwijzing geven, maar wel onze ervaring delen. Wat oorspronkelijk een gok was, een poging, een experiment... nam uiteindelijk deze vorm aan, omdat de context, de middelen en de zingeving zich ertoe leenden. In een andere context had het even goed een heel andere vorm kunnen aannemen. Waar het om gaat is de betekenis.

Hoe werd deze gids geschreven?

Deze gids is de vrucht van een traject, het resultaat van een weloverwogen keuze binnen Agora.Brussels. Het idee kwam ter sprake tijdens een reflectiemoment van de beweging en werd opgenomen in het actieplan 2023-2024. Het schrijfproces werd in de loop van 2023 opgestart. De gids is gebaseerd op allerlei bronnen die de beweging sinds de oprichting in 2019 verzamelde: de werkzaamheden van de groep “evaluatie-onderzoek”; analyses van de praktijken van Agora, uitgevoerd door verschillende stagiairs en onderzoekers; verschillende interviews waarbij standpunten en warme herinneringen werden gedeeld. Zo werd ook een reeks “haardvuuravonden” georganiseerd waar vrijwilligers uit verschillende periodes samenkwamen en terugblickten op het ontstaan en de werking van de beweging en op de organisatie van de assemblees. Bovendien kon het verkozen Agora-lid praten met een verkozen Kayoux-lid (een politieke burgerbeweging met een vergelijkbare bestaansreden in de gemeente Ottignies Louvain-la-Neuve) over de gelijkenissen en verschillen in de politieke opvolging van burgervoorstellingen in een gemeente of in een regionaal parlement.

Met al dit materiaal werd het mogelijk om een drielijige gids te maken. De deelname van Periferia garandeerde een macroperspectief, door de vele verwijzingen naar andere ervaringen in participatieve democratie, via haar publicaties in de wereld van permanente educatie en door de bijzondere aandacht die ze verleende aan het toegankelijk maken van de resultaten.

Omkaderd door een methode, een stapsgewijze aanpak en het gebruik van verschillende online documenten, werden de ontwerpen besproken door een werkgroep bestaande uit vrijwilligers van Agora en van andere burgerbewegingen.

Drie principes hebben het redactieproces geleid en ons in staat gesteld om tot dit format te komen: zo trouw mogelijk blijven aan de principes en de geschiedenis van Agora; nauwkeurig genoeg zijn zodat anderen zich alles kunnen toe-eigenen; toegankelijk zijn zodat iedereen de gids kan lezen.

Bedankt aan Fanny Thirifays, FX Lefebvre en Michaël Damman, die deze omvangrijke bundeling van ervaringen in goede banen hebben geleid. Voor dit naslagwerk waren enquêtes nodig en transcripties daarvan in verschillende ontwerphoofdstukken, een structuur die anderen zich makkelijk konden toe-eigenen, de verschillende denkprocessen van de burgers die deze ervaringen in vraag stellen en ook het ontwerpen van een participatief proces om dit – collectieve – naslagwerk tot een goed einde te kunnen brengen.

Met dank aan Ana, André, Dany, David, Françoise, Hannah, François, Manuel, Patrick, Marleen, Pascale, Pepijn, Reno, Samuel, Valérie, Youri en Yves voor hun getuigenissen, het schrijfwerk en nalezen ervan.

Bedankt aan Alex Vanderwalle voor de lay-out.

Bedankt aan Cédric Derijckere voor de vertaling.

Bedankt aan Anne-Emmanuelle Bourgaux voor haar inzet voor democratische vernieuwing en haar algemene inleiding van de “Do Agora Yourself”-gids.

Bedankt aan Nino Junius voor zijn studies over Agora, over deliberatieve democratie en zijn voorwoord bij deel C. Assemblee.

Bedankt aan Sacha Rangoni voor zijn analyse over hoe verkozen vertegenwoordigers zich burgerparticipatie kunnen toe-eigenen en voor zijn voorwoord bij deel D. Parlement.

Dank aan Ben Eersels voor zijn onvermoeibare inzet voor de G1000 en het algemene nawoord bij de “Do Agora Yourself”-gids.

Dankwoord

De ervaringen in deze gids werden neergepend door een kleine groep van een twintigtal mensen, maar zijn gebaseerd op de experimenten waaraan honderden burgers hun tijd besteedden - soms maar één dag, soms weken - om onze democratie op een praktische en pragmatische manier heruit te vinden. Hartelijk bedankt aan Aaron, Adeline, Agathe, Agnès, Alain, Alex, Alexandre, Alexander, Alice, Ana, André, Andréa, Annabel, Annick, Annissa, Anouk, Antoine, Arnaud, Arthur, Ashley, Benjamin, Benoît, Bernard, Betty, Betül, Bruno, Camille, Carole, Cas, Catarina, Catherina, Cécile, Cédric, Cinzia, Charlotte, Chiara, Christian, Christine, Clark, Damien, Dany, David, Déborah, Diane, Didier, Diego, Eric, Edward, Eewoud, Elisa, Elise, Emilie, Esther, Etienne, Evelyne, Fabrizzio, Félicien, Florence, Fran, Francesco, François, FX, Françoise, Frans, Frédéric, Gerben, Giovanni, Gilles, Giuseppe, Guillaume, Guy, Hannah, Hanne, Harold, Hélène, Hoa, Hugo, Iphigénie, Ingrid, Ionna, Isabelle, Iulia, Ivan, Jamina, Jan, Jean, Jean-Charles, Jean-Christophe, Jean-Jacques, Jean-Pierre, Jérôme, Jessica, Joelle, Johannes, Jonah, Jonathan, Joséphine, Judith, Julian, Julien, Jurian, Karen, Kaat, Kamal, Kewan, Kira, Kim, Lander, Lancelot, Larry, Laura, Lauranne, Laurence, Laurent, Lorenzo, Liesbeth, Lievens, Lola, Louise, Ludovic, Maaike, Mahmoud, Manal, Manjula, Manuel, Marc, Margarita, Margot, Marie, Marie-Line, Marie-Mathilde, Martial, Martin, Mathieu, Max, Maxime, Mélanie, Michaël, Michel, Mircea, Micheline, Mirvat, Muriel, Nancy, Neil, Niels, Nino, Nora, Ol, Olivier, Oya, Pamela, Pascale, Pepijn, Philippe, Pieter, Pierre-Yves, Pietro, Quentin, Rafic, Rafiek, Raph, Rozan, Raphaël, Raphaële, Renaud, Remi, Reno, Renée, Roberto, Robin, Roel, Roman, Sabrine, Samuel, Sandy, Sara, Sarah, Senne, Simon, Sixtine, Stijn, Stephanie, Téo, Tanguy, Tanaïs, Tarik, Tessa, Thibaud, Thomas, Tim, Veronica, Véronique, Victoria, Vincent, Viviane, Werner, Wivine, Xavier, Youssef, Youri, Yuus, Yves.

Bestand "Imagine demain le monde", N°132, het grote democratische ontwaken

LEXICON

Agori : lid van Agora dat hielp bij de organisatie van de assemblee.

Alumblist : naam die Agora geeft aan deelnemers van vorige Brusselse Burgerassemblies.

Assemblist : naam die Agora geeft aan deelnemers van de huidige Brusselse Burgerassemblee.

Brainstorming of ideeënregen : een creativiteitstechniek die erin bestaat om in korte tijd, zonder al te veel na te denken, een groot aantal ideeën te opperen.

Briefing : voorbereidende vergadering tussen de leden van een groep om de algemene doelstellingen af te spreken en ieders rol te bepalen.

Buddies : vriend(in), partner, werkmaatje. Persoon met wie we een speciale band opbouwen en die ons kan helpen bij het uiten van ons standpunt.

Catering : cateringdiensten, zowel tijdens pauzes als voor lunch of avondeten.

Assembleecyclus : het volledige verloop met alle fases van een assemblee: keuze van het thema, samenstelling van een panel, inleiding en verwelkoming van het panel, informatiefase, beraadslaging, schrijven, en beslissingen van het panel.

Empowerment : een collectief proces waardoor de deelnemers de context waarin ze leven en hun vermogen om die context te beïnvloeden beter kunnen begrijpen. Zo kunnen ze die context en de omstandigheden waarin ze samenleven doen evolueren.

Feedback : moment waarbij wordt teruggeblickt op een ervaring, een soort van balans van een gebeurtenis of een periode. Dit kan zowel collectief als individueel.

Flipcharts : borden met grote vellen papier om aantekeningen te maken tijdens presentaties of groepswerksessies.

Focusgroep : een sociologische onderzoeks methode waarbij een kleine groep mensen wordt ondervraagd over een bepaald onderwerp aan de hand van een reeks vragen die open en meerdere antwoorden toelaten.

Management by consent : instrument voor collectieve besluitvorming dat vaak wordt gebruikt in groepen die onder gedeeld bestuur werken. Zoals de naam aangeeft, wordt hier in tegenstelling tot consensus (volledige overeenstemming) gemikt op de essentie, om tot een bevredigend resultaat voor de hele groep te komen.

Collectieve intelligentie : een set van groepsmoderatie- en managementmethodes zodat iedereen wordt aangemoedigd om deel te nemen.

Facilitatorengeselschap : een team van mensen van wie de rol erin bestaat overlegmomenten te faciliteren, door iedereen aan het woord te laten, de bijdragen te herformuleren, alles voor iedereen begrijpelijk te maken, ideeën te helpen structureren, enz.

Safe room : beschermde plek waar deelnemers zich tijdens een assembleeedag op regelmatige tijdstippen kunnen terugtrekken, indien ze daar de behoefte voor voelen.

.....

POLITIEKE BURGERBEWEGING

.....

Politieke burgerbeweging

Burgerassemblée

Parlement

“Agora is een politieke burgerbeweging.”

Althans, zo beschrijven de leden het meestal. Uiteraard zijn er veel manieren om Agora te omschrijven en bestaan er veel verhalen over haar oprichting en anekdotes om haar vele facetten over te brengen.

Eén ding is echter zeker: we moesten er éénje met jullie delen.

Agora is meer dan een experiment waarbij assemblees van gelote burgers worden georganiseerd: het is bovenal een menselijk avontuur. Het is in feit een gok, een impuls, een verlangen om te durven experimenteren met een meer inclusieve, gediversifieerde, wendbare, samenwerkende, gedurfde vorm van democratie. Het gaat om het lef te hebben deel te nemen aan een spel dat fel wordt bekritiseerd, in een poging de gebreken ervan recht te zetten en de regels te wijzigen. Maar ook de ontmoeting met en de alliantie van een honderdtal mensen die geloven in eenzelfde maatschappelijk visie en dankzij wie een dergelijk “utopisch” project in België mogelijk werd.

“Ja, het is mogelijk!” Dat is de boodschap die deze publicatie wil uitdragen: dat democratie kan evolueren en kan worden verbeterd onder de impuls van burgers. Aan het einde van haar avontuur kan Agora met trots zeggen dat het inderdaad mogelijk was. Maar dat kan alleen omdat een handvol mensen er zes jaar eerder voldoende in geloofde... en erin slaagde om van intuïtie naar concreet idee te gaan en van daaruit naar collectieve actie.

Dit hoofdstuk neemt ons een paar pagina's lang mee terug in dit buitengewone avontuur, verteld door een handvol personen die het vanop de eerste rij meemaakten. Dank aan hen voor het delen van hun ervaringen.

Agora vrijwilligers op de regionale verkiezingscampagne

Van een idee naar een beweging

Het begon allemaal tijdens een poetry slam, twee vrienden die het gevoel hadden dat het zo niet meer verder kon...

Het Agora-avontuur begon op een avond in december 2017, na een poetryslamavond. We schrijven anderhalf jaar voor de federale en regionale verkiezingen van juni 2019. Geprickt door de teksten die ze net te horen hadden gekregen, spraken David en een vriend over hun onverschilligheid ten opzichte van die verkiezingen, die aan betekenis en kracht hadden ingeboet. Al snel kwamen ze allebei tot de vaststelling dat “de politiek zoals ze vandaag werkt, niet deugt”.

“De politiek kan de uitdagingen waar de samenleving voor staat het hoofd niet bieden, en op wie je ook stemt tijdens de verkiezingen, het zal nog steeds niet lukken... Maar de ervaring leert dat burgers na lang beraadslagen weldegelijk oplossingen kunnen bedenken, zelfs onpopulaire, als ze daar de middelen voor krijgen, met het algemeen belang en de lange termijn in het achterhoofd.”

Beiden zijn ervan overtuigd dat het volk de macht moet terugkrijgen, maar dat politieke partijen zoals ze nu bestaan ons nooit in staat zullen stellen om daar naartoe te werken. “We gaan toch geen politieke partij oprichten!” Of... “Een partij, geen politieke partij, maar eerder waarmee de knuppel in het hoenderhok wordt gegooid, zonder helemaal binnen het politieke systeem te vallen, maar ook niet helemaal erbuiten.”

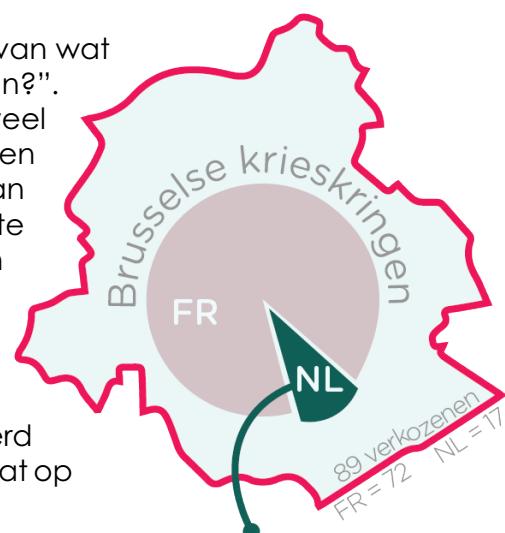
“Goh, als er nu eens een verkozen vertegenwoordiger was die namens de burgers sprak, maar die laat zien dat dit er een andere, zij het premature, manier van politiek bedrijven bestaat, zou dat dan niet verontrustender zijn dan wanneer het om een vereniging ging die er subsidies voor krijgt?”

De strategie begon vorm te krijgen: spelen volgens de bestaande spelregels, namelijk opkomen als een partij om verkozen vertegenwoordigers te verkrijgen wier taak zou bestaan uit het verdedigen van door burgers zelf uitgewerkte standpunten.

...en al snel tekende een concrete strategie zich af.

“Uiteindelijk kwamen we heel snel tot een concreet idee van wat Agora zou worden. Meteen stelde zich de vraag “hoe dan?”. Die avond maakten we een berekening om te zien hoeveel stemmen we nodig zouden hebben om te worden verkozen in het Brussels Parlement, en we stelden vast dat we aan Nederlandstalige zijde konden proberen een zetel te bemachtigen. Er zijn 89 zetels en erg veel kiezers, dus er zijn ongeveer 3 500-4 000 stemmen nodig. We gingen na wat een verkozen vertegenwoordiger zou opleveren op vlak van geld en hoeveel tijd nodig is om de participatieve aanpak te hanteren. Het doel was haalbaar en de middelen aanwezig om daarin te slagen”. De strategie werd steeds duidelijker: zich verkiesbaar stellen met een kandidaat op een Nederlandstalige lijst, omdat daar minder stemmen nodig zijn dan voor een Franstalige lijst.

“De ambitie was om een positieve ervaring te tonen, door ze in de best mogelijke omstandigheden uit te testen. De bedoeling was om zowel het publiek te overtuigen als de politici te verontruzten.”

De lijst Agora!

Illustratie van het aandeel Nederlandstalige vertegenwoordigers in het Brussels Parlement

Zonder al te specifiek te zijn, stellen ze zichzelf deze participatieve aanpak voor als een tweede senaat, naar het voorbeeld van David Van Reybrouck in zijn boek "Tegen verkiezingen". "We hadden het idee dat we echte macht moesten geven aan burgers die tijd kregen, dus geen participatieve greenwashing waarbij politici uiteindelijk toch hun zin doordrukken, ook geen raadpleging die misschien wel macht maar niet de middelen (tijd, informatie, vergoeding, enz.) geeft. Dat alles was dus al aanwezig tijdens die eerste avond."

Voor zijn vriend blijft deze discussie aan het eind van de avond een gezellige gedachtenwisseling. Maar voor David houdt het verlangen om deze uitdaging aan te gaan hardnekkig aan. Hij sprak erover met verschillende van zijn kennissen, die zich ook zorgen maakten over deze democratische kwesties. Om ontelbaar veel redenen waren de meesten niet bereid om mee te doen, alleen Olivier sprong op de kar en overtuigde twee andere vrienden, Yann en Martin, om er samen over na te denken. Samen bepaalden ze de richtlijnen voor het project: "stel dat we ermee beginnen, wat zou dan de volgende stap zijn?"

Het project op de proef stellen

Het viertal besloot het idee op de proef te stellen, om te zien of het steek hield, via interviews met een aantal mensen: politici en academici die eenzelfde verlangen naar democratische vernieuwing deelden.

Ze namen ook contact op met het Brussels Parlement om een beter begrip te krijgen van de regels om zich verkiesbaar te stellen en om te onderzoeken of een assemblee van gelote burgers met wetgevende bevoegdheden kon worden geïnstitutionaliseerd.

Andere bereidwilligen vinden om het avontuur aan te gaan

Eind februari, begin maart 2018 nodigden de vier hun vrienden uit voor een eerste avond waar ze hun idee presenteerden (met richtlijnen, het begin van een structuur en een voorstel betreffende de organisatie). "Nogmaals, we vertrokken niet vanuit een grote discussie over wat ons niet aanstond aan de democratie, enz. Nee, we presenteerden ons idee, ons project. Het was al heel concreet. Dat is volgens mij wat de mensen beviel en ze over de streep trok. Mensen schaarden zich eerder rond een project dan rond een politieke visie." De meeste mensen die werden uitgenodigd, verbonden zich aan hen en zullen uiteindelijk tot het einde van de politieke campagne aan boord blijven.

"De boodschap is er al: we bereiden ons voor op de verkiezingen zodat we een verkozen lid in het halfronde kunnen hebben".

Officiële lancering van de beweging in de Beurschouwburg - september 2018

Doel: een burgerbeweging op poten zetten met één been in het halfond, om door burgerassemblees opgestelde voorstellen te doen.

Uitgangspunten:

- het regionale niveau beogen
- een burgerassemblee op poten zetten
- een verkozen parlementslid dat rapporteert over voorstellen van burgers, maar zonder beslissingsbevoegdheid
- inclusief zijn, en het belang ervan onderstrepen
- Comm' groep die de campagne voorbereidt

Organisatie:

- vier werkgroepen (die wekelijks bijeenkomen):
  - > Financiën
  - > Comm'
  - > Relex (externe betrekkingen)
  - > Methodologie
- Één coördinatiegroep, bestaande uit een lid van elke werkgroep, die de informatie over de vier groepen verdeelt.

De geest van de “beweging” in de manier van organisatie

‘s Avonds splitste iedereen zich in vier groepen op. Elke groep wees een locomotief aan. “We zeiden tegen hen: goed, nu vragen we jullie om jullie in vier groepen op te delen. Ook al kennen jullie elkaar niet, toch willen we dat jullie de meest geschikte persoon aanduiden die als “locomotief” zal fungeren. Zonder deze groepen, is er geen vooruitgang. Tegelijkertijd stelden we dus meteen een structuur voor, die we ook meteen bereid waren los te laten.” Elke locomotief beschikt over een mandaat, bestaande uit drie regels en die hen duidelijke verantwoordelijkheden toekent.

“Ik denk dat velen dat ook fijn vonden, omdat ze dachten: ‘Wel, er is een project, maar in feite kan ik me er volledig voor engageren en ik krijg meteen een rol aangeboden, dus ik ben een beetje overdonderd, maar oké, waarom niet’.”

Deze horizontale benadering, die de mosterd bij sociocratische methodes haalt, heeft niet tot veel discussie geleid. Het was het methodologische voorstel van de vier vrienden dat de werkgroepen autonoom wilde laten werken. “Voor de meesten was het een ontdekkingstocht. Het symboliseerde het “bewegings”-aspect, waarbij iedereen zijn zegje heeft en het duidelijk is waar en hoe het kan worden gezegd.”

Een heidag van de beweging

Het project operationaliseren

Vervolgens gingen de vier werkgroepen aan de slag. De doelstellingen en tijdschema's werden vastgelegd, met het oog op de opbouw van het project.

- ◆ **Het comm'-team** startte met het uitstippelen van de campagne, het bepalen van de te gebruiken netwerken en media. Om dat te kunnen doen, hadden ze echter input nodig van de methodologiegroep over hoe het principe van assemblees en dergelijke moest worden overgebracht.
- ◆ **De methodologiegroep** schetste de ideale vorm, duur, enz. van een assemblee en bestudeerde de verschillende reeds bestaande modellen. Beetje bij beetje werd alles concreter: de wensen en beschikbare middelen om het realistisch te maken werden in overeenstemming gebracht. Zo werd de vergoeding van de assembleisten bepaald op basis van de financiële middelen die aan het verkozen lid zouden worden toegekend. De leden bezochten het Brussels Parlement om de verschillende beschikbare zalen te bekijken. Deze groep was een van de meest gewaardeerde, gezien het vernieuwende onderwerp en de centrale plek binnen het project.
- ◆ **De groep financiën** onderzocht manieren om geld in te zamelen en stelde financiële tabellen op om samen met een verkozen lid te na te gaan hoeveel opzij kon worden gezet, welke wettelijke bedragen konden worden teruggestort en welke praktijken in andere partijen gangbaar waren. Deze groep bestudeerde eveneens de juridische aspecten, zoals het oprichten van een vzw voor het ontvangen van betalingen, en om subsidieaanvragen in te dienen (die niet werden ingewilligd vanwege de politieke aard van het project).
- ◆ **De relex-groep** (externe betrekkingen) stelde zichzelf tot taak het belang van burgerparticipatie na te gaan. Elke politieke partij werd gevraagd naar haar visie over burgerparticipatie. "Het was vrij duidelijk dat we ons als partij kandidaat zouden stellen, maar het was alsof we ze haast een uitweg boden. Hadden zij dezelfde visie op participatie in hun programma gehad als wij, dan hadden we niet op hoeven te komen. En aangezien het antwoord te wensen overliet, namelijk dat geen enkel programma echte macht aan burgers wilde verlenen, rechtvaardigde het ons plan om ze alsnog een duwtje in de juiste richting te geven."

In juni 2018 werd de vzw Reboot Democracy opgericht als rechtspersoon van de Agora-beweging. Deze bevordert burgerparticipatie, met name door loting, en stimuleert de uitvoering ervan op institutioneel niveau. Meer concreet finanziert en beheert deze rechtspersoon de gelote assemblee in Brussel. Deze zou worden gefinancierd door de Agora-parlementsleden, die meer dan twee derde van hun salaris aan de vzw doorstorten, en door andere donaties en subsidies.

Agora, een beweging of een partij?

"Toen we met z'n vieren waren, waren we nog geen beweging. We wisten dat we een partij wilden vormen, maar het was een manier om een doel te bereiken en niet het oorspronkelijke idee. De beweging kreeg beetje bij beetje vorm... alvorens ze een partij werd." Eenmaal de groepen waren opgestart en het werk werd aangevat, sloten nieuwe mensen zich aan, steeds via andere reeds aangesloten mensen, en binnen een duidelijk kader: het organiseren van gelote burgerassemblees waarvan de voorstellen in het Parlement zouden worden bepleit door een verkozen vertegenwoordiger. "We verwelkomden deze nieuwelingen, die werden verleid door het idee van een burgerbeweging, maar we legden hen uit dat we vooruitgang moesten boeken, volgens een bepaalde timing. Sommigen waren verbaasd dat het project niet langer ter discussie kon worden gesteld. We legden hen uit waarom bepaalde keuzes werden gemaakt en luisterden naar hen: over het wat en waarom zagen ze de dingen soms anders, al maakten we hen duidelijk dat de kans klein was dat we het geweer van schouder zouden veranderen. Anders namen we het risico vertraging op te lopen en te moeten wachten tot de volgende verkiezingen, vijf jaar later dus."

In september 2018 ging de beweging officieel van start tijdens een evenement in de Beurschouwburg, een kunstencentrum in hartje Brussel. Pas een paar maanden later werd het idee om zich verkiesbaar te stellen bevestigd en officieel aangekondigd: Agora presenteerde zichzelf toen als "een politieke burgerbeweging". 18 maanden zaten tussen de eerste besprekingen en de aankondiging van de oprichting van de partij.

Er werd een datum gepland voor het samenstellen van de lijst, in overeenstemming met de doelstellingen van het oorspronkelijke project: de beweging ontwikkelde een vernuftige methode die "verkiezing zonder kandidaat" inhield voor de eerste namen op de lijst en loting voor de volgende namen. Het kiezen van de lijsttrekkers, een verplichting om aan de verkiezingsregels te voldoen, bleek meer dan een formaliteit te zijn.

Illustratie van de "verkiezing zonder kandidaat", die de eerste plaatsen op de kieslijst bepaalt

"We dachten dat we elk om de beurt de media te woord zouden staan en dat de lijsttrekkers dat één op de tien keer zouden doen, maar niet voortdurend. We beseften echter dat de media met de lijsttrekkers wilden praten en dat als we onze ideeën niet veranderden, we geen aandacht of zichtbaarheid zouden krijgen. We moesten een model aanvaarden dat voor ons geen steek hield. Toen de lijsttrekkers eenmaal bekend waren, kregen ze meteen vragen van de media en het publiek over hun ideeën en ideologie, terwijl dat voor ons irrelevant was." Deze aanpak prikkelde de nieuwsgierigheid van de media.

In februari 2019 lanceerde Agora de vzw Agora.Brussels om donaties in te zamelen ter financiering van haar campagne.

Een partij worden, verandert dat iets?

"Het feit dat we een partij werden, veranderde voor de beweging niets aan de inhoud van het project... maar wel aan de manier waarop het zou worden uitgevoerd."

Wat sindsdien wezenlijk veranderde, was dat tijdens de eerste vijf en een halve maand van 2019 de beweging in "campagne"-modus ging. "Zo goed als alles was uitgedacht, veel hoefde niet meer worden gedaan. De Werkgroep (WG) methodologie werd gepauzeerd en de andere werkgroepen schoten in actie. De WG financiën dacht niet langer na over hoe financiering te vinden, maar hield zich bezig met crowdfunding (om de campagne te financieren). Het comm'-team stelde niet langer een communicatieplan op, maar begon met het opnemen van video's en andere zaken. We voerden campagne, individueel of met anderen." Op dat moment engageerde iedereen zich op een andere manier: sommigen smeten zich volledig, anderen hielden het op één of twee uur per week.

Een “Tupperware”-campagne

“Agora koos voor deze methode die volgens ons naadloos aansloot bij wat we zochten.” Vijf maanden lang vroegen verschillende leden van Agora aan vrienden, kennissen en aanhangers om hun netwerk uit te nodigen op avondjes waar het Agora project werd toegelicht. “Na één of twee uur was het al beklonken. Mensen waren verrast over de participatieve aard van ons politieke project: we lieten ze een “vissenkomdebat” ervaren, met veel interactie... Mensen waren ook verrast door de werkwijze. Het publiek was enigszins intellectueel, al hadden we genoeg tijd nodig om ze te overtuigen. Er waren een heleboel obstakels: het leek vaak absurd te gaan stemmen op een partij die, naar eigen zeggen, zonder politiek programma in de traditionele zin van het woord opkwam; de resultaten van de assemblees zouden misschien haaks kunnen staan op de oorspronkelijke ideeën die Agora had voor de stad... Het vergde veel tijd om alles toe te lichten, maar ik heb de indruk dat we met dit format velen hebben overtuigd.” Aan het einde van de avond stelde het Agora-lid de volgende vraag: “indien we jullie hebben kunnen overtuigen, wat kunnen jullie dan precies doen?” Eén van de antwoorden luidde: “nog zo’n Tupperware-avond organiseren in een andere kring”. En dat wierp z’n vruchten af. Uiteindelijk kreeg Agora veel aanvragen binnen en kreeg ze de kans om zich in veel verschillende kringen voor te stellen.

Agora Café - Evenementen georganiseerd om de voorstellen van Agora te ontdekken.

Parallel werden dezelfde avonden georganiseerd in privécafés: de “Agora Cafés”. Het doel van deze evenementen is om mensen te overtuigen van het democratische belang van de assemblees en om praktische informatie te geven: bv. aan Franstaligen uitleggen hoe ze in de Nederlandstalige kieskring kunnen stemmen, om zo iemand van Agora verkozen te krijgen.

Pepijn wordt verkozen!... en voor Agora begint een nieuw hoofdstuk.

Agora bemachtigde een zetel met slechts enkele tientallen stemmen. Pepijn Kennis, de lijsttrekker van Agora, werd verkozen! “Toen veranderde alles. Dat was het keerpunt in de geschiedenis van Agora.”

Bruz interview van Pepijn Kennis

De burgerassemblees en het parlementaire werk

Het avontuur dat in het verschiet ligt, is van een andere orde.

De missie is volledig anders. Het gaat er niet langer om iemand verkozen te krijgen, maar om het opzetten van burgerassemblees. Ook de logistieke realiteit gaat op de schop: Agora geniet als parlementaire fractie van haar eigen kantoorruimtes en financiële middelen.

Een aantal mensen kwam volledig uitgeput uit de campagne. Sommigen vonden dat het doel was bereikt en stapten uit het avontuur. Anderen sloten zich aan bij de beweging om de assemblees te ondersteunen. De beweging, die voorheen volledig uit vrijwilligers bestond, neemt nu vrijwilligers aan en kruip in de rol van werkgever (met één voltijdse en zeven halftijdse medewerkers). "Het klopt zeker dat we ook fouten hebben gemaakt, vanuit een naïeve visie op zelfbeheer waarbij we tegen hen zeiden: 'wij weten ook niet hoe het werkt, probeer dus maar wat!'. Er was zeker sprake van een beetje amateurisme: we verwelkomden hen zonder de tijd te nemen de visie en de richting van ons project duidelijk te maken. We gaven ze gewoon een missie en vertelden ze wat ze moesten doen."

In deze fase stak een alomtegenwoordige vrees binnen de beweging de kop op: de communautaire angst dat Agora een Franstalige beweging zou zijn, gebruikmakend van een Nederlandstalig mandaat. "Aangezien de beweging meer Franstalig was, vonden we dat de ploeg van onze verkozene volledig tweetalig moest zijn zodat iedereen zich in zijn eigen taal kon uitdrukken. Bijgevolg werd een aantal personen van de beweging, die zich kandidaat hadden gesteld voor deze missies, direct en consequent opzij geschoven. Voor de continuïteit bleek dat uiteindelijk geen slechte keuze."

Tal van uitdagingen en de noodzaak om een collectieve werking te (her)bedenken

Alles ging ook allemaal erg snel. Al snel werd besloten om facilitatoren te werven om de assemblees vorm te geven en te organiseren. Andere vrijwilligers van de beweging werden ingezet voor andere taken. September brak aan en de eerste assembleedag stond gepland voor november. Alles moest nog worden geregeld.

"De anderen uit de beweging die tot dan toe betrokken waren geweest, konden niet altijd aanwezig zijn en een aantal van de drijvende krachten haakten af. Op individueel vlak was dat geen probleem, maar op collectief vlak ontstond een grote kloof." Tezelfdertijd kwam er een aantal andere mensen bij. Het team verantwoordelijk voor de assemblees lanceerde een oproep om facilitatoren te vinden. Een veertigtal reacties kwam binnen, waaronder professionele facilitatoren. "De assemblees wekten een waar enthousiasme op. Dat was mooi om te zien. Veel mensen wilden zich ervoor engageren en ondersteuning bieden, ook degenen die bij de campagne betrokken waren geweest en er nog steeds bij waren. Iedereen kwam er echter bij om een specifieke reden: vertaling, facilitering, babysitting, enz. Ik zou dus niet zeggen dat een tweede beweging werd gelanceerd, aangezien de assemblees nog steeds iedereen samenbrachten."

Tabel van post-its gegenereerd tijdens een heisessie van de beweging

Er moest ook een kader komen voor parlementaire actie en om Pepijns werk binnen het Brussels Parlement te ondersteunen: "De meeste medewerkers waren vrij jong en hadden geen ervaring met parlementaire functies. En we hadden een hele reeks richtlijnen opgesteld zodat Pepijn niet de leider noch de coördinator van het parlementaire team zou zijn. Maar, een compleet nieuw team, in een nieuwe rol, voor het opzetten van assemblees die nog nooit eerder waren uitgetest... Volgens mij waren we ons niet bewust van de omvang, eigenlijk was het zelfs te veel." Na de eerste assemblee bleek duidelijk dat het bestuur moest worden herzien. Voor dit werk gaf een deel van de vrijwilligers de vaste medewerkers hierin de vrije hand.

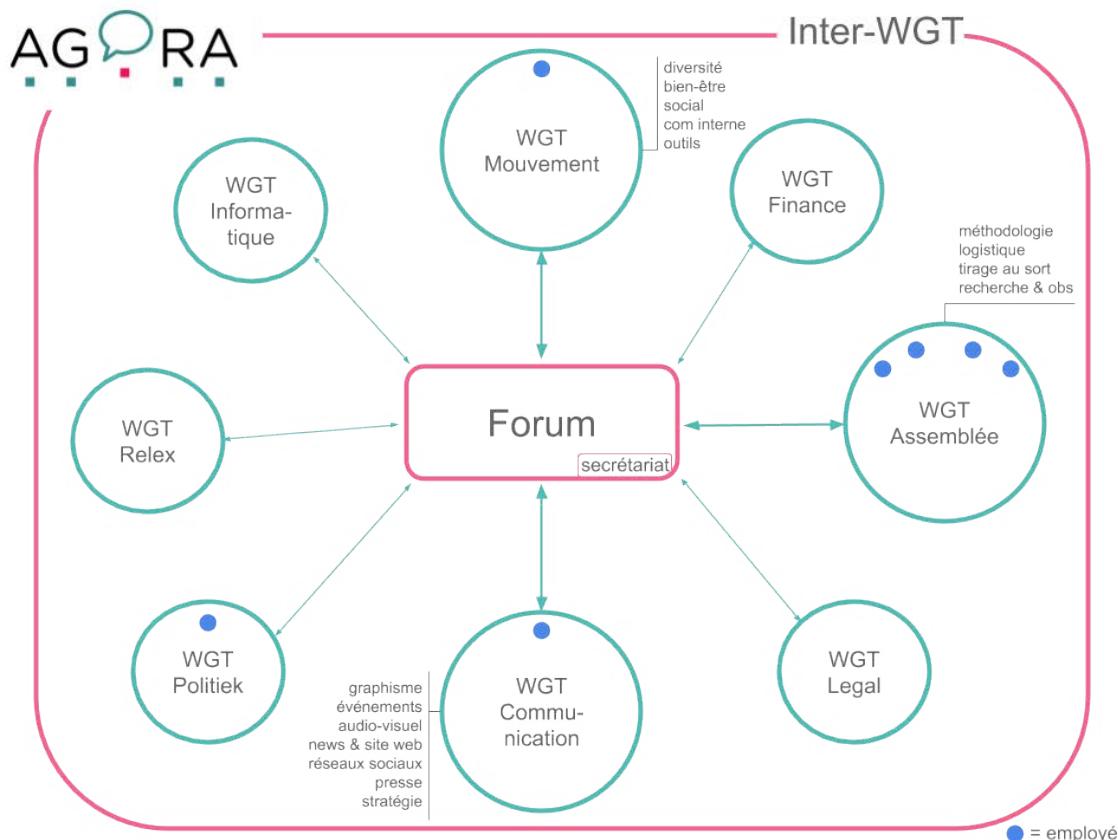
De keuze voor een sociocratische besluitvorming

Het sociocratische model was al gedeeltelijk aanwezig in de werkwijze van de beweging, en zodra het permanente team werd opgetuigd, werd dit het bestuursmodel. Binnen het project van Agora hield deze keuze steek: bij deze benadering werken mensen met verschillende standpunten samen, wordt een hiërarchie vermeden ten voordele van gelijkheid, wordt echt naar elkaar luisteren aangemoedigd en kan iedereen tegelijkertijd de eigen bezwaren en twijfels delen.

De bedoeling: een flexibele manier van werken aanhouden, door behoeften in kaart te brengen of erop in te spelen, en hiervoor de nodige ruimte te voorzien. Werkgroepen werden opgericht, evolueerden en verdwenen naargelang de behoeften. Ze bestonden uit één, twee, drie of tien personen, afhankelijk van de interesses, de bevoegdheden, het belang van de opdracht of de snelheid waarmee die moet worden voltooid. Het gebruikelijke kader voor de assemblees bleef van toepassing: welwillendheid, luisteren, soevereiniteit, en besluitvorming door instemming.

Een van de grootste uitdagingen - en de grootste mislukkingen - bestond uit het op elkaar proberen afstemmen van de verschillende ritmes binnen de beweging: binnen de assemblees en het Parlement, tussen vrijwilligers en vast personeel, tussen coördinatie- en werkgroepen, tussen vrijwilligers van het eerste uur en diegenen die er later bijkwamen, enz.

"Degenen die vertrouwd waren met deze aanpak, lieten het soms na om deze ten dienste van de groep te stellen. Op die manier kregen de nieuwkomers de kans om deze aanpak te leren kennen en ze zich toe te eigenen. Soms werd gebruikgemaakt van "management by consent" om minder belangrijke beslissingen te nemen, waardoor vergaderingen lang en eentonig werden." De keuze viel op sociocratie vanwege het inclusieve en gezellige karakter, maar bleek onbedoeld een hinderpaal te zijn voor sommige mensen die er niet vertrouwd mee waren en die het lastig vonden ermee vertrouwd te geraken. Om die reden werd sociocratie niet door iedereen in de beweging als een sterkte ervaren.

Agora organisatieschema opgesteld na de verkiezingen

Een empowermentproces binnen en buiten de beweging

Toch was het de keuze om met collectieve intelligentie te werken die er uiteindelijk toe leidde dat de beweging haar identiteit verkreeg en resultaten boekte.

"De instrumenten die we gebruikten, evolueerden voortdurend naargelang de behoeften en de inzet van elk individu. De mensen van de organisatie maakten een echt empowermentproces mee, zoals dat ook de bedoeling was bij de assemblees. Actief burgerschap bracht een gevoel van opwinding teweeg! Met deze manier van projectsturing konden we onze koers aanhouden, ondanks de uitdagingen: de groep die groeide, de behoefte om nieuwe doelstellingen te stellen wanneer de vorige waren bereikt, enz."

De beweging probeerde voortdurend een evenwicht te vinden tussen "efficiëntie" en "inclusie", zodat iedereen zijn plaats kon vinden in een horizontale organisatie. "We hebben nooit beweerd perfect te zijn. Verre van. We spraken over de obstakels die we tegenkwamen. We analyseerden elke fase: hoe brachten we het ervan af, en wat kon achteraf gezien beter?" Agora is een experiment. En de beweging wil dat haar avontuur van nut kan zijn voor anderen. Alle interne werkdocumenten werden beschikbaar gesteld als toolbox voor iedereen die er inspiratie uit wil halen.

Aan het einde van de rit: honderden agori

Het einde van de eerste assemblee leidde een nieuwe fase in, waarbij de samenstelling van de Agora-beweging werd vernieuwd. In dit zes jaar durende avontuur was de beweging voortdurend in ontwikkeling, maar raakte ze geleidelijk aan uitgehouden.

In de loop van haar bestaan telde de beweging honderden leden en duizenden sympathisanten. Tijdens het politieke mandaat vonden er vier burgerassemblées en honderden parlementaire interventies plaats. De beweging organiseerde evenementen zoals de Démocrakwa-festivals en marathons voor de democratie, waar mensen en groepen samenkwamen om aan democratische vernieuwing te werken. Elk evenement bood de kans aan nieuwe krachten om zich bij de beweging aan te sluiten. Beetje bij beetje nam het aantal nieuwkomers echter af en het aantal vertrekkers toe. Een eenvoudige verklaring geven voor dit geleidelijke fenomeen is niet makkelijk: een kloof tussen vrijwilligers en werknemers, de bureaucratisering van het Parlement, het ontbreken van een langetermijnvisie, de traagheid van institutionele verandering en politieke actie....

Nu het einde van het mandaat nadert: stoppen of doorgaan?

"Toen we besloten ons verkiesbaar te stellen, was het vervolg onduidelijk. In onze dromen zouden we de visie van bepaalde burgers beïnvloeden, zodat ze er interesse voor kweken, net zoals die van bepaalde politici, zodat ze regels in die richting zouden aannemen, of dat nu uit vrije wil was of omdat ze zich er wat toe gedwongen voelden. We hadden geen idee wat daarna zou gebeuren."

Vanaf 2022 werd een WG "droom" op poten gezet., waarvan de missie erin bestond naar de toekomst te kijken, met onder andere de verkiezingen van 2024. Besteden we de laatste twaalf maanden onze energie aan een nieuwe campagne, het voortzetten van de assemblees, of houden we het hierbij? De beweging kwam verschillende keren bijeen, tijdens collectieve werkdagen. Verscheidene voorstellen werden besproken en bediscussieerd: moeten we doorgaan met parlementaire acties of niet de assemblees? Welke vorm moeten deze acties aannemen? Hoe betrekken we de assembleisten erbij? Wenden we ons tot acties van burgerlijke ongehoorzaamheid? Verlenen we steun aan andere assemblees?

In oktober 2022 werd beslist de focus op parlementaire actie te leggen om zoveel mogelijk aanbevelingen van de assemblees naar het Parlement te brengen. Er werd nagedacht over de impact van de assemblees en de evolutie van het model. Dit mondde uit in een voorstel voor een ideale burgerassemblee¹, dat Pepijn bij het parlement indiende. In 2023 werd er geen assemblee georganiseerd, zodat kon worden gefocust op de parlementaire opvolging van de voorstellen van de vier burgerassemblées.

Over de voortzetting van het Agora-avontuur kwam steeds meer duidelijkheid.

"Als we ons herkiesbaar stellen en we hebben twee verkozen vertegenwoordigers, zien we dan een mogelijkheid om onze droom te verwesenlijken om meer macht aan burgers te geven?"

Nee.

Ok, dan stoppen we ermee."

We realiseerden ons ook dat er binnen de beweging niet voldoende energie over bleef om een tweede campagne te voeren. Bijgevolg besloten we om niet op te komen bij de regionale verkiezingen.

Tegelijkertijd besloot de beweging een nieuw project op te starten: voortbouwen op de ervaringen van de afgelopen vier jaar. Er werden verschillende collectieve werksessies georganiseerd, waaronder haardvuuravonden. Deze publicatie is daar het resultaat van.

Het regionale mandaat is afgelopen. De beweging Agora.Brussels besloot niet verder te gaan. David ziet het einde van het avontuur echter niet als een mislukking. "We hebben onze rol als doorn in het oog beter dan verhoop kunnen spelen". Het was nooit de bedoeling om een partij te vormen, noch om eeuwig burgerassemblées te houden. "In het begin had onze vierkoppige

¹ Tekst raadpleegbaar op <https://www.assemblee.brussels/ideale?lang=nl>.

groep inderdaad een vrij radicale visie op de samenleving. We wilden een einde maken aan de privileges op veel niveaus, misschien zelfs zonder verkiezingen maar met een half parlement... Maar, dat gedoe van een verkozen vertegenwoordiger en assemblees, dat viel te begrijpen. Dat was de strategie van het project. Het was misschien geen ideaal model. Het is niet ideaal om een senaat van burgers te hebben, noch om partijen en verkiezingen te behouden. Maar het is begrijpelijk en een interessante en haalbare stap."

Eind 2023 beproefden enkele leden van de beweging hun geluk door zich kandidaat te stellen voor de federale verkiezingen, nog steeds onder de naam Agora. Hoewel Agora een nieuw elan kreeg, was het enthousiasme niet meer zo groot als in het begin, hoewel de uitdagingen van een dergelijke campagne nog groter waren. Uiteindelijk werd Agora niet verkozen.

Was het uiteindelijk de gok waard?

Ja, voor wat betreft het oorspronkelijke doel, namelijk aantonen hoe nuttig het is om burgers te betrekken bij het opstellen van politieke voorstellen. De ongeveer honderd aanbevelingen die uit de vier assemblees zijn voortgekomen, laten zien dat burgers in staat zijn om beredeneerde en redelijke besluiten te nemen over een breed scala aan onderwerpen. Ook Pepijn vervulde zijn rol als fractieleider in het bepleiten van meer democratische praktijken binnen het Parlement.

Ja, aangezien burgers zich collectief verenigden rond een lovenswaardig doel: de democratie niet langer als een voldongen feit beschouwen, maar als een instrument dat moet evolueren om de uitdaging van het samenleven het hoofd te bieden.

Al zaten er bij dit experiment, vertrekende vanuit ieders betrokkenheid en volgens ieders behoeften en mogelijkheden, ook addertjes onder het gras. Een dergelijke collectieve ervaring vereist vaardigheden maar ook tijd. Tijd die de agori niet voldoende namen om afhaken, burn-outs, ons kent ons-situaties en frustraties te voorkomen. Hierdoor sijpelde de in de beweging aanwezige energie langzaam weg.

Er bleek onvoldoende tijd te zijn om de burgerassemblees werkelijk te institutionaliseren zodat ze naast een raadgevend ook een permanent instrument werden. Hiermee had het wapenarsenaal van de Belgische democratie kunnen worden uitgebreid.

Ook al was het voor velen duidelijk dat dankzij het experiment van Agora ontwikkelingen zoals de Gemengde Overlegcommissies van het Franstalig Brussels Parlement en de Burgerraad voor het klimaat "op dat moment en op die manier" konden plaatsvinden.

Boodschappen voor anderen

"Het was een zeer leuke tijd, vol vriendschap en vieringen. Het was onvervalst politiek activisme, heel leuk en stimulerend. We keken uit naar de werkweekends... Ik zou dus zeggen: geniet ervan!"

"De bedoeling was om een heel concreet project te hebben en veel mensen uit te nodigen. De werkwijze spreekt misschien niet iedereen aan. Het is één van de zovele. Maar hier heeft het gewerkt."

"Er kunnen zaken worden gerealiseerd!... We dachten dat het mogelijk was, dus we hebben de poging gewaagd - we noemden het een paard van Troje - we hadden er goesting in, we waagden de sprong en velen geloofden er ook in. Er zijn veel utopisten. Sommige van die utopieën kunnen in vervulling gaan... maar botsen op hun grenzen, komen tot stilstand, volstaan niet om de maatschappij te transformeren. Al is het wel mogelijk!"

"Het is belangrijk om elke overwinning te vieren en je te amuseren!"

"De impact van zo'n avontuur valt niet zozeer te meten, aangezien die op verschillende niveaus ingrijpt. Voor een hele resem mensen is het een springplank geweest om zich te engageren in het leven, voor activisme, voor een heleboel andere zaken."

Nuttige bronnen

- **Bijlage 1: (FR/NL) Hallo Agora! (FR/NL) Presentatiefiche voor nieuwe vrijwilligers :** https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/01_Agora_Annexe_FRNL_CoucouAgora.pdf
- **Bijlage 2: (FR/NL) Kleine inleiding van Agora: betrekkelijk gedetailleerde beschrijving van de beweging (identiteit, geschiedenis, strategie, interne werking) :** https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/02_Agora_Annexe_FRNL_LePetit%20AgoraBienvenue.pdf
- **Bijlage 3: (FR) Mandaat subwg onderzoek/observatie/evaluatie: beschrijving van het mandaat van een subwerkgroep en de verantwoording die deze aan de rest van de beweging moet afleggen :** https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/03_Agora_Annexe_FR_MandatRechObs.pdf
- **Bijlage 4: (FR) Overzicht van de acties van de organisatie :** https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/04_Agora_Annexe_FR_WGT%20AssemblyActivities.PNG
- **(FR) Kleine gids om een burgerlijst op te starten (door Youri van Kayoux) :** <https://citizenship.be/guide/cover.html>
- **(EN) Exploring the party as a forum and agent of deliberation: Inquiring the Agora case in Belgium (proefschrift over Agora van Nino Junius, onderzoeker in politieke wetenschappen) :** <https://researchportal.vub.be/en/publications/exploring-the-party-as-a-forum-and-agent-of-deliberation-inquirin>
- **(EN) Hacking the representative system through deliberation? The organization of the Agora party in Brussels article de Nino Junius, Didier Caluwaerts, Joke Matthieu & Silvia Erzee :** <https://researchportal.vub.be/en/publications/hacking-the-representative-system-through-deliberation-the-organi>
- **(FR) Wie leidt een deliberatieve partij? Casestudy over Agora door Nino Junius voor ABSP (Association belge francophone de science politique) :** <https://absp.be/article/qui-dirige-le-parti-deliberatif-etude-du-cas-dagora/>
- **(EN) A Political Trojan's Horse: How Agora's Hack Allowed Citizens to Directly Shape Legislation :** <https://www.opengovpartnership.org/stories/a-political-trojans-horse-how-agoras-hack-allowed-citizens-to-directly-shape-legislation/>
- **(EN) Flatpackdemocracy: de gids "Do It Yourself" van een andere burgerbeweging die zich verkiesbaar stelde in Frome, Engeland:** <https://eco-logicbooks.com/pages/flatpackdemocracy>
- **(EN) Rebooting Democracy (a Citizen's Guide to Reinventing Politics) :** <https://www.rebootdemocracy.org/>

Bijlage 1:

Democratie, dat is de macht van het volk. Anders gezegd, is het volk soeverein, rekening houdend met zijn diversiteit. Eenieder heeft een gelijk recht om gehoord te worden en om bij te dragen aan het beheer van de samenleving. Daarvoor moet iedereen de instrumenten van de macht kunnen gebruiken, de mogelijkheid hebben om deel te nemen aan debatten en mee te werken aan het besluitvormingsproces.

In het huidige systeem van vertegenwoordigende democratie, is er vandaag aan een gebrek aan legitimiteit en efficiëntie. Mensen voelen zich niet langer vertegenwoordigd door hun verkozenen, die steeds meer moeite hebben met het vervullen van hun functie.

De gelote assemblee die wij voorstellen maakt het mogelijk om de democratie te versterken door het huidige politiek systeem te vervolledigen.

Wie zijn we?

We zijn een politieke burgerbeweging.

Wat willen we?

Ons doel is het promoten, opzetten en institutionaliseren van burgerparticipatie in de vorm van politiek door loting, specifiek voor het Brussels Gewest (BG).

Wat doen we?

We creëren een Brusselse BurgerAssemblee (BBA). Deze assemblee bestaat uit gelote burgers en wordt in het Brussels parlement vertegenwoordigd door een afgevaardigde.

Waarom willen we een gelote assemblee?

We willen onder andere een stem te geven aan de Brusselse diversiteit, echte debatten laten plaatsvinden, de ontwikkeling van belangeloze voorstellen aanmoedigen en de politisering van burgers op lange termijn stimuleren.

Doorheen de wereld en de geschiedenis zijn er verschillende positieve ervaringen met lotingssystemen terug te vinden. Ook in Brussel kunnen we ons de stad dus opnieuw toe-eigenen!

Hoe wordt de assemblee georganiseerd?

De assemblee bestaat uit burgers geloot uit de Brusselse bevolking. De voorstellen die uit de assemblee komen, zullen de parlementaire beslissingen beïnvloeden.

Hoe werkt Agora?

Agora evolueert constant, net zoals de (politieke) wereld waarmee we interageren! Om bij te dragen aan dit project, is het nuttig om op de hoogte te zijn van onze organisatie. Het werk wordt georganiseerd op een horizontale manier om te verzekeren dat elk lid er zijn plaats vindt: vrijwilligers, werknemers, actieve leden, helpende handen, ... We zijn georganiseerd in werkgroepen (WG) die elk hun eigenheid hebben. Daarnaast worden er collectieve momenten voorzien, zogenaamde InterWG, zodat alle leden van de verschillende werkgroepen belangrijke informatie kunnen delen met elkaar. We gebruiken uiteraard verschillende tools en methodes om dit project uit te bouwen: IT-tools, collectieve intelligentiemethodes, ...

Wil je Agora beter leren kennen en lid worden? Mail ons dan via contact@agora.brussels.

.....

BURGERASSEMBLEE

.....

Politieke burgerbeweging

Burgerassemblee

Parlement

Voorwoord

Tijdens mijn doctoraat had ik het genoegen de revolutionaire, maar ook rebelse Agora-partij te mogen bestuderen. Toegegeven, het was een soort noodplan. Aanvankelijk was het de bedoeling dat ik de moderatie van burgerpanels via een experimenteel onderzoeksdesign zou bestuderen. Corona gooide echter roet in het eten, en ik moest op zoek naar een alternatieve onderzoeks vraag. Professor Didier Caluwaerts, mijn promotor, stelde voor om de Agora-partij te onderzoeken. Agora kende ik toen uit het nieuws als een radicale burgerbeweging die een zetel in het Brussels Parlement had veroverd via de Nederlandstalige lijst, met als enige doel om gelote deliberatieve burgerpanels te organiseren en de voorstellen die daaruit voorkwamen in het parlement te promoten.

In zo'n burgerpanel wordt een diverse groep gelote burgers samengebracht om te delibereren over politieke stellingen. Vervolgens formuleren ze voorstellen voor politieke verandering. Daarbij kunnen ze rekenen op getrainde moderatoren die waken over een respectvol en inclusief proces. Dit was bij de burgerpanels van Agora niet anders dan bij andere panels. Bovendien krijgen burgers informatie aangeboden die door experts zo ideologisch neutraal mogelijk is samengesteld. Zulke burgerpanels worden in ons land meestal georganiseerd door de overheid, voornamelijk in het Waalse en Brusselse Gewest. Het is zeldzaam om zulke initiatieven bottom-up te zien ontstaan en om ze vanuit de oppositie door het parlement te proberen drukken, is eigenlijk ongezien.

Ik zag dus meteen het potentieel om vele vraagstukken waar politieke wetenschappers mee worstelen te bekijken door de lens van Agora als casestudy. Dat bleek een zeer goed idee te zijn, want deze aanpak resulteerde in meerdere publicaties in internationale academische tijdschriften. Mijn werk over Agora bestudeert zowel de interne organisatie van de partij als de organisatie en vertegenwoordiging van de burgerpanels. Hier behandel ik uitsluitend dat tweede aspect.

Het idee om met een zeer beperkt budget, vele vrijwilligers en enkele personeelsleden bottom-up een burgerpanel te organiseren en vervolgens de aanbevelingen daarvan in het parlement te verdedigen, is niet alleen radicaal maar ook gewaagd. Iedereen die een burgerpanel heeft georganiseerd, bijgewoond of bestudeerd, weet dat dit om enorm complexe materie gaat. Overigens ontvingen de personeelsleden, om dicht bij de burger te staan, uit idealistische motieven slechts het mediane loon in het Brussels Gewest. Andere organisatoren van burgerpanels kunnen doorgaans op veel meer middelen rekenen.

Toch doen de burgerassemblées van Agora naar mijn inschatting niet onder voor andere panels die ik mee heb georganiseerd of geëvalueerd; in tegendeel. Als evaluator van het proces had ik unieke toegang tot kwantitatieve en kwalitatieve data over hoe deelnemende burgers het proces ervoeren. Uit mijn onderzoek blijkt dat de verschillende burgerpanels die door de jaren heen door Agora zijn georganiseerd, erg werden gewaardeerd door de deelnemers. Burgers ervoeren het proces als uitzonderlijk inclusief, pluralistisch en respectvol. Ze gaven ook aan dat er een grote bereidheid was om te luisteren, dat ze hun standpunt konden delen en dat deelnemers hun mening veranderden na het horen van argumenten.

Een van de belangrijkste bevindingen van datzelfde onderzoek was echter dat deelnemende burgers vaak aanvankelijk sceptisch waren over de belofte van een politieke partij om hen volledige zeggenschap te geven over de standpunten die de partij in het parlement zou innemen. De organisatoren van Agora slaagden er echter in om het vertrouwen van de burgers te winnen. Dit was vooral succesvol wanneer zij burgers niet alleen zeggenschap gaven over de inhoudelijke kwesties die tijdens de deliberatie werden behandeld, maar hen ook betrokken bij de organisatie van de deliberaties.

Een les die andere burgerpanels kunnen trekken uit de Agora-burgerpanels is dat ontwerpkeuzes, zoals een open agenda en het actief aanmoedigen van openlijke kritiek om die vervolgens ook publiekelijk te beantwoorden, leiden tot meer legitieme burgerpanels. Ook de omgang met meertaligheid, die in dit boek besproken wordt, strekt tot aanbeveling. Zelden heb ik als Nederlandstalige Brusselaar zo'n vlotte tweetalige organisatie meegeemaakt als tijdens de Agora-burgerpanels. Dit was veel werk en een belangrijke uitdaging voor Agora, maar ze gingen deze niet uit de weg.

Anderzijds zijn er natuurlijk ook enkele punten van kritiek te geven op de onderneming van Agora. Hoewel de organisatie er zeer goed in slaagde om deelnemers hun standpunten te laten delen op een inclusieve manier, was het vaak moeilijk om tot een echt kritisch debat te komen. Dit is een veelvoorkomende conclusie in de literatuur en een probleem dat ook vaak voorkomt bij andere burgerpanels. Een ander probleem is dat men vanuit de organisatie soms te enthousiast is om het proces te laten slagen. Dit zorgt ervoor dat facilitators, experts en andere betrokkenen te graag het verschil willen maken, terwijl het juist beter is dat burgers zelf het heft in handen nemen. Soms kan goedbedoeld enthousiasme dit in de weg staan. Tot slot blijft de inclusie van laaggeschoolden een enorme uitdaging voor elk burgerpanel. Dit bleek zowel uit de kwalitatieve als kwantitatieve data. Laaggeschoolden gaven aan vaker hun mening te verzwijgen uit angst belachelijk te worden gemaakt.

Wetenschappelijk onderzoek is waardevol, maar de lezer van dit boek zal in dit hoofdstuk vooral kennis aantreffen die nuttig is. De lezer vindt een schat aan informatie over hoe men een burgerpanel kan organiseren, gebaseerd op de collectieve kennis die door Agora jarenlang is opgebouwd. Burgerpanels organiseren is een uitdaging, en ik wil de lezers van dit boek die een panel zullen organiseren of overwegen om er een te organiseren, graag aanmoedigen en succes wensen. Al ben ik persoonlijk nooit overtuigd geweest van het idee dat we burgerpanels bindend moeten maken, en ook al zijn er geen burgerpanels die écht statistisch representatief zijn, ze blijven een schat aan informatie bieden over wat een groep burgers, die anders nooit gehoord wordt, echt denkt wanneer we met hen in debat gaan. Deelnemers delibereren met mensen die ze zelden ontmoeten. Burgerpanels zijn vele malen diverser dan onze parlementen, zowel qua sociaaldemografische kenmerken als qua diversiteit aan meningen. Bovendien bieden ze informatie die complementair en verrijkend is ten opzichte van representatieve vragenlijsten.

Ik wens u dan ook veel leesplezier en hopelijk veel succes met het organiseren van een burgerpanel.

Nino Junius
Onderzoeker deliberatieve democratie aan UAntwerpen

1. Een burgerassemblee vormgeven

1. Een burgerassemblee vormgeven

2. De keuze van een thema begeleiden
3. Een representatief panel samenstellen (via loting)
4. Verwelkoming en introductie
5. Zorg voor inclusie
6. Logistiek plannen
7. Informatie beheren
8. De beraadslaging organiseren
9. Voorstellen schrijven
10. Besluitvorming door instemming
11. Evalueren
12. Communicatie beheren

Waarom is dit van belang?

Een burgerassemblee vormgeven, dat is de democratie in werking stellen!

Dat is de mogelijkheid bieden om van gedachten te wisselen met mensen met een geheel andere mening, die in een totaal verschillende realiteit leven, die in een context met andere waarden en regels werken... om samen iets gemeenschappelijks op te bouwen!

Dat gemeenschappelijke bestaat uit voorstellen voor overheidsbeleid, d.w.z. beslissingen die de goede werking van onze maatschappij organiseren, die de rechten van elke burger in het land garanderen. Een burgerassemblee belichaamt dus democratie, zowel in haar einddoel (een overheidsbeleid) en in haar werking (een deliberatief proces).

De inzet van het einddoel is bijzonder belangrijk: via dit democratische proces beogen we overheidsbeleid te ontwikkelen dat legitiemer, rechtvaardiger, doeltreffender en relevanter zal zijn... en mikken we dus uiteindelijk op een pluralistische, inclusieve en democratische samenleving. Maar de idee van "iets gemeenschappelijks te creëren" gaat nog veel verder. Dit gemeenschappelijke dat de burgerassemblee najaagt, gaat ook over de banden die tussen deelnemers worden gesmeed, een netwerk dat wordt gevormd, het delen van kennis en middelen, de nieuwe vormen van samenwerking die tot stand komen tussen burgers en verkozen vertegenwoordigers, enz.

Burgerassemblees bieden een ruimte waar deelnemers over de partijgrenzen heen kunnen stappen om een constructief debat aan te gaan en oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen te vinden.

Bij burgerassemblees staan dus heel wat aspecten op het spel: openheid, diversiteit, uitwisseling, luisteren, argumenteren, samenwerking, co-constructie, enz.

Ana beschrijft het kader van de eerste Brusselse Burgerassemblée

Een burgerassemblée vormgeven is cruciaal, omdat de intenties van het project (wat we willen produceren, maar ook wat we willen uitlokken en veranderen) in concrete stappen worden omgezet.

Op dit punt worden onze doelstellingen verankerd in echte keuzes, zoals het selecteren van deelnemers, het bepalen van de spelregels, het verschaffen van toegang tot informatie, het verlenen van steun voor degenen die minder gewend zijn zich uit te spreken, enz. Dit zijn allemaal dimensies waar de organisatie de hand in heeft!

Er zijn minstens twee categorieën einddoelen voor een succesvolle burgerassemblée:

- sociale einddoelen: ervoor zorgen dat mensen zich welkom voelen, een saamhorigheidsgevoel creëren, enz.
- operationele einddoelen: collectief het te bespreken thema kiezen, kwaliteitsvolle informatie aanleveren, relevante voorstellen doen en deze collectief valideren....

Om deze doelstellingen te bereiken, moeten we bij het plannen van de assembleecyclus¹ - het moment of de momenten in kaart brengen waarop elk van deze doelstellingen een rol gaat spelen. Met dit heen-en-weer geslinger tussen intenties (doelstellingen) en praktische organisatie (concrete stappen) kunnen we de volgorde bepalen waarin de doelstellingen moeten worden bereikt en hoeveel sessies er nodig zullen zijn om het proces te voltooien.

De ultieme uitdaging is het behouden van een realistisch perspectief door prioriteit te geven aan de intenties van het proces.

Om je op weg te helpen, kun je inspiratie putten uit twee bronnen in het bijzonder:

- ♦ de publicatie "Concevoir et transmettre des démarches de participation"² (Participatieve benaderingen vormgeven en verspreiden), die richtlijnen biedt om de intenties achter een participatieve benadering te verduidelijken.
- ♦ de Gids voor burgerassemblées (en hoe je die sociocratisch kunt organiseren)³ met daarin 32 vragen voor het vormgeven van een assemblée.

1 Een volledige cyclus kan zijn: het kiezen van een thema; het samenstellen van een panel en het introduceren en verwelkomen ervan, het verstrekken van informatie, het overleggen, opstellen van verslagen en het nemen van beslissingen.

2 Publicatie van Periferia, beschikbaar online en in pdf-formaat:
<https://periferia.be/metreenplacettransmetredemarchesperticipation/>

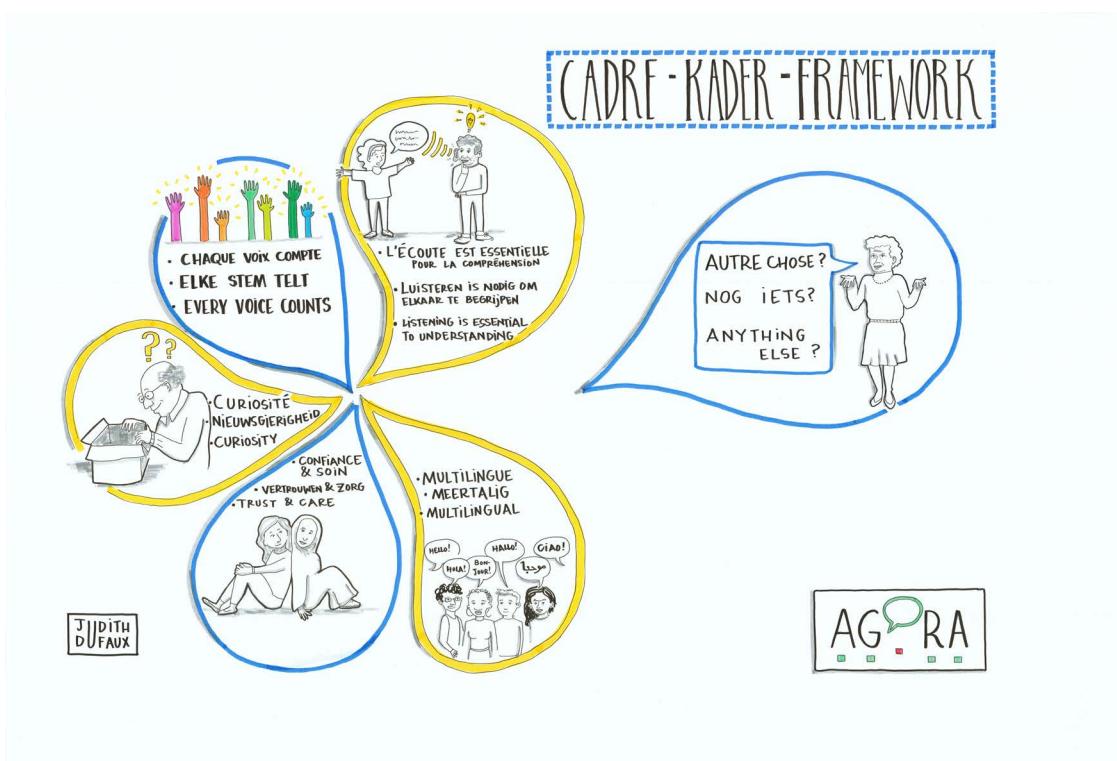

Hoe gaat Agora te werk?

Agora heeft bij het organiseren van burgerassemblées de volgende intentie:

- ◆ Iedereen de kans geven om deel te nemen aan de besluitvorming:
  - > concreet koos Agora voor loting;
- ◆ De diversiteit van de bevolking weerspiegelen:
  - > concreet bestond de samenstelling van de panels uit drie leeftijdsniveaus, drie opleidingsniveaus en een verhouding van 50 % vrouwen en 50 % mannen;
- ◆ Een eerlijke deelname aan de beraadslagingen mogelijk maken:
  - > concreet stond een team van facilitatoren, bekend als het "facilitatorengeselschap", de deelnemers bij;
- ◆ Beleidsvoorstellen schrijven voor het Brussels Parlement:
  - > concreet gaat het om het kaderen van de informatie die aan de deelnemers wordt gegeven en het begeleiden van de deelnemers bij het formuleren van voorstellen zodat ze ontvankelijk zijn in het Brussels Parlement.

Om het werkkader voor de vergaderingen vast te leggen, baseerde Agora zich op de praktijken van de sociocratie⁴, een bestuursmodel waarin elk lid gelijke macht heeft.

Kader voorgesteld aan het begin van elke Brusselse burgerassemblee - Judith Dufaux

3 Gids opgesteld door Agora.Brussels, beschikbaar online en in pdf-formaat: <https://agora-brussels.github.io/agora-questionnaire>

4 Sociocratie is een besluitvormings- en bestuursmethode waarmee een organisatie zichzelf mee kan organiseren en collectieve beslissingen kan nemen door elk lid evenveel macht te geven, op basis van instemming in plaats van consensus. Het model houdt meer bepaald in dat de organisatie georganiseerd wordt in verschillende werk- en besluitvormingskringen, die met elkaar verbonden zijn door minstens één persoon, gekend als een "schakel". (zie Sociocratie - Gérard Endenburg)

Dit kader omvat vijf elementen:

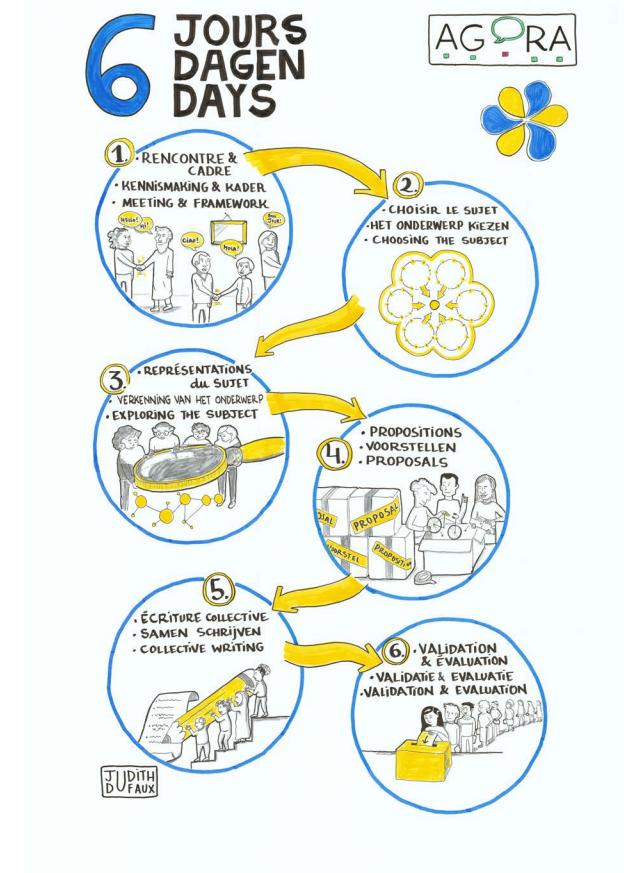
- ◆ Elke stem telt;
- ◆ Meertaligheid wordt gegarandeerd (iedereen spreekt zijn moedertaal en er is vertaling aanwezig);
- ◆ Nieuwsgierigheid wordt aangemoedigd (zodat het onderwerp van de beraadslaging op creatieve wijze wordt aangesneden);
- ◆ Zelfvertrouwen en vertrouwen tussen de deelnemers, zorgvuldigheid en luisteren zijn essentiële factoren bij beraadslagingen;
- ◆ Dit kader wordt opgesteld, in vraag gesteld en gevalideerd met de assemblisten tijdens de eerste beraadslaging van elke burgerassemblee.

In de loop van haar mandaat organiseerde Agora vier assemblees. Bij elke editie werden de intenties opnieuw meegedeeld en werd er geëxperimenteerd met verschillende formats. Hierbij een overzicht waarbij de positieve en negatieve effecten van deze ontwikkelingen worden geanalyseerd.

EERSTE ASSEMBLEE: EEN KADER BEDENKEN EN AANPASSEN

In eerste instantie kwam een kleine groep mensen samen om de grote lijnen voor de assemblée uit te zetten. Deze werden vervolgens gepresenteerd, besproken en gevalideerd door de werkgroep "Assemblee".

Van daaruit werden subgroepen gevormd rond verschillende methodologische uitdagingen (facilitering, informatie, logistiek, inclusie, enz.). Zij dachten na over hoe ze in elke fase van het proces concreet konden gemaakt worden. Een "coördinatiegroep" fungeerde als schakel tussen de subgroepen, hield hen op de hoogte van elkaar's vorderingen en vergemakkelijkte de integratie van de verschillende elementen die binnen elke subgroep werden ontwikkeld.

Overzicht van de fases van de eerste Assemblee
Brusselse burgerassemblee - Judith Dufaux

De cyclus van de eerste assemblee omvatte de volgende fases:

1. 6 000 Brusselse adressen werden willekeurig geloot en de daar residerende burgers werden per post uitgenodigd;
2. De profielen van degenen die positief reageerden werden per categorie geanalyseerd, vervolgens werd een tweede keer geloot om een panel samen te stellen dat aan de drie bovengenoemde criteria voldeed;
3. Op de eerste dag van de BA werd het panel op een inclusieve en warme manier ontvangen, de context werd geschatst en een kader, dat collectief moet worden goedgekeurd, werd voorgesteld;
4. Er werd begeleiding geboden bij het kiezen van een thema waarvoor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bevoegd is;
5. De assemblisten werden geïnformeerd over het thema, met daarbij een analyse van de uitdagingen ervan;
6. Er werd begeleiding geboden bij de beraadslagingen en het opstellen van de voorstellen;
7. Deze voorstellen werden in de plenaire vergadering geamendeerd en gevalideerd;
8. Een resolutie werd afgedrukt, gevolgd door een viering!

Het kader van de assemblee vormgeven helpt enorm, maar de ervaring leert dat het gaandeweg ook vaak moet worden aangepast. In 2020 bijvoorbeeld moest de assemblee door de gezondheidscrisis worden onderbroken en vervolgens online worden voortgezet. Hiervoor waren een aantal aanpassingen nodig. In zo'n geval is het belangrijk om de voornaamste doelstellingen niet uit het oog te verliezen. Zij vormen de beste leidraad om het proces naar een nieuwe context over te brengen.

TWEEDE ASSEMBLEE: CONTACT LEGGEN MET DE VOLKSVERTEGENWOORDIGERS!

Vaker wel dan niet vloeien uit burgerassemblees voorstellen voort. Dit is wat Agora een "proactieve assemblee" noemt.

De voorstellen worden door de Agora-verkozene zo letterlijk mogelijk voorgelegd aan het Brussels Parlement. Volksvertegenwoordigers van andere partijen reageren op die voorstellen zonder te weten hoe ze tot stand gekomen zijn. Ze zien Agora als een klein oppositielid met slechts één verkozene en weinig impact. Dat daarachter een heel proces zit van loting en beraadslaging ontgaat hen. Bovendien is de opvolging van voorstellen in het Parlement een lang en ingewikkeld proces dat niet erg toegankelijk is voor de deelnemers, die niet weten wat er met hun voorstellen wordt gedaan.

Om meer contact tussen verkozen vertegenwoordigers en assemblisten te stimuleren, zodat er zo misschien meer rekening wordt gehouden met de standpunten van burgers, bedacht de werkgroep "assemblee" een "reactieve assemblee" waarbij het geweer van schouder wordt veranderd. In dit format wordt aan de assemblisten gevraagd een standpunt in te nemen over door parlementsleden ingediende wetsvoorstellen. Met dit in het achterhoofd werd de werking en organisatie van de assemblee opnieuw uitgedacht.

Wat werd vereenvoudigd?

In dit nieuwe format is het niet langer nodig om de bevoegdheden van het Brussels Gewest uit te leggen aan de assemblisten, omdat de wetsvoorstellen al ontvankelijk werden verklaard. Aangezien een standpunt moet worden ingenomen en een reeds geschreven voorstel eventueel moeten worden geamendeerd, is de totaal benodigde tijd voor de beraadslaging korter.

Wat werd ingewikkelder?

Een wetsvoorstel kan een redelijk beknopte tekst zijn, maar soms ook tientallen pagina's tellen. Het is erg ingewikkeld om het in lekentaal uit te leggen. De timing is ook belangrijk, omdat deze teksten soms door het Parlement in stemming worden gebracht voordat de assemblee een standpunt heeft ingenomen. De tijdspanne tussen twee assemblees moet dus worden verkort. En als er al over de tekst werd gestemd, moet je een plan B bedenken, zoals het stellen van een vraag aan de bevoegde minister.

DERDE ASSEMBLEE: ZORGEN VOOR NOG MEER INCLUSIE

Agora grijpt terug naar het proactieve model, aangezien dit format waarin burgers voorstellen uitwerken betere resultaten oplevert die uiteindelijk aan het Parlement kunnen worden voorgelegd.

Hoewel de reactieve assemblee meer uitwisselingen tussen volksvertegenwoordigers en burgers mogelijk maakte, wordt in dit format de actie van volksvertegenwoordigers herleid tot het valideren (voor of tegen stemmen en motiveren) of amenderen van andermans ideeën. Door terug te grijpen naar het proactieve format, wil Agora de assemblisten opnieuw de kans geven om zelf hun prioriteiten te bepalen en hun eigen voorstellen op te stellen. Het is dan aan Agora om te kijken hoe deze voorstellen kunnen worden ingewerkt in de parlementaire werkzaamheden.

Bovendien heeft Agora gemerkt dat het voor jongere assemblisten en assemblisten met een lage (of geen) scholingsgraad moeilijker is om tot het einde van de assembleecyclus betrokken te blijven.

Om te voorkomen dat deze groepen afhaken, heeft Agora de opzet van de Assemblee veranderd in een model waarbij:

- ◆ het thema van de vergadering op voorhand wordt gekozen door de deelnemers van de vorige assemblee;
- ◆ de voor de deelnemers bestemde informatie tijdens de assemblee geleidelijk aan en op een leuke en leerzame manier wordt verstrekt;
- ◆ mensen op verschillende manieren worden uitgenodigd om zich uit te spreken;
- ◆ er een speciale "verwelkoming voor jongeren" wordt georganiseerd.

Tot slot, in de hoop om zo meer assemblees te houden, bestond deze derde assemblee uit slechts drie dagen van beraadslagingen.

Aan het einde van deze derde assemblee stelde Agora de volgende zaken vast:

- meer jongeren en mensen zonder scholingsgraad namen deel aan de hele assembleecyclus;
- anderzijds hielden de assemblisten dit keer in hun voorstellen weinig rekening met de stem van de experts;
- de voorstellen van de verschillende subgroepen waaruit de assemblee bestaat, moesten beter op elkaar worden afgestemd;
- tot slot laat deze versnelde versie van de assemblee voor veel mensen niet genoeg tijd over om kwalitatieve voorstellen uit te werken.

VIERDE ASSEMBLEE: DE VRAAG VOORAF VERDUIDELIJKEN

Voor de vierde assemblee deed Agora de volgende aanpassingen:

- ◆ De duur van het proces werd, net als bij de eerste editie, gespreid over een groter aantal beraadslagingsdagen en omvatte een heel weekend.
- ◆ De mogelijkheden om zich uit te spreken werden opnieuw uitgebreid.
- ◆ Een "superfactor" reisde van subgroep naar subgroep om verbanden te leggen tussen voorstellen en overlappingen op te sporen.
- ◆ Om meer rekening te houden met het standpunt van de deskundigen, werd niet alleen in de informatiefase een beroep op hen gedaan, maar ook aan het einde van het proces. Op die manier konden ze vragen beantwoorden die tijdens het schrijven van de voorstellen de kop opstaken.

Veelvoorkomende moeilijkheden

Vermijd een overvol programma:

voor het uitwerken van voorstellen is tijd nodig om zich te informeren, te analyseren, te overleggen en collectieve besluiten te nemen. Een groep voortdurend onder druk laten werken (te drukke agenda's, te ambitieuze doelstellingen voor elke activiteit, enz.) werkt snel averechts. Het is beter om ruim voldoende tijd in te bouwen.

Wapen jezelf tegen verrassingen:

het is onmogelijk om alles te plannen. Of het nu gaat om het versterken van een niet bereikte doelstelling, het inspelen op actuele gebeurtenissen of het rekening houden met een door de deelnemers geuite behoefté: het is een goed idee tijd vrij te maken om het kader aan te passen voor de volgende fase.

Zorg voor een goede afstemming tussen het plenaire en de subgroepen: voorstellen collectief uitwerken en valideren is niet eenvoudig. Daarom bestaat het proces uit een afwisseling van plenaire sessies en sessies in subgroepen:

- ◆ In de subgroepen kan iedereen een grotere bijdrage leveren. Hier worden de voorstellen gecreëerd, uitgewerkt, geamendeerd en vervolgens afgerond.
- ◆ In de plenaire sessies krijgt elke deelnemer een overzicht van de voortgang en de bedenkingen van de andere deelnemers. Hier zullen de voorstellen van de subgroepen eveneens worden goedgekeurd (of niet) door de voltallige assemblee.

Het is cruciaal de plenaire sessies goed te structureren, zodat veelvoorkomende valkuilen zoals misverstanden (voorstellen die niet worden begrepen), versnippering (gebrek aan coördinatie of groepering van ideeën) en dubbel werk worden vermeden. Hiervoor werden een aantal maatregelen getroffen:

- tijdens de assemblee werden momenten ingebouwd om de voorstellen toe te lichten;
- een "commentaarfase" werd georganiseerd tussen twee assembleedagen in. Andere groepen kunnen elkaar vragen stellen, suggesties doen of zelfs bezwaren aangeven waarmee later rekening moet worden gehouden;
- een "verbinder" werd aangewezen, die de subgroepen uitnodigt om ideeën uit te wisselen indien de voorstellen elkaar overlappen;
- een "marktmoment" tijdens een assemblee met een dubbel doel: na een periode van werken in subgroepen kan elke deelnemer de ontwikkelingen van de andere subgroepen ontdekken en suggesties doen.

Deze aspecten dragen bij aan het opstellen van samenhangende, onderling verbonden voorstellen, die collectief worden opgesteld alvorens ze in de plenaire vergadering worden gevalideerd.

Goed om te weten

Uitbeelding van het wetgevingsproces tijdens de de 3e Brusselse Burgerassemblée

Stap af van de gebruikelijke vergaderingen of powerpointpresentaties

Om theoretische inhoud over te brengen of de assembleisten te informeren, maakte Agora gebruik van theater (door sketches over de werking van het Parlement en het proces dat een

wetsvoorstel doorloopt voordat het wordt aangenomen) of tekeningen (door de assemblisten te vragen hun thema visueel weer te geven).

Onderzoek, verken en omring jezelf

Dit type proces brengt veel uitdagingen met zich mee, maar biedt ook mogelijkheden om daarmee om te gaan. Het is een interessante piste om contact te zoeken met andere sectoren, hulpbronnen en benaderingen om je horizon te verbreden. Om kwetsbare groepen beter te betrekken, raadpleegde Agora bijvoorbeeld een jeugddienst en een vereniging die tegen armoede strijdt.

Evalueer de benodigde tijd om de gewenste einddoelen te bereiken

Een assemblee, wat het thema ervan ook moge zijn, beoogt het overleg en het opstellen van een gezamenlijke tekst. Informatie is erg belangrijk, maar daar stopt het niet. Een standpunt opbouwen dat door zoveel mogelijk mensen wordt ondersteund, vereist dat iedereen zich op z'n plaats voelt. Zo durft iedereen zijn mening te delen, zich in de discussie te mengen en mee te schrijven aan het voorstel. De tijd voor verwelkoming, opname in de groep, ijsbrekers en discussie mag dus niet worden onderschat. Dan is er ook nog de kwestie van meertaligheid, waarbij rekening moet worden gehouden met de tijdsgebonden impact (uitgestelde of simultane vertaling, enz.).

Beheers het beperkte energieniveau van de deelnemers

Beraadslagen is energieverlindend. Bij Agora bestonden de assembleedagen uit twee ochtenden en twee middagsessies. Het programma bevatte ook momenten om hernieuwde energie op te doen, zoals wandelingen en informele discussieruimtes. Maaltijden en pauzes waren ook zorgvuldig gepland en duurden voldoende lang.

Denk na over het ritme van de dagen: het juiste ritme voor het proces en voor de assemblisten vinden, was geen sinecure. In deze hachelijke oefening zorgde Agora ervoor dat:

- ◆ deelnemers geen onhoudbaar tempo werd opgelegd, gezien hun gezins- en beroepsverplichtingen;
- ◆ voldoende tijd werd overgelaten om de volgende fase van het proces voor te bereiden;
- ◆ assemblisten weer in het ritme werden geholpen indien er veel tijd zat tussen twee assembleedagen.

Timemanagement heeft invloed op het uitvalpercentage. Voor Agora leek het ritme van één dag om de drie weken het meest geschikt.

De deelnemers zich laten specialiseren of een algemene aanpak behouden?

Met andere woorden, moeten dezelfde thematische subgroepen gedurende de hele assemblee gehandhaafd blijven of moeten deelnemers kunnen bijdragen aan verschillende voorstellen? Voor beide formats valt iets te zeggen. Agora koos ervoor om tijdens het plenaire gedeelte de uitdagingen vast te stellen en vervolgens elke subgroep aan te moedigen om specifiek aan één onderwerp te werken. De subgroepen waren open, maar in de praktijk was er weinig mobiliteit tussen de groepen. Dit kan worden verklaard door de banden die zich binnen een groep ontwikkelden en de wil om het begonnen werk af te maken.

Nuttige bronnen

- **(FR/NL) Bijlage 5: Gids van burgerassemblies!** De goede vragen alvorens van start te gaan : https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/05_Agora_Annexe_FRNL_GuideAssembleesCitoyennes.pdf
- **(FR/NL) De ideale burgerassemblee (volgens Agora):** <https://www.assemblee.brussels/ideale>
- **(EN/FR/NL/DE) Afdeling “bronnen” van de website van G1000:** <https://www.g1000.org/en/resources>
- **(FR/NL) Afdeling “bronnen en hulpmiddelen” van de website participatie.brussel:** <https://participation.brussels/outils/ressources-externes/>
- **(NL) Bijlage 6: VVSG (Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten):** Deliberative burgerpanels, de basisingrediënten voor een kwaliteitsvol burgerpanel: https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/06_Agora_Annexe_NL_NotaDeliberatieveBurgerpanels.pdf
- **(EN) Assembling an assembly guide (Democracy Next):** <https://assemblyguide.demnext.org/>
- **(EN) Bijlage 7: newDEMOCRACY :** Enabling national initiatives to take democracy beyond Elections (United Nations) : <https://assemblyguide.demnext.org/>
- **(FR) Waalse overlegcommissies: methodes, verloop en verslagen van de zittingen (dreamocracy):** <https://www.dreamocracy.eu/commission-deliberative-wallonne-deroule-comptes-rendus/>
- **(FR) Afdeling “boîte à outils et méthodes” van de website van Démocratie Ouverte:** <https://www.labodemocratieouverte.org/outils/>
- **(FR/NL/EN) Afdeling “kennis” van de website van Go Vocal (voorheen Citizenlab):** <https://www.govocal.com/nl-be/gidsen>

2. De keuze van een thema begeleiden

1. Een burgerassemblee vormgeven
- 2. De keuze van een thema begeleiden**
3. Een representatief panel samenstellen (via loting)
4. Verwelkoming en introductie
5. Zorg voor inclusie
6. Logistiek plannen
7. Informatie beheren
8. De beraadslaging organiseren
9. Voorstellen schrijven
10. Besluitvorming door instemming
11. Evalueren
12. Communicatie beheren

Waarom is dit van belang?

Omdat de keuze van een thema veel gevolgen heeft voor de legitimiteit, geloofwaardigheid, relevantie en kwaliteit van de resultaten van een burgerassemblee.

Hieronder de belangrijkste vragen om te stellen, waarbij we de mogelijke impact ervan op het proces proberen te beoordelen:

- ♦ Wie kiest het thema?
  - > Als het thema niet door burgers wordt gekozen, zal het onderwerp dan door de deelnemers als belangrijk of relevant worden ervaren?
- ♦ Is het een breed of specifiek thema?
  - > Als het om een heel breed onderwerp gaat, hoe kan je dan informatie geven die niet onvolledig (en dus partijdig) is?
- ♦ Is de gestelde vraag open of gesloten?
  - > Als de vraag te gesloten of suggestief is, wordt die dan als legitiem beschouwd?
- ♦ Houdt het gekozen onderwerp verband met een bevoegdheid op het beoogde machtsniveau?
  - > Als het onderwerp verband houdt met een bevoegdheid op het ene niveau (bijvoorbeeld Europees) maar het panel wordt op een ander niveau georganiseerd (bijvoorbeeld regionaal), wat zijn dan de gevolgen? Hoe kan je voorkomen dat deelnemers teleurgesteld geraken in een proces zonder slaagkansen?

De ene aangelegenheid voor burgers, de andere voor volksvertegenwoordigers?

In het institutionele discours over burgerparticipatie is het niet ongewoon om te horen dat bepaalde aangelegenheden meer “voor burgers” zijn dan andere. Het leeuwendeel van de participatieprogramma’s die door gemeenten of regio’s worden opgezet, hebben bijvoorbeeld betrekking op sociale cohesie, openbare netheid, verfraaiing, vergroening, kleinschalige gemeenschapsvoorzieningen, enz. Weinig overheden verzoeken burgers om zich te interesseren voor overheidsfinanciën, het creëren van werkgelegenheid, economische ontwikkeling of huisvesting, bodemsanering, herbebossing of andere kwesties met aanzielijke economische en sociale implicaties. Deze kwesties, die als “te technisch” worden bestempeld voor burgers (ook al beheersen verkozenen ze ook niet altijd), hebben nochtans een directe impact op hun huidige en toekomstige levensomstandigheden. Burgers zouden er prioritair bij moeten worden betrokken. Deze keuzes zijn niet onbewust of toevallig. Ze weerspiegelen een verlangen om aan de macht te blijven. Iets dat onze politieke vertegenwoordigers maar al te vaak laten blijken. In het geval van een burgerassemblée is een dergelijke toe-eigening van macht niet mogelijk. Vandaar het belang om deze kwestie hier aan te kaarten.

Validatiedag van het 4e Burgerassemblee
aan het Brussels Parlement

Een tweede tekortkoming die regelmatig terugkomt in politieke discussies over participatie is dat alleen diegenen die “rechtstreeks betrokken” zijn bij het onderwerp als legitieme deelnemers worden beschouwd (wat verkozen vertegenwoordigers meestal niet zijn). Hierdoor worden alle andere burgers die een even relevante kijk op de situatie in kwestie kunnen hebben, uitgesloten van participatie.

In beide gevallen gaat het om een vlucht vooruit. Talloze burgerpanels hebben zich gebogen over complexe onderwerpen als de financiering van de politieke partijen, onderwijs, volksgezondheid en klimaatverandering. Elke keer werden de voorstellen door experts omschreven als relevant en genuanceerd, maar ook als ambitieuzer dan de voorstellen van de regeringen. De suggestie dat bepaalde onderwerpen alleen toegankelijk zouden moeten zijn voor bepaalde mensen (verkozenen en soms mensen die ervaring met het onderwerp hebben) komt als elitair en ondemocratisch over.

Hoe gaat Agora te werk?

In vier assemblees experimenteerde Agora erg veel om deze uitdaging aan te pakken en trok ze een aantal lessen.

EERSTE ASSEMBLEE: DE DEELNEMERS KIEZEN HUN WERKTHEMA... DAT TE BREED BLIJKT TE ZIJN!

Voor de eerste burgerassemblee was het de bedoeling dat de deelnemers zoveel mogelijk keuzes konden maken. De uitnodiging voor deelname bevatte dus geen thema. Eén volledige assembleedag werd aan het kiezen van een thema gewijd. De keuze viel op het thema huisvesting. Aan het eind van deze assemblee bleek dat de keuze haar belofte niet had ingelost.

De voordelen van deze methode:

- ♦ De deelnemers worden bij een cruciale fase van het proces betrokken.
- ♦ Hiermee kunnen ze een onderwerp aansnijden dat hen na aan het hart ligt.

De beperkingen en moeilijkheden van deze methode:

- ♦ Deze beraadslaging werd door sommige mensen als moeilijk ervaren ("kiezen is verliezen").
- ♦ Veel mensen die het graag over een ander onderwerp wilden hebben, stopten met het experiment.
- ♦ Het onderwerp "huisvesting" bestrijkt veel dimensies (dakloosheid, leegstaande gebouwen, huurcontrole, renovatie, enz.). Het is moeilijk om een allesomvattend overzicht op te stellen van zo'n uitgebreid onderwerp. Het vergt eveneens veel middelen en tijd om hoogwaardige pluralistische informatie te verzamelen en aan de deelnemers te presenteren.

Overlegmoment voor de keuze van het thema voor de 1^e assemblee

TWEEDE ASSEMBLEE: ASSEMBLISTEN NEMEN EEN STANDPUNT IN OVER SPECIFIEKE KWESTIES

In plaats van te werken rond een algemeen thema, stelde Agora voor dat de assemblee zou reageren op een reeks wetgevingsteksten die door andere partijen werden ingediend alvorens erover werd gestemd. Het ging met andere woorden over het dagelijkse werk van verkozen parlementsleden. Agora stelde tien ordonnanties of resoluties voor aan de assemblisten, die er vijf selecteerden. Het werk van de assemblee bestond uit het evalueren, het innemen van een standpunt (voor of tegen) en het eventueel voorstellen van amendementen op deze teksten.

Ordonnantie: "Wet" aangenomen door het Brussels Parlement of door de Vergadering van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie in Brussel.

Resolutie: Korte tekst aangenomen door een parlement die tot doel heeft een reeks inlichtingen te verstrekken aan parlementsleden of algemene richtlijnen vast te leggen voor parlementaire werkzaamheden.

De voordelen van deze methode:

- ♦ De diversiteit van de behandelde onderwerpen biedt elke deelnemer meer mogelijkheden om iets te vinden dat bij zijn interesses aansluit.

De beperkingen en moeilijkheden van deze methode:

- ♦ Het aantal teksten dat door partijen is ingediend en waarover nog niet is gestemd, is vaak groot (bij de start van de tweede assemblee waren het er 44). Daarom is het interessant om een methode te ontwikkelen om er een klein aantal uit te selecteren.

Door Agora ontworpen selectiemethode

Agora gebruikte een selectiemethode op basis van drie soorten criteria om een "politiek neutrale" selectie te maken uit de 44 ingediende teksten.

Ten eerste, **uitsluitingscriteria:**

- Vermijd onderwerpen die al tijdens vorige assemblees werden behandeld;
- Vermijd teksten die zowel erg lang als erg technisch zijn;
- Om een blijvende impact te hebben, is het goed om onderwerpen te vermijden die te duidelijk verband houden met de Covid-19-context (die soms elke twee weken veranderde);
- Vermijd teksten waarvan de inhoud als onvoldoende wordt bestempeld voor een beraadslaging. Bijvoorbeeld de bouw van een standbeeld, een onderwerp waar de enige mogelijke antwoorden "ja" of "nee" zijn.

Vervolgens, **voorkeurscriteria.** Geef voorrang aan teksten...

- waarbij de levenservaring van de deelnemers nuttig kan zijn;
- die waarschijnlijk tijdens deze legislatuur zullen worden behandeld, zodanig dat de deelnemers de impact van hun deelname kunnen zien;
- over algemene in plaats van specifieke voorstellen (bijvoorbeeld: bescherming van dieren in plaats van bescherming van walvisachtigen).

En voor de uiteindelijke selectie, **bemiddelingscriteria** met de bedoeling een "breed scala" samen te stellen dat rekening houdt met:

- een evenwicht tussen ordonnanties en resoluties;
- teksten van zowel oppositie als meerderheid;
- teksten van het parlement en de regering.

Tot slot gaf Agora extra ondersteuning aan teksten die door meerdere partijen werden ondertekend, om een gezamenlijke inspanning in de verf te zetten (een praktijk waar Agora voor staat).

DERDE ASSEMBLEE: DE ASSEMBLISTEN FORMULEREN EEN “CENTRALE VRAAG” OP BASIS VAN EEN DOOR ANDERE ASSEMBLISTEN GEKOZEN THEMA!

Voor de derde assemblee werd de keuze van het thema overgelaten aan de burgers van eerdere assemblees. Alumblisten konden online stemmen om een thema te kiezen dat verband hield met een van de bevoegdheden van het Brussels Parlement - met uitzondering van “huisvesting”, dat al door de eerste assemblee werd behandeld. De keuze viel op de bevoegdheid “werkgelegenheid/arbeid”.

De voordelen van deze methode:

- ◆ De gelote personen kenden het te behandelen onderwerp, zonder dat de centrale vraag wordt vastgelegd.
- ◆ Een dag van beraadslaging werd gewijd aan het “verduidelijken van de centrale vraag”. In deze fase kon informatie gerichter worden verstrekt, terwijl de subthema's in kaart werden gebracht. Die worden vervolgens elk in een subwerkgroep uitgewerkt.

De gekozen vraag luidde: “Hoe kunnen we elke Brusselaar toegang geven tot een fatsoenlijke job die bij hem past?”. De onderliggende thema's ervan werden in de subgroepen geïdentificeerd:

- “elke Brusselaar” verwijst naar de kwestie van inclusie;
- “toegang” verwijst naar de toegankelijkheid van het aanbod;
- “fatsoenlijk werk” verwijst naar de arbeidsomstandigheden;
- en “die bij hem past” refereert aan het afstemmen tussen vraag en aanbod.

De beperkingen van deze methode:

- ◆ Het definiëren van de vraag en de subthema's nam tijd in beslag, waardoor er minder tijd overbleef voor de beraadslaging.

VIERDE ASSEMBLEE: DE ASSEMBLISTEN VERTREKKEN VANUIT EEN PRECIEZE VRAAG, OPGESTELD DOOR ANDERE ASSEMBLISTEN

Opnieuw werd gebruikgemaakt van een online raadpleging van alumblisten om het algemene thema te bepalen: “het milieu”. De alumblisten die dat wensten, kwamen vervolgens bijeen om de centrale vraag te formuleren: “Hoe kunnen we van Brussel een voorbeeld maken voor het klimaat op het gebied van energie tegen 2025, in een geest van sociale rechtvaardigheid?”. Zodoende waren de gelote personen van bij het begin op de hoogte van de te behandelen vraag.

Goed om te weten

Naar aanleiding van de groei van de participatieve democratie in België, werd de afgelopen jaren een aantal verschillende benaderingen voor het kiezen van een thema uitgeprobeerd.

Een oproep tot het indienen van voorstellen

De thema's van de G1000 werden gekozen na een publieke oproep. Mensen konden online thema's voorstellen. Vervolgens bundelden academici de voorstellen om er 25 over te houden (een heel karwei!). Een tweede stemming werd gehouden om vier prioritaire thema's te selecteren.

Voor een lokale assemblee kunnen de thema's worden verzameld via discussies, een ideeënbus of ongedresseerd reclamedrukwerk met een antwoordstrook die moet worden teruggestuurd.

“Reactieve” onderwerpen: de agenda van een gemeenteraad. Burgerbewegingen zoals Kayoux en de Liste Citoyenne de la Hulpe organiseren assemblees op lokaal niveau. Meestal nemen deze bewegingen de agenda van de gemeenteraad als thema. In dit geval zijn burgerassemblees bijeenkomsten waar elke inwoner van de gemeente zijn mening kan geven over beslissingen voordat ze worden genomen.

Onderwerpen bepaald door een burgerraad

De onderwerpen van de Bürgerdialog in Ostbelgien¹ - een permanent overlegmechanisme dat in 2020 door de Duitstalige gemeenschap van België werd opgericht - worden door een burgerraad bepaald. Deze raad, samengesteld uit deelnemers van eerdere burgervergaderingen, wordt om de twee jaar vernieuwd. Het voordeel hiervan is dat de raad onafhankelijk is van volksvertegenwoordigers. Het nadeel is dat hij bestaat uit vrijwillige leden van eerdere burgervergaderingen en dus minder divers is dan de samenstelling van de Agora-assemblee.

Verzoekschriften om onderwerpen prioriteit te geven

De onderwerpen voor de overlegcommissies van het Brussels Parlement of het Waalse Gewest kunnen worden bepaald via een systeem van verzoekschriften die burgers online kunnen indienen. Zodra een onderwerp het vereiste aantal stemmen haalt, wordt het voorgelegd aan de parlementsleden die de commissie opstarten, tenzij ze verhinderd zijn.

De keuze van een consortium

In 2023 werd het eerste landelijke burgerpanel georganiseerd. Het panel kreeg de naam “We Need to Talk - Belgium” en werd georganiseerd door een consortium van zes initiatiefnemende organisaties² die het onderwerp (“partijfinanciering”) kozen.

Logo van de lijst
van de Burgers
van Ter Hulpen

¹ <https://www.buergerdialog.be/>

² Dit waren de G1000, Aula Magna, het Egmont Royal Institute for International Relations, Itinera, LEVL en de Friday Group.

De voordelen...

Betere garantie op betrokkenheid

Zodra gelote personen de uitnodiging ontvangen, nemen ze kennis van de vraag. Hierdoor neemt de kans op een grotere betrokkenheid toe.

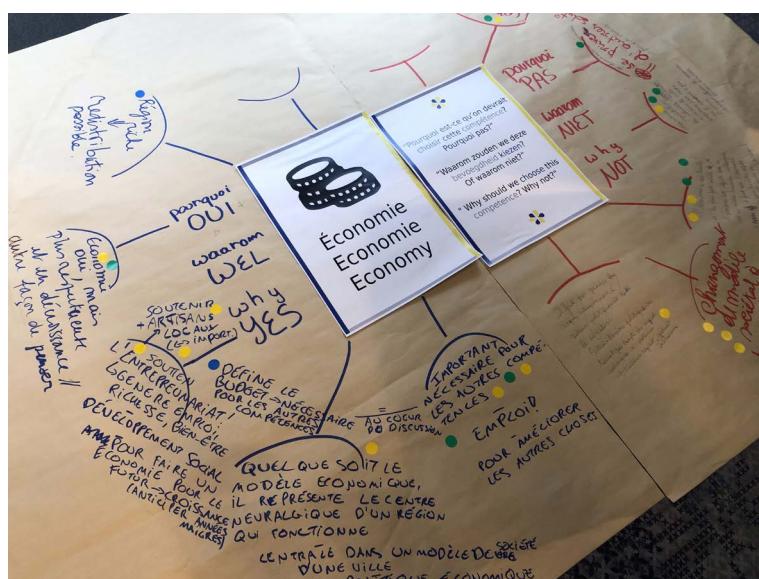
Volledigere en pluralistischere informatie

Door het onderzoekswerk doelgericht uit te voeren, kunnen deelnemers beter worden geïnformeerd, terwijl er minder tijd nodig is voor de voorbereiding ervan (het onderwerp documenteren, een groot aantal experts zoeken die bereid zijn te spreken, enz.).

Bruikbare resultaten die de diversiteit van standpunten weerspiegelen

Een goed afgebakend en goed gedocumenteerd onderwerp voorkomt dat de informatie in veel subthema's versnipperd geraakt. En als de gestelde vraag open is, zullen de resultaten beter zijn en zal de diversiteit aan standpunten beter tot uiting komen. De kans is dan groter dat de voorgestelde oplossingen meer aansluiten op het algemeen belang.

Voorbeeld: "Hoe kunnen we van Brussel een voorbeeld maken voor het klimaat op het gebied van energie tegen 2025, in een geest van sociale rechtvaardigheid?" is een vraag die degenen die "het einde van de wereld" willen voorkomen (ecologische overweging) en degenen die worstelen met "het einde van de maand" (sociale overweging) met elkaar probeert te verzoenen.

1e Burgerassemblée overleg om het belang van een thema te onderzoeken

Veelvoorkomende moeilijkheden

Het te laat kiezen van een thema

Bij het kiezen van een thema tijdens de assemblee, bestaat er een groot risico dat mensen in een later stadium afhaken indien het thema hen niet aanspreekt.

Het kiezen van een te open thema

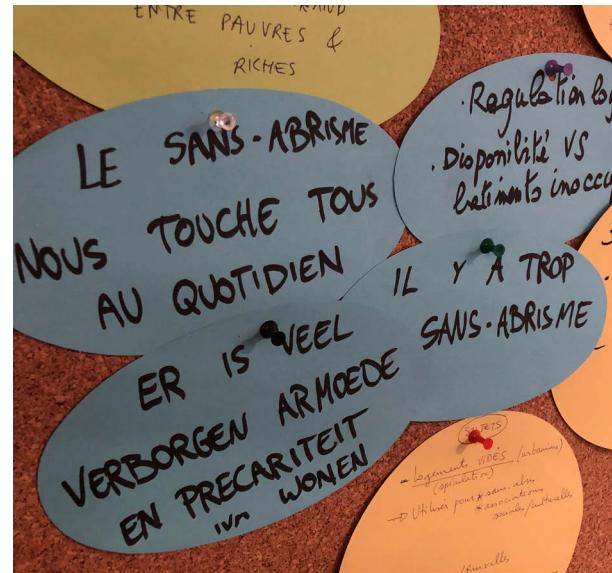
Huisvesting, werkgelegenheid en milieu kunnen op zoveel verschillende manieren aan bod komen dat het moeilijk wordt om kwaliteitsvolle informatie te geven. Er moet echter een minimum aan complexiteit en pluralisme gewaarborgd blijven. Het resultaat zou een presentatie van het onderwerp zijn die zo onvolledig is dat het een karikatuur wordt en zo partijdig dat het suggestief overkomt.

Het kiezen van een thema met een te beperkte impact

De eerste Brusselse overlegcommissie³ ging over de implementatie van 5G in Brussel. Een onderwerp dat voortvloeit uit een eerder genomen beslissing van de Europese Unie. Nu de uitrol van 5G al in de steigers stond, moest er alleen nog worden overlegd over hoe de implementatie zou verlopen. In deze context worden voorstellen van burgers sterk beperkt door twee zaken: de beslissing hangt af van een ander machtsniveau (Europees) dan dat waarvoor de aanbevelingen zijn bestemd (Brussels) en de beslissing werd reeds genomen. De manoeuvreerruimte van burgers is dus bijzonder beperkt.

Niet genoeg tijd om te informeren

Indien je ervoor kiest om te beginnen met door verkozen vertegenwoordigers ingediende wetgevingsteksten, kan de tijd een erg beperkende factor zijn. Er zit soms maar heel weinig tijd tussen het op de agenda zetten van het onderwerp en de uiteindelijke beslissing. Onder deze omstandigheden is het moeilijk om pluralistische en didactische informatie te organiseren. Een ander nadeel is dat deze onderwerpen onder de bevoegdheid van volksvertegenwoordigers vallen. Men denkt binnen het eigen kader, met eigen prioriteiten.

Resultaten van de beraadslagingen van het Burgerassemblée 1 verdieping van het belang van het thema huisvesting

Overzicht van het proces dat is gebruikt om het thema van de Burgerassemblée 1 te kiezen

³ Sinds eind 2019 maakt het Franstalig Parlement van Brussel het mogelijk om deliberatieve commissies te houden, die het Parlement openstellen voor gelede burgers. Daar kunnen zij specifieke kwesties met hun verkozen vertegenwoordigers bespreken en samen aanbevelingen formuleren.

3. Een representatief panel samenstellen (via loting)

1. Een burgerassemblee vormgeven
2. De keuze van een thema begeleiden
- 3. Een representatief panel samenstellen (via loting)**
4. Verwelkoming en introductie
5. Zorg voor inclusie
6. Logistiek plannen
7. Informatie beheren
8. De beraadslaging organiseren
9. Voorstellen schrijven
10. Besluitvorming door instemming
11. Evalueren
12. Communicatie beheren

Waarom is dit van belang?

Ons huidige democratische systeem is gebaseerd op het representatief kiesmodel. Dit betekent dat we bepaalde mensen de rol toevertrouwen na te denken en te beslissen over de regels die ons leven in de samenleving bepalen. Dit doen we door middel van verkiezingen.

Burgerassemblees zijn een andere manier van "democratie bedrijven". Ook zij vertrouwen de ontwikkeling van het overheidsbeleid toe aan individuen, maar ze proberen ervoor te zorgen dat de keuze van deze individuen de diversiteit van de bevolking beter weerspiegelt. Zo denkt men dat de ontwikkelde voorstellen beter rekening zullen houden met de verschillende realiteiten van de burgers en dat ze zo zullen worden geformuleerd dat de meeste mensen ze begrijpen. Uiteindelijk zal dit ook de kloof verkleinen tussen verkozen vertegenwoordigers - erkend als "experts in de politieke wereld" - en burgers, die slechts eens in de vier tot zes jaar hun stem mogen uitbrengen.

Hannah, de drijvende kracht achter de Werkgroep Loting en de eerste brief die willekeurig naar 6.000 burgers werd gestuurd

Vier factoren spelen een rol bij het overwegen van deze alternatieve vorm van vertegenwoordiging in een panel:

- ◆ de oorspronkelijke intentie;
- ◆ de middelen;
- ◆ de regio in kwestie;
- ◆ de beoogde doelgroep.

Afhankelijk van deze factoren zal de manier waarop diversiteit wordt bereikt, variëren. Zo zal voor een assemblee op lokaal niveau het specifieke karakter van bepaalde buurten een belangrijk criterium worden. Op regionaal niveau kan meer aandacht worden verleend aan het bereiken van een grotere diversiteit aan bevolkingsprofielen (bv. sociaal-economische criteria) in plaats van ervoor te zorgen dat elke buurt vertegenwoordigd is. Op nationaal niveau is het denkbaar dat men niet omheen het taalcriterium kan.

Tegen de dominantie van “representativiteit”

De kwestie van representativiteit is vaak een heikel thema in participatieprocessen. Het is vaak het eerste argument dat wordt aangehaald om een proces te bekritisieren of zelfs om de critici ervan in diskrediet te brengen. Statistisch gezien valt dit moeilijk te omschrijven. In de praktijk vereist de uitvoering ervan aanzienlijke middelen (tijd, manieren en/of stappen om toegang te krijgen tot databases). En in werkelijkheid is perfecte representativiteit onmogelijk te bereiken vanwege het feit dat we allemaal zo verschillend zijn. Toch blijft deze kwestie centraal staan in alle panelbenaderingen.

Volgens Periferia is de kwestie van representativiteit doordrenkt van een dominante technocratische en westerse cultuur die andere sociale factoren terzijde schuift, hoewel die nochtans cruciaal zijn als we overheidsbeleid willen hebben dat het algemeen belang (en niet het belang van de grootste bevolkingsgroep) garandeert. Denk bijvoorbeeld aan de alomtegenwoordige kwesties van dominantie in de samenleving. Indien we statistisch vasthouden aan een egalitaire verdeling van 50 % mannen en 50 % vrouwen, gaan we voorbij aan het feit dat in onze patriarchale samenlevingen mannen zich gemakkelijker uitspreken en hun woorden minder vaak in twijfel worden getrokken. Op dezelfde manier worden bepaalde profielen van mensen die sterk worden gediscrimineerd in de samenleving, zoals mensen met een migratieachtergrond, jongeren, mensen met een lagere scholingsgraad, enz. niet opgenomen in de steekproef. Periferia pleit daarom voor het bereiken van een diversiteit aan mensen met verschillende levenspaden in plaats van statistische steekproeven. In dit geval kunnen we ons een panelsamenstelling inbeelden met een bewuste oververtegenwoordiging van bepaalde profielen. De Braziliaanse stad Belém heeft bijvoorbeeld voor haar Participatieve Begrotingsraad een extra categorie “Specifieke Groepen” opgenomen, waarmee de aanwezigheid wordt versterkt van groepen die zelden worden gehoord en/of waarmee zelden rekening wordt gehouden.

Hoe gaat Agora te werk?

De kerngedachte van Agora's aanpak is dat iedereen de kans moet krijgen om bij te dragen tot beleidsvoorstellingen en -beslissingen. Om dit te verwezenlijken heeft Agora ervoor gekozen via loting een panel samen te stellen van burgers dat representatief is voor de diversiteit van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Dit is geen doel op zich, maar een van de middelen om dit doel te verwezenlijken.

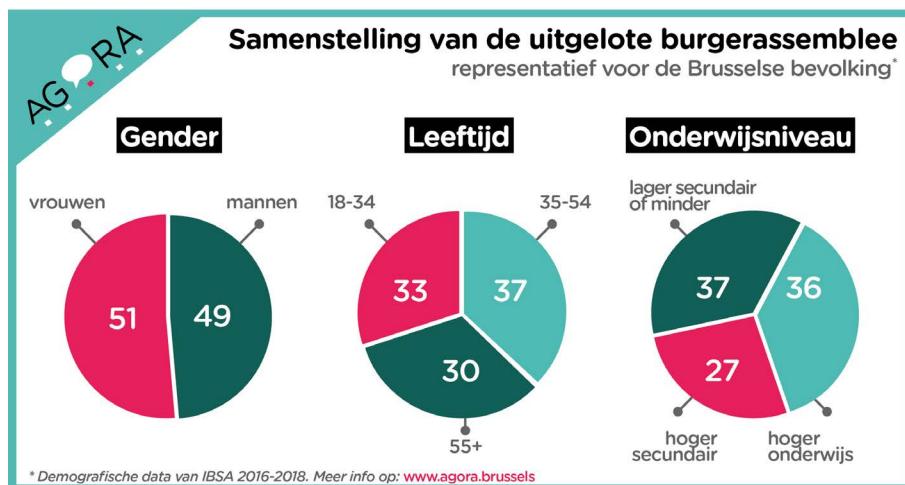
Er zijn verschillende manieren om de loting te organiseren. Agora's methode steunde op een groot aantal vrijwilligers en een aantal vernuftige instrumenten. Het is cruciaal om de methode aan te passen aan de gewenste kenmerken van het gelote panel en de beschikbare middelen. Er moet een evenwicht worden gevonden tussen de middelen en het resultaat dat je wil bereiken.

Het aantal deelnemers en de representativiteitscriteria bepalen

Om de grootte van het panel te bepalen, koos Agora eerst voor het symbolische getal 89, eveneens het aantal verkozen leden van het Brussels Parlement. Na twee lockdowns en gezien de aanzienlijke logistieke problemen om dit quotum tijdens een eerste bijeenkomst te halen, werd het aantal deelnemers bijgesteld tot vijftig à zestig. Hiermee werd de "representativiteit van diversiteit" toch nog verzekerd.

Agora hanteerde drie criteria of quota om deze diversiteit zo precies mogelijk te weerspiegelen. Op basis van Brusselse statistieken moet de samenstelling van het panel rekening houden met:

- ◆ drie leeftijdscategorieën (18-34 / 35-54 / ouder dan 55);
- ◆ drie scholingsgraden (hoger onderwijs / hoger middelbaar / lager middelbaar of geen diploma);
- ◆ en de helft (50 %) mannen en de helft (50 %) vrouwen.

3 criteria gebruikt door Agora om representatieve panels samen te stellen

Geen toegang tot het ríjksregister? Dan creëert Agora maar haar eigen register

De eenvoudigste manier om de hele bevolking willekeurig te bevragen is via het ríjksregister. Dit bleek echter niet mogelijk, dus schakelde Agora over op een andere aanpak.

Om de adressen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest te verkrijgen, in overeenstemming met de AVG¹, deed Agora een beroep op verschillende databases die toegankelijk zijn voor iedereen, zoals die van UrbIS en StatBel. Met deze gegevens was het mogelijk om een algoritme te ontwikkelen waarmee de meeste adressen in Brussel konden worden geïnventariseerd. Vervolgens gebruikte Agora 3D-software om in zoveel mogelijk commerciële en industriële zones het aantal residentiële gebouwen in kaart te brengen.

Een loting op basis van algoritmen, brieven en telefoongesprekken

Om het panel samen te stellen, stuurde Agora 6 000 brieven rond in de 19 Brusselse gemeenten. Deze 6 000 adressen werden willekeurig geselecteerd via een algoritme, waarbij de gehanteerde ratio evenredig was met de bevolkingsdichtheid per gemeente. Agora maakte deze schatting in de wetenschap dat de respons op dit soort panels rond de 3 % ligt en dat mensen zonder diploma vaak minder reageren dan anderen.

Aangezien Agora niet beschikte over de namen van de bewoners van die adressen, bleek het onmogelijk om een uitnodiging per post te versturen. Daarom werden tientallen "superpostbodes" ingezet om de 6 000 uitnodigingen persoonlijk te verdelen. Om dit alles in goede banen te leiden, werd een applicatie gecreëerd. Elke "superpostbode" kon een (groot of klein) aantal adressen op zich nemen. Als eenmaal ter plaatse aangekomen bleek dat op het adres meer dan één huishouden is gevestigd, dan gaf de superpostbode het aantal woningen in en bepaalde de applicatie - opnieuw willekeurig - bij welke woning de brief moest worden gepost.

In de laatste fase van de samenstelling van het panel, werden gemotiveerde mensen telefonisch opgebeld en gevraagd naar quotagerelateerde gegevens: geslacht, leeftijd, scholingsgraad en andere nuttige contactgegevens voor latere uitnodigingen (telefoon, e-mail, enz.). Iets meer dan driehonderd mensen reageerden positief op de uitnodiging, oftewel 5 %.

Positieve reacties op de uitnodiging voor de eerste assemblee van Agora: 300 reacties - meer dan 200 mensen met een diploma hoger onderwijs - minder dan 100 met een diploma secundair onderwijs - minder dan 50 zonder diploma secundair onderwijs.

Na 10 dagen brieven posten:

35 superpostbodes
1605 toegewezen brieven
549 brieven gepost !

Doel:
3000 brieven
Voor 11 juni

24 mei:
1605 brieven

Word ook
superpostbode!

Post met uitnodiging aan Agora supporters
om brieven te helpen verspreiden

INVITATION - UITNODIGING

Voorbeeldbrief geschreven
in grafische facilitering

¹ De **Algemene Verordening Gegevensbescherming**, officieel bekend als Verordening (EU) 2016/679 van het Europees Parlement en de Raad van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens.

Op basis van deze informatie kon het algoritme de tweede “gelaagde” loting uitvoeren. Daaruit kwam het panel en een “reservepool” om eventuele afhakers op te vangen.

De uiteindelijk geselecteerde personen kregen een laatste telefoontje om:

- ◆ hun deelname te bevestigen;
- ◆ eventuele specifieke behoeften op het gebied van voeding, verplaatsing en kinderopvang in kaart te brengen zodanig dat eventuele hinderpalen voor deelname konden worden opgespoord en verholpen.

Tot slot ontvingen de geselecteerden een laatste e-mail met een uitnodiging voor de welkomsten startdag van de assemblee.

Goed om te weten

Rijksregister en postkantoor

Het rijksregister kan worden gebruikt om uitnodigingen op naam te versturen. Het gebruik ervan is echter voorbehouden aan overheidsinstellingen. Andere organisaties zullen een eigen systeem moeten uitdenken. Het voordeel hiervan is dat je manieren kan bedenken om mensen op te nemen die geen precies adres hebben (mensen zonder vaste verblijfplaats, die illegaal in het land verblijven, die in collectieve centra wonen, enz.).

Deur-aan-deurwerving

Aangezien de meesten die op de brieven reageren een universitair diploma hebben, kan deur-aan-deurwerving een goede manier zijn om mensen te mobiliseren met een lager diploma of opleidingsniveau of die verder van de politiek staan. Rechtstreekse gesprekken zijn de meest efficiënte manier om hen te overtuigen van deelname.

Aangezien veel mensen echter de waarde van hun standpunt in twijfel trekken, is het een goed idee om deze uitwisselingen voor te bereiden: maak bijvoorbeeld een kort pleidooi op maat van het doelpubliek waarin je uitlegt hoe waardevol ieders deelname is of oefen door middel van een rollenspel.

Robin, superpostbode en ontwerper van de methode die één van de 6000 brieven post

Het verenigingsleven mobiliseren

Om moeilijk te bereiken doelgroepen alsnog te bereiken, zoals jongeren of daklozen, is het de moeite waard om een beroep te doen op andere organisaties zoals vzw's, dagcentra, enz. Zij kunnen je helpen om de doelgroepen te ontmoeten of advies geven over hoe ze erbij kunnen worden betrokken.

Vertegenwoordiging van “belanghebbenden”

Er zijn ten slotte ook andere manieren dan loting om diversiteit te representeren. Zo kan ook worden nagedacht over “belanghebbenden”. Een bedrijf zou een panel kunnen samenstellen met werknemers, klanten, gebruikers, buren, enz. In dat geval spitst de zoektocht zich toe op vertegenwoordigers van elk van deze “belangen”.

Het inspirerende voorbeeld van de Liste citoyenne in Terhulpen

De gemeente Terhulpen telt 7 500 inwoners. Bij elke zitting van de gemeenteraad organiseren de verkozen vertegenwoordigers en vrijwilligers van de Liste citoyenne de La Hulpe een assemblée om de gemeenteraadszitting samen met hun medeburgers voor te bereiden. Elke maand kiezen ze een huisnummer en sturen ze hun uitnodigingen, uitsluitend naar woningen met dat nummer. Geen algoritme, geen software, alleen een paar enveloppen, wat drukwerk en de straten optrekken. Uiteraard garandeert dit systeem geen exact deelnemersquotum, maar het geeft velen wel een kans om deel te nemen.

<https://www.listedescitoyens-lahulpe.be/>

De voordelen...

Langetermijndenken

In tegenstelling tot verkozen vertegenwoordigers ervaren deelnemers de volgende verkiezingen niet als een mogelijke afstraffing voor eerder genomen beslissingen. Daarom is het voor een assemblée van gelote mensen makkelijker om maatregelen met een langetermijneffect te bedenken.

Empowerment en een betere manier van samenleven

Ontmoetingen tussen gelote mensen versterken vaak de algemene analyse, de handelingsbekwaamheid, het zelfvertrouwen en het samenlevingsvermogen van mensen - dit wordt empowerment genoemd. Aan het einde van de assemblée vertellen deelnemers vaak hoe fijn ze het vonden dat ze werden erkend door mensen die ze anders allicht nooit zouden hebben ontmoet.

Mensen die bijna nooit beslissen toch laten bijdragen

Diversiteit op deze manier vertegenwoordigen valt niet te vergelijken met statistische representatie, waarvoor een veel groter panel, een gigantische logistiek en duizelingwekkende kosten nodig zouden zijn. Anderzijds maakt het de deelname mogelijk van jongeren onder de 34 of mensen zonder middelbaireschooldiploma, twee groepen mensen die haast niet terug te vinden zijn in parlementen.

Veelvoorkomende moeilijkheden

Veel vrijwilligers nodig

Het leveren van de uitnodigingen zonder een beroep te doen op het postkantoor vereist een legioen aan vrijwilligers en handenvol tijd. Voor hulp kan een beroep worden gedaan op het verenigingsleven - zoals jeugdbewegingen - of, als daar middelen voor zijn op uitzendkrachten.

De moeilijkst te bereiken personen toch mobiliseren

Dit is vaak alleen mogelijk door verschillende hierboven vermelde benaderingen te combineren, of door een voldoende aantrekkelijke stimulans te bieden. De vergoeding voor mensen die deelnemen aan een overlegcommissie van het Waals parlement bedraagt bijvoorbeeld 250

euro per commissiedag. Dit bedrag dient als erkenning en neemt hinderpalen voor individuele betrokkenheid (kinderopvang, verplaatsingen, enz.) weg. Voor zover wij weten is dit tot op heden het panel in België met de beste responsgraad.

Afwezigheid op dag één

Zonder voorafgaande verwittiging haakten sommige personen af. De meesten maakten deel uit van dezelfde socio-economische groepen. Dit ondermijnt de diversiteit. Om deze diversiteit tijdens de assemblee te behouden, kan een oplossing eruit bestaan een bepaald aantal vervangers klaar te houden die je, indien nodig, in de loop van de assemblee kan oproepen om eventuele afhakers te vervangen. Dit is echter geen ideale oplossing als de deelnemers al zijn gestart met het denkproces. Daarom besloot Agora om na dag twee geen vervangers meer toe te laten. De deelnemers benadrukten hoe moeilijk het was de vervangers in de groep te integreren indien zij niet hadden deelgenomen aan de presentatie-, contact- en informatiefases (mits ze bij hun aankomst deze informatie kregen). Ze gaven ook aan dat vervangers minder goed luisterden en beraadslaagden.

Nuttige bronnen

- **(EN) Gedetailleerde toelichting van de methode op het youtubekanaal van Agora:** <https://www.youtube.com/watch?v=tQDue9z2GHM>
- **(FR/NL) Toegang tot het rijksregister:** <https://www.ibz.rnr.fgov.be/fr/registre-national/>
- **(FR/NL) Door het algoritme van Agora gebruikte bronnen: Datastore.brussels, dat recent URbis heeft vervangen:** <https://datastore.brussels/web/map> Datastore
- **(FR/NL) Door het algoritme van Agora gebruikte bronnen: Statbel:** <https://statbel.fgov.be/fr>
- **(EN) "Putting faith in randomness and personal contact", een artikel van Linus Strothmann (specialisten van de deur-aan-deurmethode) :** <https://www.publicdeliberation.net/putting-faith-in-randomness-and-personal-contact/>
- **(EN) Sortition Fondation (professionele structuur die in verschillende landen loting organiseert) :** <https://www.sortitionfoundation.org/>
- **(FR) Publicatie van Periferia "Légitime et vous"** waarin manieren worden toegelicht waarop stemmen als legitiem of illegitiem worden beschouwd gedurende participatieprocessen en hoe deze uitsluitingslogica kan worden tegengegaan. Beschikbaar op [www.periferia.be - tabblad "ressources"](http://www.periferia.be - tabblad). <https://periferia.be/legitime-et-vous/>

4. Verwelkoming en introductie

1. Een burgerassemblee vormgeven
2. De keuze van een thema begeleiden
3. Een representatief panel samenstellen (via loting)

4. Verwelkoming en introductie

5. Zorg voor inclusie
6. Logistiek plannen
7. Informatie beheren
8. De beraadslaging organiseren
9. Voorstellen schrijven
10. Besluitvorming door instemming
11. Evalueren
12. Communicatie beheren

Waarom is dit van belang?

De start van een assemblee is een bijzonder belangrijk moment. Voor de deelnemers is dit het moment waarop het project gestalte krijgt. Voor de organisatie is het essentieel het engagement van de deelnemers voldoende te prikkelen en hen anderzijds het nodige vertrouwen te schenken. Voor beide partijen is dit het moment waarop de intenties achter het project (wel of niet) tot uiting komen in hoe het wordt uitgevoerd.

David, een van de twee facilitatoren, legt de politieke follow-up uit van de voorstellen van de burgerassemblee.

Het organiseren van zo'n moment brengt enkele aandachtspunten met zich mee:

- ♦ wees helder zonder langdradig te zijn;
- ♦ zorg dat iedereen zich welkom, legitiem, relevant en bekwaam voelt;
- ♦ communiceer duidelijk de richtlijnen die deelname omkaderen en stimuleren;
- ♦ zorg voor een aangenaam tempo - niet te traag of te snel - met name door een evenwicht tussen formele en informele momenten te vinden;
- ♦ leg duidelijk uit wat er met de resultaten van het proces zal worden gedaan (toon dat het nuttig zal zijn), door het niveau en de deadlines te verduidelijken.

Kortom, het gaat om het bedenken van een werkwijze om de gestelde doelen te bereiken die voor de deelnemers een fijne en verrijkende ervaring is.

"Wanneer burgers zich mengen in zaken die hen aanbelangen"

Via deelname aan een burgerassemblee, een actie van burgerlijke ongehoorzaamheid, een demonstratie of een buurtcomité, mengen burgers zich echt in zaken die hen aanbelangen. Niet meer, niet minder. Zij houden het hart van de democratie kloppend in een poging het overheidsbeleid, dat de samenleving (en dus het samenleven) van vandaag en morgen regelt, te verbeteren. Bij afwezigheid van conflicten, meningsverschillen en dus tegenwicht... kan democratie niet bestaan! Herhaal dit aan het begin van de assemblée zodat de assemblisten worden herinnerd aan de legitimiteit en het belang van de politieke oefening die hen te wachten staat.

In onze representatieve democratieën wordt de beslissingsbevoegdheid al zeer lange tijd toegewezen aan door het volk verkozen "volksvertegenwoordigers". De hele samenleving is bovendien opgebouwd rond publieke instellingen die onze individuele en collectieve rechten uitvoeren. We staan zo ver van deze publieke en politieke instellingen dat we vaak vergeten dat ze de vrucht zijn van de uitoefening van onze politieke rechten: het is door onze stem, ons lidmaatschap en onze instemming (of volgzaamheid) dat ze goed functioneren. In een democratie is het volk soeverein: het heeft politieke rechten (waaronder het recht om te stemmen, maar ook om te kritisieren, te betogen, zich te verzetten, te boycotten, te controleren, enz.)... en beschikt dus over macht. Overheidsbeleid regelt het leven van alle burgers (zij zijn de begünstigden) en wordt uitgevoerd met overheidsgeld afkomstig van hun activiteiten (zij zijn de financierders). In een economische context zouden we nooit zonder de mening van onze klanten kunnen, laat staan zonder die van investeerders. Op het gebied van publieke zaken worden vormen van burgerbetrokkenheid en -actie echter vaak op een slechte manier onthaald door politieke besluitvormers. Ze worden zelden gezien als een gezond teken van waakzaamheid en interesse van burgers in publieke materie...

Hoe gaat Agora te werk?

Vóór de eerste dag

De verwelkoming en introductie beginnen met de uitnodigingsbrief die willekeurig naar duizenden adressen wordt gestuurd¹. De brief wordt op een laagdrempelige manier in verschillende talen opgesteld, beschrijft het voorstel, is bij voorkeur één pagina lang en geeft antwoord op de volgende vragen: waarom, hoe, hoe lang, wanneer, wie doet het voorstel, wie is welkom, hoe kan je je aanmelden en hoe kan je meer te weten komen?

Degenen die “ja” antwoorden, kunnen telefonisch of per e-mail vragen stellen alvorens ze hun engagement bevestigen en zich op de eerste dag beginnen voor te bereiden.

Eerste dag

De deelnemers arriveren in een voldoende grote ruimte en wisselen af tussen plenaire sessies (zestig tot tachtig mensen in dezelfde ruimte) en sessies in subgroepen. Een crèche staat paraat zodat ook ouders probleemloos kunnen deelnemen. Bij aankomst registreren de deelnemers zich en ontvangen ze een map met informatie, waaronder een agenda met het programma van de dag, de fases en de tijdschema's. Deze map houden ze gedurende het hele proces bij.

Carole en Pascale verwelkomen
elke deelnemer van de burgerassemblée

Plenaire inleiding

Een duo “ceremoniemeesters” verwelkomt de deelnemers en introduceert Agora en de assemblée. De exacte vorm van deze introductie is in de loop der jaren geëvolueerd, maar behield de volgende gemeenschappelijke kenmerken:

- ◆ **Tweetalig en vertaald:** de inleiding wordt volledig in het Frans en Nederlands gegeven. Aangezien we in Brussel zijn, willen we duidelijk maken dat - voor zover mogelijk - iedereen zich in zijn moedertaal moet kunnen uitdrukken. Daarom wordt ook voor vertaling via tolken gezorgd in andere door de deelnemers gesproken talen;
- ◆ **Voorstelling van Agora en de doelstellingen:** wat is Agora? Wat is de Brusselse Burgerassemblée? Wat zijn de doelstellingen? Wat wordt van de deelnemers verwacht?
- ◆ **Programma en fases:** wat is het programma van de dag en de cyclus? Wat zijn de belangrijkste fases?
- ◆ **Aanmoedigingen:** toon waardering voor ieders ervaring en bedank hen voor hun deelname aan een dergelijke oefening. Legitimeer en vier de aanwezigheid van deze diversiteit!

1 Zie hoofdstuk 3. Een representatief panel samenstellen (via loting)

- ♦ **Veiligheidskader:** met name belangrijk om de toon te zetten en een klimaat van co-constructie te creëren waarin alle standpunten, ervaringen en gevoelens welkom zijn. De inleiding zet het voorgestelde kader voor de beraadslagingen.
- ♦ **Verduidelijking en vragen:** op verschillende momenten kunnen deelnemers hun vragen of behoeften aan verduidelijking delen.

Voorbeelden van veiligheidskaders:

- **Elke stem telt** (oordeel niet, respecteer de manier waarop ieder zich uitdrukt);
- **Luisteren is cruciaal voor het begrip** (onderbreek alleen als verduidelijking nodig is);
- **Nieuwsgierigheid** (sta open voor andere meningen, vraag aan mensen om begrip te tonen voor verschillende standpunten);
- **Vertrouwen en bekommernis** (geef ruimte en aandacht aan de stillere deelnemers, respecteer de vertrouwelijkheid);
- **Meertaligheid** (iedereen drukt zich uit in zijn of haar eigen taal).

Tijdens deze eerste dag worden de volgende doelen nagestreefd:

De groep creëren

De introductiedag moet ook "de groep creëren". Zorg er met andere woorden voor dat mensen elkaar leren kennen, elkaar benaderen en geleidelijk aan een vertrouwensband smeden. Kortom, het gaat erom het bovengenoemde kader tot leven te wekken, vooral door middel van kleine handelingen.

Het creëren van de groep houdt ook in dat men elkaar een "titel" geeft, een gemeenschappelijke naam die collectief wordt toegekend. Agora noemt de deelnemers aan de Brusselse Burgerassemblee "assemblisten"!

Groepsfoto met het panel en het facilitatieteam

De politieke context begrijpen

Agora probeerde aanvankelijk allesomvattend te zijn. Gezien het complexe Belgische systeem bleek dit een hele uitdaging. Dit leek soms lang en ingewikkeld, waardoor sommige deelnemers afhaakten. Daarom evolueerde het format zo dat tijdens de hele assemblee informatie mondjesmaat werd gegeven, met als achterliggende gedachte "wat moeten de deelnemers vandaag weten?".

Het thema (al dan niet) introduceren

Tijdens de eerste assemblee werd dit niet gedaan, zodanig dat kon worden gefocust op het creëren van de groep. Een aantal deelnemers had niet het gevoel meteen "aan de slag te gaan", wat hen frustreerde. Daarom stapten we geleidelijk over op activiteiten waarmee de deelnemers het onderwerp konden ontdekken, elkaar konden leren kennen en vertrouwd konden raken met het voorgestelde kader.

Goed om te weten

De eerste dag is een cruciaal moment. De deelnemers horen zich legitiem, op hun plaats en op hun gemak te voelen. Zij maken kennis met de verschillende ruimtes die ingericht werden om aan ieders specifieke behoeften tegemoet te komen: de kinderopvang/crèche, de gebedsruimte, de safe room, enz.

Maar het allerbelangrijkste is te benadrukken dat elke deelnemer legitiem is dankzij de ervaring die hij tijdens de assemblee opdoet.

Deze aspecten worden verder toegelicht in hoofdstuk 5 - Inclusie.

De voordelen...

Een goede start. Het verlangen om terug te komen. Een aangename sfeer. Het gevoel deel uit te maken van een boeiend avontuur. De eerste fundamenten voor het creëren van een gemeenschap. Dit gemeenschapsgevoel versterkt het engagement, de goede wil en de nieuwsgierigheid tussen de deelnemers en het gezamenlijke verlangen het beste van zichzelf te geven. Dit alles bevordert de kwaliteit van de beraadslagingen, het vermogen om rekening te houden met andermans mening, te amenderen en uiteindelijk in te stemmen, om zo samen een vorm van algemeen belang op te bouwen.

Nuttige bronnen

- **(EN) Het werkstuk "Art of hosting"** verleent aandacht en specifieke zorg aan alle aspecten die een rol spelen wanneer mensen samenwerken: <https://artofhosting.org/fr/>
- **(FR) Publicatie Periferia "Quand les citoyen·ne·s se mêlent de ce qui les regarde"** ("Wanneer burgers zich mengen in zaken die hen aanbelangen) beschikbaar op [www.periferia.be - tabblad "Ressources"- https://periferia.be/quand-les-citoyens-se-melent-de-ce-qui-les-regarde-plusieurs-approches-du-controle-citoyen/](https://periferia.be/quand-les-citoyens-se-melent-de-ce-qui-les-regarde-plusieurs-approches-du-controle-citoyen/)

5. Zorg voor inclusie

1. Een burgerassemblee vormgeven
2. De keuze van een thema begeleiden
3. Een representatief panel samenstellen (via loting)
4. Verwelkoming en introductie

5. Zorg voor inclusie

6. Logistiek plannen
7. Informatie beheren
8. De beraadslaging organiseren
9. Voorstellen schrijven
10. Besluitvorming door instemming
11. Evalueren
12. Communicatie beheren

Waarom is dit van belang?

De democratische uitdaging van de burgerassemblees bestaat erin politieke voorstellen uit te werken met en op basis van diversiteit. En in het bijzonder met mensen die ver van het politieke leven: als gevolg van desinteresse of onbegrip, omdat ze het gevoel krijgen dat ze incompetent of illegitiem zijn, of omdat ze worden uitgesloten van het elitaire systeem dat toegang geeft tot de politieke wereld. Alleen met een voldoende grote diversiteit aan mensen kan de beraadslaging uitmonden in voorstellen die een vorm van algemeen belang behartigen, gebaseerd zijn op de realiteit waarin mensen leven en meer rekening houden met toekomstige generaties. Om tot een dergelijk resultaat te komen, moet de diversiteit van het oorspronkelijke panel behouden blijven en op een eerlijke manier in het proces worden betrokken.

Daarom is nadenken over inclusie een essentieel onderdeel van burgerassemblees. Door inclusie te garanderen, kunnen burgers die het verst van de politiek staan, opnieuw worden betrokken. Het is door iedereen zich te laten uitspreken en naar elkaar te laten luisteren, dat een andere manier wordt gebruikt om het algemeen belang te garanderen.

Inclusie beperkt zich daarom niet tot één stadium; er wordt overal, te allen tijde en met alle belanghebbenden op verschillende manieren aan gewerkt. Inclusie treedt op verschillende niveaus op:

- ◆ **Een divers panel samenstellen:** dit punt werd behandeld in hoofdstuk 3.
- ◆ **Afhakers voorkomen:** het is één ding om mensen te overtuigen aan een assemblée deel te nemen. Het is iets anders om ervoor te zorgen dat ze blijven en actief bijdragen gedurende het hele proces. Daarom is het belangrijk om maatregelen te nemen zodat de meest waarschijnlijke¹ afhakers² toch blijven.

1 De ervaring leert ons dat het hoofdzakelijk jongeren en mensen zonder diploma gaan.

2 Afhaken aan het einde van het proces.

- ◆ **Hinderpalen voor deelname wegnemen:** inclusie berust deels op zeer concrete aspecten die materiële hinderpalen voor deelname wegnemen. Het terugbetaLEN van de verplaatsingskosten van de deelnemers, bijvoorbeeld, en/of hen een vergoeding geven voor elke assembleeedag, kinderopvang voorzien, enz.
- ◆ **De vaardigheden verwerven voor co-constructie....:** een assemblee is een proces boordevol lessen en ontmoetingen. Hiermee kunnen deelnemers hun vaardigheden om samen te leven en te discussiëren verder ontwikkelen. Ze verwerven de nodige vaardigheden om te beraadslagen, zoals op hun gemak hun mening delen en deze in twijfel trekken na die van anderen te hebben gehoord, werken in een groep waarin ze niemand kennen, zich legitiem voelen om vragen te stellen, elkaars emoties waarnemen en herkennen, enz. Al deze vaardigheden zijn nodig om samen te leven in de maatschappij en een democratische cultuur levend te houden.
- ◆ **...en vanuit het algemeen belang denken:** alleen een inclusieve beraadslaging kan de diversiteit aan meningen in de samenleving garanderen en dit in het eindresultaat verwerken. Inclusie is dan ook geen "kers op de taart", maar de voorwaarde die de diversiteit aan meningen weerspiegelt, bovenop de meningen van de deelnemers.

Dit is geen pure theorie. Het moet worden belichaamd door alle mensen die de assemblee tot leven brengen. Werk daarom aan houdingen en attitudes op vlak van facilitering en begeleiding tijdens het proces, in welke rol je ook kruipt.

Willen, moeten, kunnen deelnemen

Deze publicatie³ combineert de analyse van socioloog Amartya Sen met de praktijkervaring van Periferia, waarin de verschillende soorten hinderpalen voor burgerparticipatie worden toegelicht. Om ze beter op te sporen, te begrijpen en weg te nemen. Het doet ook de vraag rijzen of burgers een "participatieplicht" hebben.

Hoe gaat Agora te werk?

De assemblisten betrekken:

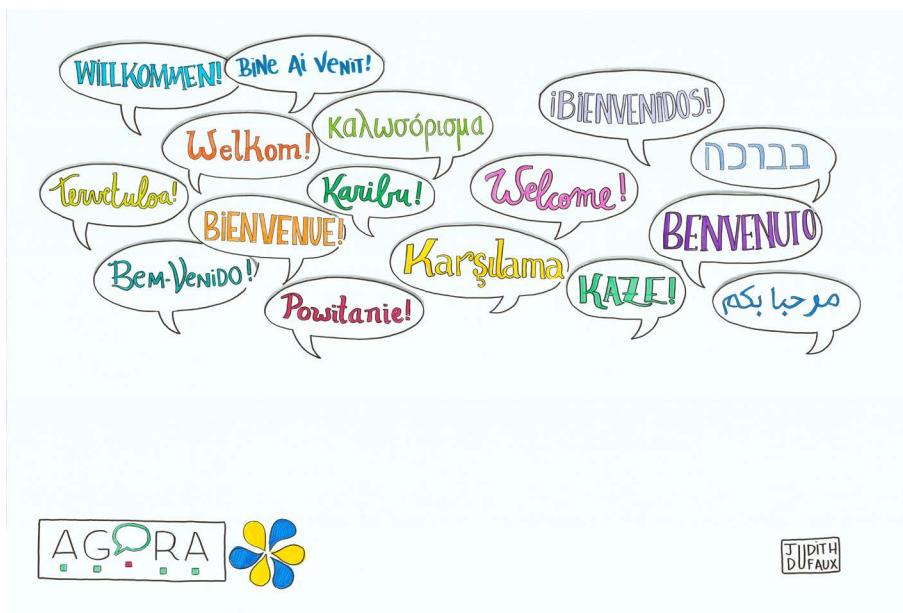
- ◆ **Inclusie in de samenstelling van het diverse panel:** de gekozen criteria implicerent dat we ook de moeilijkst bereikbare profielen aanspreken. Hiervoor namen we contact op met een aantal verenigingen. Via verschillende organisaties konden we mensen zonder huisvesting of middelbareschooldiploma bereiken. Via scholen mobiliseerden we jongeren.
- ◆ **Inclusie in de uitnodiging:** de uitnodigingsbrief werd opgesteld in zes talen en bevat beeldmateriaal. Er wordt vermeld dat vertaling in een specifieke taal kan worden aangevraagd, om deelname aan te moedigen.

---

³ Publicatie van Periferia, beschikbaar op - tabblad "ressources" - "nos publications": <https://periferia.be/participer-entre-droit-formel-et-liberte-dexpression/>

♦ **Inclusie in het eerste contact** via e-mail en telefoon:

- > eventuele speciale behoeften worden genoteerd: allergieën, religieuze gewoontes, enz.;
- > er wordt voor kinderopvang gezorgd zodat iedereen kan deelnemen;
- > Indien sommige mensen mobiliteitsproblemen hebben, wordt er samen met hen naar oplossingen gezocht en indien nodig wordt er zelfs een taxi besteld voor hun verplaatsingen;
- > er wordt bijzondere aandacht besteed aan de talenkennis van de mensen. Het is belangrijk om te weten welke talen de persoon begrijpt, kan lezen en spreken, en op welk niveau. Zo kan de simultaanvertaling volgens individuele behoeftes worden georganiseerd;
- > om ervoor te zorgen dat iedereen zich snel legitiem voelt, kan het nuttig zijn om iedereen te herinneren aan de waarde van hun dagelijkse ervaring, ongeacht hun situatie.

Illustratie geplaatst bij de receptie van elke burgerassemblée

Tijdens de assemblees gebruikte Agora vaak de volgende slagzin, die de agori herhaalden voor de assemblisten: "We zijn allemaal experts van ons eigen dagelijks leven en dat van onze dierbaren".

- ♦ **Inclusie tijdens het welkomstmoment:** elke dag begint met een warme verwelkoming, met een glimlach. De persoon wordt snel met zijn voornaam aangesproken. Vanaf het begin doet de organisatie er alles aan om aan de persoon te laten weten hoe blij ze is dat hij deel uitmaakt van de assemblee. Elke persoon ontvangt basisinformatie: een programma, toestemming voor beeldmateriaal en een badge zodat hij of zij herkenbaar is. Er wordt hen verteld dat er een gemeenschappelijke

Een ijsbrekend moment om elkaar te leren kennen of weer contact te maken

ontmoetingsplek is, net als een “safe room⁴”. De deelnemers kunnen het begin van de dag wachten in een gezellige ruimte met sofa's, koffie en snacks. Op de eerste dag kunnen de deelnemers elkaar leren kennen en, vervolgens, aan het begin van elke volgende assembleedag de banden weer aanhalen.

- ◆ **Inclusie in de informatie:** de assemblisten krijgen een woordenlijst met uitleg over de specifieke woordenschat. De informatie wordt gegeven in de vorm van ludieke activiteiten, met korte presentaties door experts, gevolgd door discussies om de vragen van de deelnemers te beantwoorden. Elke expert wordt gevraagd om de juiste woordenschat te gebruiken en een complex onderwerp zo eenvoudig mogelijk over te brengen. Bronpersonen staan klaar om de vragen van de deelnemers op een laagdrempelige manier te beantwoorden.
- ◆ **Inclusie in de beraadslagingen:** discussies worden vaak in een kring gehouden waarbij iedereen het woord krijgt. Individuen krijgen de tijd en worden gevraagd per twee hun gedachten te delen, voordat ze dit met de hele groep doen. Momenten waarop mensen zichzelf uitspreken in “popcorn⁵”-modus worden afgewisseld met momenten waarop ieders mening wordt gevraagd, zodat iedereen wordt betrokken. Te ingewikkelde interventies worden geherformuleerd. De deelnemers worden aangemoedigd niet te lang aan het woord te blijven, zowel om iedereen de kans te geven aan het woord te komen als om de volgende sprekers niet te intimideren. De activiteiten prikkelen verschillende zintuigen en manieren om zich in een groep te gedragen. De methodologie maakt gebruik van beweging en tekeningen. Emoties en concrete voorbeelden worden gedeeld zodat de voorstellen niet theoretisch blijven. Tot slot biedt Agora ook stiltemomenten zodat de meer spraakzame deelnemers kunnen leren om niet te reageren en zodat iedereen de tijd heeft om zijn ideeën vorm te geven.

De vrijwilligers betrekken:

- ◆ **Inclusie en teambuilding:** om van de dag een succes te maken, wordt er ook speciale aandacht besteed aan het betrekken van iedereen. Vertalers, facilitatoren, babysitters, onthaalpersoneel: ze worden allemaal op voorhand over hun rol geïnformeerd. Ze krijgen logistieke informatie, tijdschema's en locaties tijdens briefingsessies. Er wordt speciale aandacht besteed aan het creëren van een teamgeest om de assemblisten bij te staan.
- ◆ **Inclusie en evaluatie:** elke dag begint en eindigt met een debriefingsessie om het goede verloop van de assemblee te verzekeren en te verbeteren.

Debriefing voor het facilitatieteam

4 Beschermd plek waar iedereen zich op regelmatige tijdstippen kan terugtrekken indien hij/zij daar de behoefte voor voelt.

5 Wie dit wenst, wanneer hij/zij dat wenst.

Goed om te weten

Een aantal richtlijnen voor inclusie :

- ◆ **Aanpassing:** zolang het binnen het kader van het proces blijft, is het mogelijk om te luisteren naar en zich aan te passen aan verzoeken die tijdens het proces worden gedaan.
- ◆ **Neem de tijd voor informaliteit:** het eerste telefoongesprek, oftewel het moment van de uitnodiging, is een belangrijk moment om vertrouwen op te bouwen, om zich concreter te kunnen inleven in het aanstaande proces en om een idee te krijgen van hoe er rekening met ieders behoeften kan worden gehouden (of niet).
- ◆ **De ruimte:** markeer duidelijk de locaties en posities van de verschillende ruimtes, ook van de toiletten. Zorg ervoor dat de ruimtes comfortabel zijn (zorg vooral voor voldoende warmte en licht).

Inclusie en communicatie:

- ◆ **Communiceer om mensen te betrekken, en versterk zo inclusie:** bijvoorbeeld door de koks te bedanken voor het rekening houden met allergieën en ervoor te zorgen dat iedereen genoeg energie heeft om te werken;
- ◆ **Laat weten dat het team uit vrijwilligers bestaat:** dit geeft hen waardering, kan helpen om de assemblee minder intimiderend te maken en het makkelijker te maken voor iemand om een tekortkoming aan te kaarten of een verbetering voor te stellen;
- ◆ **Combineer kanalen (zonder de deelnemers te overspoelen):** e-mails, whatsapp, sms, telefoon of in sommige gevallen zelfs huisbezoeken;
- ◆ **Talen:** als het moeilijk is om een tolk te vinden in iemands taal, onderzoek dan of het mogelijk is een familielid in te schakelen.
- ◆ **Beeldrechten:** zoals de naam al doet vermoeden, gaat het om een recht. Zorg ervoor dat iedereen formeel akkoord gaat en zich echt op zijn gemak voelt om te worden gefilmd of gefotografeerd. Maak duidelijk op welke manier de beelden worden verspreid of gebruikt. Zorg bijvoorbeeld voor een sticker waarmee gemakkelijk kan worden aangegeven wie niet op beeld wil verschijnen, wie bereid is om met de pers te praten, enz.

Andere suggesties:

- ◆ **"Buddy's" (vriend, vriendin):** een speciale band tussen twee mensen creëren, is een manier om mensen zich gemakkelijker te laten uitdrukken, vooral als ze het daar moeilijk mee hebben. Bij Agora bestaan vrijwilligersduo's meestal uit een persoon die al langer betrokken is en een nieuweling. In de assemblee waren deze assemblistenduo's een van de vele manieren om banden te smeden en zich uit te drukken.
- ◆ **Besteed specifieke aandacht aan jongeren:** om de deelname van jongeren - die als kwetsbaarder bekend staan - aan te moedigen, kan een speciaal "jongeren"-moment worden georganiseerd voor het begin van de assemblee, met een specifieke activiteit (bv. een "game space") en vervolgens een ontmoeting met een bekend

Twee assemblisten die een zoektocht doen om de verdeling van de bevoegdheden in België te begrijpen

figuur (bv. het verkozen lid van Agora).

- ◆ **Vertrouw op interpersoonlijke affiniteiten:** sommige mensen smeden een band en helpen elkaar. Als het groepskader het toelaat, kunnen deze mensen in dezelfde groep blijven om betrokkenheid en inclusie te versterken.
- ◆ **Handvatten aanreiken:** het kan een geruststelling zijn voor de deelnemers als zij te allen tijde dezelfde mensen van de organisatie op dezelfde plaatsen kunnen terugvinden, indien mogelijk.
- ◆ **Online:** geef alle nodige technische ondersteuning. Tijdens COVID-19 werd de assemblee bv. online georganiseerd. Niet iedereen is het gewend met computers te werken of heeft er thuis één. Zo werden laptops gehuurd, werden zalen die voldeden aan de COVID-omstandigheden geopend of gingen vrijwilligers bij deelnemers langs om technologische bijstand te verlenen voor de online beraadslagingen.

De voordelen...

Eerlijke deelname: via loting verzenden van brieven en de op quota gebaseerde methode om het panel samen te stellen, geven iedereen een kans om deel te nemen. Maar, zoals hierboven vermeld, moet je aandacht besteden aan een aantal punten opdat iedereen zich volledig op z'n plaats voelt.

Gerustgestelde deelnemers: door gewoontes te creëren, beschikken deelnemers over herkenningspunten. Dit is zowel een kwestie van logistiek (garantie op vertaling, eten en drinken, enz.) als van contact (gedurende het hele proces dezelfde persoon bij het onthaal).

Een ondersteunende sfeer: beraadslagen en over "politiek" praten is geen fluitje van een cent. Het vraagt energie en engagement. Door een kader te scheppen waarin iedereen zich op z'n plaats voelt en banden kan smeden met anderen, kunnen de assemblisten betrokken raken, hun eigen ervaringen inbrengen en die van anderen prikkelen.

Veelvoorkomende moeilijkheden

Soms is de intentie er wel, maar kan de uitvoering ontoereikend zijn: let erop dat de 'safe room' niet voor andere doeleinden wordt gebruikt(bv. opslag van apparatuur of een doorgangsplaats) en dat de verantwoordelijke persoon niet meerdere functies vervult (en dus niet beschikbaar is wanneer het moet).

Neem contact op in geval van afwezigheid of afhaken: als mensen zonder verwittiging afhaken, loont het uit te zoeken waarom. Misschien hebben ze een ongemak dat je kan verhelpen. Het is in ieder geval belangrijk te laten zien dat je moeite wilt doen om iedereen erbij te betrekken en te laten merken dat elke aanwezigheid waardevol is.

De facilitering loslaten

Het moeilijkste van faciliteren bestaat vooral uit het identificeren en wegwerken van de eigen uitsluitingscriteria: jargon waaraan we geen aandacht meer besteden, anglicismen, het gemak om in het openbaar te spreken, enz. waardoor deelnemers zich inferieur zouden kunnen voelen of wij als experts zouden kunnen overkomen. De houding van de facilitator/moderator is hier uiteraard een bepalende factor in (aanvaarden dat er geen neutraliteit is, twijfelen, grenzen aangeven), net als het niet laten monopoliseren van de moderatieruimte, door te vragen aan deelnemers om het woord te nemen, het bord te gebruiken, de notities op het bord door te strepen, te corrigeren of aan te vullen, enz. Periferia wijdde een publicatie ("Capacités d'animer, animer les capacités") aan dit onderwerp.

Nuttige bronnen

- **(FR) ATD Quartmonde:** zorgen voor een succesvolle deelname van iedereen: <https://atd-quartmonde.be/reussir-la-participation-de-toutes-et-tous-petit-guide-pratique-pour-agir/>
- **Periferia :**
  - > **(FR) "Légitime et vous": publicatie van Periferia** over de manieren waarop de stem van burgers wordt gelegitimeerd in participatieprocessen, op basis van voorbeelden uit eigen praktijk praktijk. Beschikbaar op de website - tabblad "ressources" - "nos publications": <https://periferia.be/legitime-et-vous/>
  - > **(FR) Publicatie van Periferia "Capacité d'animer, animer les capacités"** beschikbaar op de website www.periferia.be - tabblad "ressources" - "nos publications": <https://periferia.be/capacite-danimer-animer-les-capacites/>

6. Logistiek plannen

1. Een burgerassemblee vormgeven
2. De keuze van een thema begeleiden
3. Een representatief panel samenstellen (via loting)
4. Verwelkoming en introductie
5. Zorg voor inclusie
- 6. Logistiek plannen**
7. Informatie beheren
8. De beraadslaging organiseren
9. Voorstellen schrijven
10. Besluitvorming door instemming
11. Evalueren
12. Communicatie beheren

Waarom is dit van belang?

Logistiek heeft betrekking op de essentiële praktische aspecten voor een goed verloop van de assemblee, zoals materiële, technische, administratieve en financiële aspecten en de juiste coördinatie hiervan.

Opstart BA: Afstemmingsmoment voor de organisatie tussen Hannah en Ana

De logistieke organisatie nodig voor de samenstelling van het panel door loting werd in een eerder hoofdstuk behandeld: "H.3 Een representatief panel samenstellen".

Dit hoofdstuk richt zich daarom voornamelijk op de logistieke aspecten met betrekking tot de beraadslagingsdagen. Deze aspecten zijn cruciaal voor:

- ◆ **Het creëren van het juiste kader en de juiste sfeer:** het primaire doel is het creëren van een cocon, een bubbel waarin de deelnemers zich kunnen concentreren op hun enige doel: het collectief uitwerken van voorstellen.
- ◆ **Vooruitplannen om op het heden te focussen:** door vooraf aandacht te besteden aan de logistiek kan je je concentreren op wat er tijdens de assembleedagen gebeurt en kan je sneller inspelen op onvoorziene omstandigheden. Anticiperen betekent alles in het werk stellen om de dagen zo vlot mogelijk te laten verlopen en de doelstellingen te behalen.
- ◆ **Efficiëntie garandeert geloofwaardigheid:** de meeste mensen kennen burgerassemblees niet. Sommigen staan sceptisch tegenover de uitkomst ervan. Hoe beter de assemblee wordt gecoördineerd en georganiseerd, hoe geloofwaardiger ze zal zijn.
- ◆ **Laat ruimte in de facilitering:** de activiteiten tijdens de beraadslagingsfase bestaan vaak uit beweging, beeldmateriaal en een afwisseling tussen plenaire sessies en sessies in subgroepen. Om verrassingen te voorkomen, is het wenselijk om bij het uitdenken van de methodologie rekening te houden met de fysieke ruimtes waarin de assemblee plaatsvindt.
- ◆ **Meer gemoedsrust voor iedereen:** een assemblee opzetten vereist een groot aantal gecoördineerde handelingen. De algemene coördinatie van tijd en rolverdeling draagt bij tot minder conflicten over ruimte, apparatuur en timing. Bij de coördinatie is het belangrijk ervoor te zorgen dat alle deelnemers volledig autonoom kunnen zijn en zich op hun gemak kunnen voelen. En dat de deelnemers voelen dat ze groeien binnen een duidelijk, gestructureerd kader waarin iedereen zich volledig met vol vertrouwen kan geven.

Hoe gaat Agora te werk?

De locatie: de eerste logistieke beslissing betreft de keuze van de locatie voor de assembleedagen. Hieronder de criteria die Agora hanteerde:

- ◆ **Imago, comfort en veiligheid:** de locatie moet neutraal zijn, zodat iedereen zich welkom voelt. Niet te fraai, niet te sober. Ook niet zo luxueus dat het intimiderend wordt, maar wel comfortabel, aangezien assemblisten er vele uren doorbrengen. Tot slot is het belangrijk dat de locatie gelegen is in een buurt of wijk waar iedereen durft te komen, zonder angst;
- ◆ **De toegankelijkheid:** Agora wilde een locatie vinden die geschikt is voor mensen met beperkte mobiliteit, bereikbaar is met het openbaar vervoer, zo centraal mogelijk is gelegen en waar het niet te moeilijk is om te parkeren (met fiets of auto);

Kinderopvangruimte van de Brusselse Burgerassemblee

- ◆ **De modulariteit van de ruimte:** een locatie met een grote ruimte voor plenaire sessies, ruimtes om in subgroepen te werken, een ruimte voor kinderopvang, een stille ruimte voor de safe room, een plek voor lunch en koffiepauzes, en natuurlijk de ruimte voor facilitering waarbij de deelnemers moeten bewegen;
- ◆ **Welzijn:** is de akoestiek goed? Is de temperatuur aangenaam en constant? Zijn de toiletten in goede staat? Is er gemakkelijke toegang tot frisse lucht? Zitten de stoelen comfortabel genoeg? Beraadslagen met een gebrek aan comfort, in geroezemoes, kou of hitte kan snel erg vermoedend worden. Deze bezorgdheden lijken misschien triviaal, maar ze hebben een grote invloed op de betrokkenheid, concentratie, gezelligheid, waardering en de motivatie van deelnemers om te blijven en om terug te komen!
- ◆ **Beschikbaarheid:** aangezien het de uitdaging is om het hele proces op dezelfde plek te organiseren, is het cruciaal ervoor te zorgen dat de locatie beschikbaar is tijdens vijf à zes weekenden. Wees er dus maar beter vroeg bij!!
- ◆ **De kostprijs:** uiteraard afhankelijk van het beschikbare budget.

De catering: de catering is een ander erg belangrijk aspect waar je van tevoren goed over moet nadenken. Zoals:

- ◆ de dag vroeg in de ochtend goed starten door verkwikkende drankjes en snacks aan te bieden;
- ◆ verwarmde ruimtes in de winter;
- ◆ een verscheidenheid aan voeding, zodat ieders voedingsbehoeften worden vervuld,
- ◆ alcoholische dranken vermijden (behalve cava op vieringsmomenten, aan het einde van de assemblee, naast frisdrank);
- ◆ het proberen centraal stellen van, afhankelijk van de waarden die je uitdraagt, het lokale, sociale, duurzame, ethische aspect, de wereldkeuken, enz.

Goede voorbereidingen leunen op het vinden van geschikte, betrouwbare partners en het tijdig plaatsen van voldoende grote bestellingen. Bij Agora werd beslist om lekkere vegetarische maaltijden aan te bieden, wat een relatief eenvoudige manier is om elke voedingsgewoonte te respecteren.

De ruimtes creëren en oriëntatiemateriaal:

- ◆ **de zalen:** installeer bewegwijzering bij de ingang van het gebouw en in het gebouw vanaf dag één;
- ◆ **de mensen:** zorg voor specifieke stickers en badges voor deelnemers, sprekers en organisatoren. Zorg ook voor een aanwezigheidsregister;
- ◆ **de beeldrechten:** stickers om aan te geven wie ermee instemt om te worden gefilmd of gefotografeerd en wie met de pers wil praten.

Personaliseer de locatie: hang foto's op van eerdere bijeenkomsten om de locatie te verfraaien en een gevoel van samenhorigheid te creëren. Hiermee wordt de locatie trouwens ook gezelliger.

Het logistieke team zet het buffet voor de lunch van de AGM klaar

Een assemblist klaar voor de dag!

Materiaal voor deelname:

- ◆ **De werkkit van de deelnemers:** mappen met alle informatie over het thema, de agenda van de dag, flip-overs¹, post-its, pennen en stiften, evaluatieformulieren om uit te printen;
- ◆ **De andere ruimtes:** zorg voor speelgoed voor de crèche, bestek/borden voor de maaltijden, een infostand waar de organisatie zich kan voorstellen en over eerdere projecten vertelt, enz.

Technisch materiaal: een assembleeedag vereist mogelijk microfoons, luidsprekers, een videoprojector, vertaalapparatuur, enz. Huur dit materiaal op tijd en test het op voorhand ter plaatse uit, zodat je het kan terugbrengen indien het niet werkt. Vergeet de klassiekers niet: voorzie voldoende verlengsnoeren en stekkerdozen!

Vertaling-vertolking: om aan de vertaalbehoeften te voldoen zette Agora een partnerschap op met tolkscholen waarvan de studenten op zoek waren naar stagemogelijkheden. Afhankelijk van het aantal mensen dat vertaling nodig had, maakte Agora soms gebruik van tolkenkoffers (met daarin een zender en tientallen koptelefoons) en soms van fluistertolken (de vertaling gebeurt vlak naast de persoon).

Een online sessie van de 2e Brusselse Burgerassemblée

1 Ook bekend als flipchart of paperboard.

Wat zijn de logistieke behoeften bij online beraadslagen?

Tijdens online beraadslagen vallen bepaalde logistieke taken weg: bv. het voorbereiden van de locatie, zorgen voor catering en projectieapparatuur, enz. Andere dringen zich dan weer op, aangezien niet alle assemblisten over IT-instrumenten beschikken. Wij zorgen dan voor:

- een voorraad computers om uit te lenen;
- geschikte zalen voor degenen die niet thuis blijven;
- een vrijwilliger die aan huis komt helpen;
- betrouwbare internetverbindingen voor deelnemers;
- training voor het gebruikte digitale platform, zoals:
  - > videoconferentiesoftware openen;
  - > de microfoon dempen als je niet spreekt;
  - > hem aanzetten als je het woord wilt nemen;
  - > een virtuele kamer betreden of verlaten;
  - > een telefoonlijn opzetten om problemen op te lossen;
  - > vertaling installeren in “virtuele cabines”;
  - > opmerkingen in online documenten bekijken en plaatsen;
  - > enz.

Dit kan door vooraf gestuurde gebruiksinstructies te verstrekken, een leermoment aan het begin van de bijeenkomst of door een “IT-inclusie”-team naar de woning te sturen.

Ten slotte is het, gezien het gebrek aan gezelligheid bij een dergelijk systeem, belangrijk om ook fysieke ontmoetingen voor te stellen, zoals een wandeling in een park.

Goed om te weten

Leef je zo nauwkeurig mogelijk in: stel jezelf de typische dag van een assemblist voor, van aankomst tot vertrek, om zo de logistieke behoeften in kaart te brengen. Ga indien mogelijk ter plaatse om de werkelijke verplaatsings- en installatietijd te meten en ga na of de ruimtes het toelaten het hele programma uit te voeren.

Vorm teams van vrijwilligers met specifieke taken: zorg er bij het samenstellen van de teams voor dat agendaconflicten worden vermeden. Taken als facilitering, vertaling, informeren en verantwoordelijkheid voor de safe room zijn nauwelijks met andere taken te combineren. Vermijd dat een persoon op een gegeven moment twee taken tegelijk op zich moet nemen. Omgekeerd kunnen taken als opbouw, afbraak en cateringbeheer aan hetzelfde team worden toevertrouwd, aangezien deze op zeer verschillende tijdstippen plaatsvinden.

Administratie en financiën: de hele logistieke organisatie impliceert een aanzienlijk administratief en financieel beheer: verzekeringen, reserveringen, betaling van facturen, onkostenvergoedingsformulieren, enz.

Aandachtspunten om alles soepel te laten verlopen:

- ◆ vraag aan alle teams (infoteam, facilitering, enz.) om ruim op voorhand hun materiële behoeften door te geven: formulieren, papier, stiften, prints, tabellen, panelen, grote vellen papier, enz.
- ◆ stel een retroplanning op, een to-dolijst, een zaalplan;
- ◆ leg het materiaal de dag ervoor klaar en controleer of er niets ontbreekt;
- ◆ neem voor en na voldoende tijd om de apparatuur op te halen, op te stellen, op te bergen, weg te halen en terug te brengen.

Dit zijn verre van verwaarloosbare aspecten. Gezien de organisatie van een assemblee erg complex is, is de coördinatie ervan onmisbaar om een soepele organisatie en dus een kwalitatief proces mogelijk te maken.

Veelvoorkomende moeilijkheden

En nu werkt het natuurlijk niét...

Controleer het technische materiaal twee keer: op voorhand, om zeker te zijn dat het werkt, en op de dag zelf, om er zeker van te zijn dat het dan ook nog werkt. Technische problemen op een dag met een strak tijdschema, kunnen het ritme snel breken.

Doet zich ondanks alles toch een probleem voor, bedenk dan manieren om het zonder techniek te doen, in plaats van iedereen te laten wachten. Leg ook een voorraad batterijen aan voor eventuele draadloze koptelefoons of microfoons!

Vermijd auditoria

Vermijd voor beraadslagingen auditoria of vergaderzalen met tribunes of vaste zitplaatsen! Deze laten geen enkele flexibiliteit toe en maken het creëren van kringen onmogelijk. Dit type inrichting kan ongewenste vormen van interactie teweegbrengen en een eerlijke verdeling van de meningsuiting bemoeilijken.

Suggestieve locaties

Organisatoren kunnen niet altijd kiezen waar zij hun assemblee willen organiseren. De opgelegde locatie kent soms doordrenkt van regels of praktijken die verschillen van de onze. Neem daarom de tijd om de plek te leren kennen en het juk van deze regels collectief af te schudden.

Agora organiseerde bijvoorbeeld een assembleedag in het Brussels Parlement. De deelnemers zaten in het halfronde. Er heerste een gevoel van opwinding, maar ook van overweldiging: de angst niet opgewassen te zijn tegen de parlementsleden. De deelnemers moesten de plek leren kennen en zich eraan aanpassen. Een mooi moment was de plenaire stemming, toen een assemblist voorstelde om collectief ademhalingsoefeningen te doen.

Dany ruimt even op tussen 2 animaties

Mobile assemblées

Indien het hele proces niet op dezelfde locatie plaatsvindt, zorg er dan voor dat deelnemers op verschillende tijdstippen en via verschillende kanalen op de hoogte worden gebracht van de locatie waar de assemblee plaatsvindt. Hergebruik ter plaatse dezelfde aanduidingen om de locatie te vinden (banners, vlaggen, stickers, enz.) en zo de herkenning, integratie en het creëren van gewoontes te vergemakkelijken en de deelnemers gerust te stellen.

Afwezig op het laatste moment

Één of meerdere personen die de logistiek mee moesten beheren, haakten uiteindelijk af. Dit kan het goede verloop van de activiteiten verstoren. Vanaf het begin teams met extra helpende handen vormen, kan in het beste geval de werkdruk verminderen en in het slechtste geval zorgen voor een comfortabele organisatie.

Nuttige bronnen:

- **(EN) L'ouvrage Art of hosting** accorde une attention et un soin particuliers à tous les aspects qui entrent en jeu lorsque des personnes travaillent ensemble : <https://artofhosting.org/fr/>

7. Informatie beheren

1. Een burgerassemblee vormgeven
2. De keuze van een thema begeleiden
3. Een representatief panel samenstellen (via loting)
4. Welkom en introductie
5. Zorg voor inclusie
6. Logistiek plannen
- 7. Informatie beheren**
8. De beraadslaging organiseren
9. Voorstellen schrijven
10. Besluitvorming door instemming
11. Evalueren
12. Communicatie beheren

Waarom is dit van belang?

Elke uitgenodigde burger beschikt, ongeacht het thema van de burgerassemblee, te allen tijde over de kennis die hij tijdens zijn dagelijks leven heeft opgedaan. Om ervoor te zorgen dat de voorstellen het algemeen belang weerspiegelen, relevant, legitiem en kwalitatief zijn, is het essentieel om kwalitatieve informatie te verstrekken.

Het is niet de bedoeling dat de deelnemers aan het einde van de bijeenkomst experts ter zake zijn. Maak een selectie van de informatie die voor hen nuttig is bij het uitvoeren van hun taak. Die selectie zal allicht moeilijk zijn. Hiervoor bestaan een aantal richtlijnen:

- ♦ **Behoud het overzicht:** het is cruciaal de problematiek duidelijk uit te leggen, inclusief de uitdagingen die erachter schuilgaan. Daarmee toon je het belang aan van maatschappelijke kwesties, keuzes die op iedereen een invloed hebben, enz. Om ervoor te zorgen dat deze selectie onpartijdig is, is het belangrijk om het standpunt van de belangrijkste belanghebbenden van het thema (werk: werkgever-werknemer, huisvesting: huurder-eigenaar, enz.) te laten horen en over te brengen.

Beschrijving van de 9 planetaire limieten tijdens de Klimaat- en Energie Assemblee

- ♦ **Herinner aan de historiek van het thema:** om de kwestie waarmee de assemblee zich bezighoudt toegankelijker te maken, is het interessant om de manieren waarop het thema al eerder werd behandeld te vermelden. Dit maakt het mogelijk om te weten te komen waar het in het verleden spaak liep en waar de behoeften en kansen voor verandering liggen.
- ♦ **Maak informatie toegankelijk:** Indien de te delen informatie ingewikkeld en technisch is, zorg dan voor visuele ondersteuning en concrete benaderingen (bijvoorbeeld: hoe vertaalt dit zich in ons dagelijks leven?) en omring jezelf met didactisch en pedagogisch opgeleide mensen.

De voorstellen die voortvloeien uit interactieve processen zijn vaak van betere kwaliteit omdat ze zijn gebaseerd op goed geverifieerde, vergelijkbare informatie.

Hoe gaat Agora te werk?

De formats van de vier door Agora georganiseerde assemblees waren erg verschillend:

- ♦ de assemblisten kiezen het thema tijdens de assemblee;
- ♦ het thema wordt voorafgaand aan de assemblee door andere burgers gekozen;
- ♦ de assemblisten nemen een standpunt in over de voorstellen van andere partijen.

Speurtocht om te ontdekken hoe de werkgelegheidsbevoegdheden zijn verdeeld tussen de verschillende bestuursniveaus in België

De informatiefase werd daarom op verschillende manieren benaderd. Het zou te lang duren om dit allemaal in detail te beschrijven. Toch zijn er een aantal lessen te trekken uit de ervaring van Agora.

1. **Geef de juiste informatie op het juiste moment:** de belangrijkste les van de Agora-burgerassemblees is dat de deelnemers de informatie begrijpen, verwerken en toepassen tijdens het verloop van de dag. Met andere woorden: wat moeten deelnemers op elk moment van de dag weten en begrijpen? Het idee is om gedurende het hele proces geleidelijk aan verschillende soorten informatie te verstrekken, afhankelijk van de werkfase waarin men zich bevindt. Er wordt dus afgeweken van het klassieke patroon waarbij een assemblee start met een dogmatische les over het onderwerp, waardoor het risico bestaat dat de deelnemers door het bos de bomen niet meer zien of ontmoedigd raken.

Niet iedereen heeft dezelfde behoeftes of kennishonger. Daarom zorgde Agora er ook voor dat de assemblisten via twee tools zichzelf vrij konden informeren.

- > **Een “infomarkt” die aan het begin van de assemblee** werd georganiseerd om de omvang van het onderwerp en de uitdagingen ervan weer te geven, via kraampjes die verschillende kwesties behandelen.
- > **Een online “database” met diverse bronnen aan informatie:** diepgaande artikelen of eenvoudige tutorials, korte en lange video's, websites en plaatsen om te bezoeken, enz.

Met deze tools kunnen assemblisten zich vrij verdiepen in zeer diverse informatie, zonder dat het saai wordt. Iedereen op z'n eigen tempo, binnen de eigen interesses.

2. **Denk na over betrokkenheid van externe experts**, om zo het denkproces van de assemblisten te stimuleren, terwijl ze het vertrouwen in hun eigen kennis en capaciteiten behouden. Het hele beraadslagingsproces is gestoeld op de overtuiging dat burgers een rol te spelen hebben in de ontwikkeling van overheidsbeleid. In deze geest beoogt de dynamiek van de assemblees “te vertrekken vanuit ervaringen en vragen van de assemblisten” in plaats van te vertrekken van de inbreng van de spreker, en om de assemblisten de verantwoordelijkheid te geven voorstellen te formuleren in plaats van een standpunt in te nemen over voorstellen van andere (“goed geïnformeerde”) mensen.

- > Om deze relatie met experts te creëren, voerde Agora als onderdeel van haar methodologie een discussie met assemblisten waarbij de vraag “wat is een expert?” wordt gedefinieerd. Daaruit volgde een ware demystificatie van het begrip “expert”, waarbij deze werd benaderd als iemand die slechts een deel van de waarheid bezit, die een mening heeft en dus niet neutraal is (dat is niemand!), die niet noodzakelijkerwijs bekwaam of gewend is om informatie over te brengen. enz. Deze fase herinnert ons eraan dat iedereen een expert is van zijn of haar eigen leven.
- > Vervolgens vroeg Agora alle sprekers om zichzelf aan de assemblee voor te stellen door hun plaats, hun rol, hun belangen en bezorgdheden in verband met het onderwerp toe te lichten. De assemblee krijgt zo een beter idee van mogelijke vooroordelen in hun toespraak.
- > Agora zorgt voor een diversiteit aan profielen (academici, verkozen politici, belangenvertegenwoordigers, vertegenwoordigers van een sociale categorie of een specifieke sector, consultants, mensen met ervaring in de betreffende situatie, begeleidende dierbaren, enz.) om uiteenlopende inzichten te bieden in de uitdagingen van het thema.
- > Op verschillende momenten tijdens de assemblee kunnen discussies met experts plaatsvinden. Na verschillende dingen te hebben uitgetest, koos Agora ervoor een beroep op hen te doen om specifieke vragen te beantwoorden en om een vogelvluchtperspectief van een thema te bieden. Door informatie in meerdere fasen te organiseren, kunnen assemblisten beter aangeven welke categorieën informatie ze nodig hebben om vooruitgang te boeken.

3. **Stel permanent “bronpersonen”** ter beschikking tijdens de beraadslagingen: hun rol is het zoeken naar antwoorden op specifieke vragen die tijdens de groepsdiscussie worden gesteld: bestaan er statistieken over...? Is er al iets gedaan aan...? Weten we waar dit toe heeft geleid? Kan het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wetgeving maken over...? Deze rol biedt toegang tot informatie gedurende

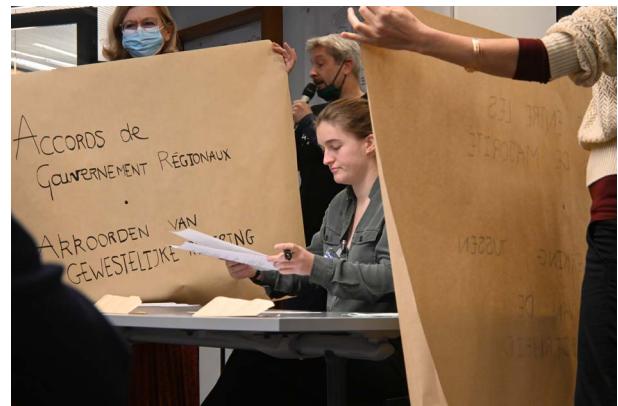
het hele proces, precies en wanneer het nodig is om vooruitgang te boeken. Deze mensen staan zelf niet in het veld. Hun belangrijkste vaardigheid bestaat vooral uit het zoeken naar antwoorden en deze op een zorgvuldige, didactische, nauwkeurige en beknopte manier weer te geven, zonder de beraadslagingen te beïnvloeden of hun eigen mening te geven.

Voor deze rol zijn de profielen van advocaat of maatschappelijk werker vaak interessant omdat ze onderzoeksvermogen combineren met inzicht in het recht en het vermogen om het in lektaal uit te leggen.

4. Teruggrijpen naar onconventionele methodes om zich complexe kwesties eigen te maken.

Om de deelnemers bijvoorbeeld de versnippering van bevoegdheden op het gebied van werkgelegenheid en werk te helpen begrijpen, bedacht Agora een speurtocht waarbij kleine groepjes probeerden te raden wie waarvoor verantwoordelijk is: gewesten, gemeenschappen, de federale staat, Europa, gemeentes? Op dezelfde manier probeerde Agora mensen te helpen een inzicht te krijgen in de weg die een wetgevingstekst aflegt en hoe groot de kans is dat het hele parlement hem in overweging neemt, door middel van een sketch in "mimeform" die in de plenaire vergadering werd "opgevoerd".

Deze benaderingen beogen op een empirische manier grip te krijgen op het onderwerp: door de logica van de bevoegdheidsverdeling "in te oefenen" en door de administratieve fasen te "vermenselijken" zodat het proces van het aannemen van een tekst duidelijk wordt gevisualiseerd.

Toneelstuk om het parcours van een wetgevend voorstel van een nieuw verkozen parlementslid te illustreren.

Het ludieke aspect maakt het niet alleen gemakkelijker om het systeem te begrijpen. Het maakt het ook minder moeilijk om het toe te eigenen. Door al "spelenderwijs" je weg in het systeem te proberen te vinden, wordt het duidelijker dat het systeem ingewikkeld is en dat het niet te wijten is aan de persoon die niet intelligent genoeg zou zijn.

RICHTLIJNEN VOOR HET SAMENSTELLEN VAN EEN SPREKERSPANEL

Wanneer je een groep op een pluralistische en diverse manier probeert te informeren, is het niet eenvoudig om een selectie te maken. Na veel experimenteren ontwikkelde Agora twee positioneringsassen om een panel op de best mogelijke manier samen te stellen.

De horizontale as: "vertegenwoordiging van uiteenlopende belangen":

Vaak staat een onderwerp bulk van verschillende belangen die zich meestal uiten in categorieën van mensen (bv. producent-consument, werknemer-werkgever, verhuurder-huurder, enz.). Voor de samenstelling van het panel is het cruciaal dat ten minste één vertegenwoordiger van elke "belanghebbende" een bijdrage levert aan het informeren van de deelnemers over dit specifieke standpunt.

Deze categorieën worden meestal vertegenwoordigd door vakbonden of lobby's, die met twijfelachtige argumenten schermen. Voor deze as is het daarom bijzonder belangrijk om volgens "polariteit" te werken: het is onmogelijk om een evenwichtig panel samen te stellen zonder een vertegenwoordiger van elk kamp (of meer indien er sprake is van meerdere belangenpolen).

Dit aspect is zo sterk dat als het niet mogelijk is om beide partijen aanwezig te hebben, het beter is geen van beide uit te nodigen om partijdigheid te voorkomen.

De verticale as: “warm-koud”, “kwalitatief-kwantitatief” of “helikopter-vergrootglas”:

Om een algemeen overzicht van een thema te geven, is het nuttig om statistische gegevens, curves die evolueren in de loop van de tijd, enz. te verstrekken. Met deze “grote getallen” kunnen een “dashboard” en meetbare benchmarks worden opgesteld ter ondersteuning van het denkproces. Zo vind je in overheidsdepartementen of onder academisch personeel heel vaak mensen die over de informatie beschikken en die vervolgens dit aspect kunnen overbrengen.

Maar dit abstracte, algemene, kille, kwantitatieve overzicht kan voorbijgaan aan belangrijke menselijke dimensies. Geen enkel cijfer geeft een idee van hoe de realiteit wordt ervaren. Om de concrete gevolgen van deze kille gegevens in het leven van bepaalde categorieën mensen in kaart te brengen, is het daarom een goede aanvulling om warme kennis te verwerven, zoals verhalen, ervaringen. Meestal valt deze professioneel gedocumenteerde kennis terug te vinden in het verenigings- en/of activistenleven.

Hier ligt de keuze van de sprekers vaak moeilijk, aangezien het niet eenvoudig is om een klein aantal verenigingen te vinden dat de diversiteit aan ervaringen kan vertegenwoordigen.

Panel van deskundigen voorgesteld tijdens de 1e Huisvestingassemblée

Goed om te weten

Een algemeen overzicht van de sector

Om de categorieën informatie te bepalen die de assemblee nodig heeft, moet het onderwerp zelf worden onderzocht. Door te gaan luisteren naar twee of drie experts binnen het onderwerp, worden de belangrijkste standpunten erover duidelijk. Op basis daarvan kan je de vertegenwoordigende belanghebbenden nauwkeuriger identificeren.

- > Welke organisaties vertegenwoordigen welke belangen?
- > Waarmee houdt elke instelling zich bezig?
- > Welke academici hebben deze kwesties bestudeerd?
- > Welke verenigingen zijn actief - idealiter op lange termijn - op dit gebied?
- > Wat zijn de belangrijkste concepten en polariteiten in de sector?

Leg veel contacten

Om een expert of bronpersoon als spreker uit te nodigen, leert de ervaring van Agora dat je vier tot tien personen moet contacteren. Niet iedereen antwoordt op e-mails, sommigen haken op het laatste moment af, anderen zijn niet beschikbaar op de dag zelf... daarom is het beter om meerdere mensen met hetzelfde profiel te zoeken en ze allemaal te contacteren, in plaats van een onevenwichtig panel te hebben. Deze fase kan enkele maanden duren.

Maak van het verschil in kennisniveau een troef voor co-constructie

Om elke assemblist bij het proces te betrekken, is het cruciaal om op de voordelen van verschillen in kennisniveaus te wijzen. Deze rijkdom staat ten dienste van het proces!

- ◆ Mensen die al kennis hebben kunnen een rol spelen als:
  - > drijvende kracht in het denkproces (vraag hen zaken voor te stellen);
  - > kwaliteitsbewaker (vraag hen iedereen te herinneren aan de belangrijkste aspecten).
- ◆ Mensen die nieuw of minder vertrouwd zijn met het onderwerp kunnen:
  - > wijzen op de minder begrijpelijke aspecten van de voorstellen;
  - > de voorstellen toegankelijk maken voor “het grote publiek”.

Facilitering en ondersteuning zijn erg belangrijk om deze rollen aan te moedigen en te ondersteunen. De diversiteit van de kennis en de mate waarin deelnemers zich het onderwerp toe-eigenen, stimuleert op zijn beurt een steeds evenwichtigere deelname die nauwkeurige en subtiele maar ook duidelijke en begrijpelijke voorstellen bevordert.

Houdingen die participatie stimuleren:

- geef iedereen beurtelings het woord;
- herformuleer wat te complex is;
- vraag aan de rest van de groep wat zij van het voorgestelde idee vinden;
- maak gebruik van alle levenservaringen om aan te tonen dat ze allemaal essentieel zijn om formuleringen te vinden die het algemeen belang weerspiegelen.

Veelvoorkomende moeilijkheden

Ingewikkelde informatie die mensen uiteindelijk afschrikt of doet afhaken...

Hoe bekwaam ook, niet iedereen die is gespecialiseerd in een bepaald vakgebied is noodzakelijkerwijs de uitgelezen persoon om erover te spreken. Het eerste contact is een goed moment om een idee te krijgen van de houding en energie die de spreker uitstraalt.

Weet de spreker hoe hij:

- > eenvoudig moet spreken?;
- > ter zake moet komen?;
- > zich moet aanpassen als hem wordt verteld dat iets te ingewikkeld is?;
- > zinvolle voorbeelden moet gebruiken voor een beter begrip?

Een bronpersoon die het denkproces beïnvloedt

Dit fenomeen staat niet op zichzelf. Mogelijk beseft de persoon niet dat een duidelijke, goedbedoelde en didactische herkadering hiervoor voldoende is. In het omgekeerde geval is het een goed idee om voor te stellen dat deze rol aan iemand anders wordt gelaten.

Een te ruime kwestie aan bronpersonen voorleggen, maakt de zoektocht vaak erg moeizaam en levert een even moeilijk te begrijpen antwoord op. Bijvoorbeeld, welke resultaten werden in andere landen behaald?; Wat is er al gedaan op het gebied van ...?; enz. In dergelijke gevallen vragen de bronpersonen de deelnemers om de omvang van de vraag te beperken: welke precieze informatie ontbreekt om een goed voorstel te schrijven?

Nuttige bronnen

- **Bijlage 8: (FR) Beschrijving van de rol van “bronpersoon”:** https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/08_Agora_Annexe_FR_DescriptionRole1.pdf
- **Op de website van de Brusselse Burgerassemblee:**
  - > **Link naar het voorgestelde expertenpanel tijdens de eerste assemblee (huisvesting):** <https://www.assemblee.brussels/les-interverants?lang=nl>
  - > **Link naar het voorgestelde expertenpanel tijdens de tweede assemblee (reactief):** <https://www.assemblee.brussels/intervenants?lang=nl>
  - > **Link naar het voorgestelde expertenpanel tijdens de derde assemblee (werk):** <https://www.assemblee.brussels/cycle-3-emploi?lang=nl>
  - > **Link naar de verschillende voorgestelde informatiebronnen tijdens de vierde assemblee (energie-klimaat), als aanvulling op het expertenpanel en de bronpersonen:** <https://www.assemblee.brussels/s-informer-sur-la-thematique?lang=nl>

8. De beraadslaging organiseren

1. Een burgerassemblee vormgeven
2. De keuze van een thema begeleiden
3. Een representatief panel samenstellen (via loting)
4. Verwelkoming en introductie
5. Zorg voor inclusie
6. Logistiek plannen
7. Informatie beheren
- 8. De beraadslaging organiseren**
9. Voorstellen schrijven
10. Besluitvorming door instemming
11. Evalueren
12. Communicatie beheren

Waarom is dit van belang?

De beraadslaging vormt het kloppend hart van een burgerassemblee. Na verschillende momenten van interactie is dit het moment waarop beslissingen worden genomen, die het algemeen belang vooropstellen, rekening houdend met alle standpunten.

De beraadslaging is zowel een fase in het proces, waarvoor vaak een bepaalde tijdspanne nodig is, als een houding: de tijd nemen om de voor- en nadelen tegen elkaar af te wegen, alle relevante informatie te bestuderen en de mogelijke gevolgen van de beslissing in te schatten om zo de meest geschikte voorstellen te vinden. Beraadslaging impliceert dus een verantwoordelijkheid en een engagement van elk individu ten opzichte van de andere betrokkenen, maar ook ten aanzien van de rest van de samenleving.

Illustratie van de Agora Assemblees
van Andres Hertsens

Het is geen lichtzinnige of voor de hand liggende oefening. Je moet dus de best mogelijke omstandigheden creëren zodat dit proces zo inclusief en coöperatief mogelijk verloopt. Het is geen simpel gesprek, maar het gaat om het uitwerken van een voorstel waar iedereen zich in kan vinden. Hier komen heel wat uitdagingen bij kijken:

- ◆ de deelnemers volledig betrekken;
- ◆ een gastvrije sfeer creëren waarin respect is voor iedereen en voor elk standpunt;
- ◆ een geest van samenwerking, nieuwsgierigheid en co-constructie bevorderen;
- ◆ de werkelijke vrijheid garanderen en respecteren om afwijkende meningen en meningsverschillen te uiten;
- ◆ de mogelijkheid en het verlangen aanmoedigen om van mening te veranderen;
- ◆ spanningen in toom houden en krachtsverhoudingen in de samenleving beteugelen;
- ◆ voorstellen uitwerken die rekening houden met het algemeen belang.

Deze uitdagingen kunnen op vele (reeds bestaande of nog te bedenken) manieren het hoofd worden geboden. Het belangrijkste is er altijd van overtuigd te blijven dat iedereen bekwaam is en dat collectieve intelligentie al geruime tijd aantoont dat een groep in staat is om problemen doeltreffender op te lossen dan één enkel individu.

Hoe gaat Agora te werk ?

Gedurende het volledige proces van de assemblee vinden er beraadslagingen plaats rond immer veranderende onderwerpen, met specifieke methodes en doelstellingen in elke fase. Hieronder een blik op enkele van de rode draden in het werk van Agora.

Voorbeelden van doelstellingen van een beraadslaging

- > de aspecten van het tijdens de assemblee besproken thema ontdekken;
- > de inzet definiëren waarrond voorstellen moeten worden geformuleerd;
- > mogelijke oplossingen identificeren en prioriteren;
- > de voorstellen collectief opstellen;
- > de voorstellen verfijnen en amenderen;
- > de voorstellen valideren.

Een duoteam coördineert de beraadslagingen

Bij Agora gebeurt de methodologische opbouw van het hele proces collectief: in werkgroepen bepalen de agori¹ van de "WG Assemblee" het veiligheidskader en het schema voor elke dag. Om dit werk te vergemakkelijken, stelde Agora een duo betaalde medewerkers aan om het werk voor te bereiden dat door de werkgroep moest worden verfijnd en gevalideerd.

Ana en Evelyne,
designers van de de
3e en 4e Assemblee

¹Agori = een vrijwilliger van Agora die helpt bij het organiseren van de assemblees. Niet te verwarren met "assemblisten": gelote personen die ervoor kozen deel te nemen aan de assemblees.

De rol van dit duo was om:

- ◆ een veiligheidskader voor het hele proces voor te stellen;
- ◆ een methodologisch kader voor elke dag van de assemblee voor te stellen;
- ◆ een "facilitatorengeselschap" samen te stellen en voor te bereiden op elke assemblee;
- ◆ het "facilitatorengeselschap" te ondersteunen bij het creëren van een "gemeenschap", in het bijzonder door het delen van praktijken en hulpmiddelen en het geven van feedback na de assemblees;
- ◆ tijdens de assemblees de inleiding en afsluiting van de plenaire beraadslagingen te faciliteren.

Stippel een programma uit

Voor elke dag waarop de deliberatie plaatsvindt, krijgt het facilitatorengeselschap een kader mee. Dit kader omvat de fases van de dag, een timing en hulpmiddelen om de doelstellingen te bereiken. De bedoeling is om dit voor te stellen, niet te verplichten!

Zie voorbeelden van het proces in de publicatie "Forum, plénière, agora....outil d'inspiration pour aider à la conception et l'animation de grandes assemblées"².

Respecteer echter het ritme en de werking van de groep

Elke groep assemblisten ontwikkelt zich in zijn eigen tempo en op zijn eigen manier. Soms zal de ene groep veel onderzoek doen alvorens ze een voorstel schrijven. Een andere groep begint meteen aan het formuleren van een voorstel om dan een stapje terug te zetten. De facilitering moet een evenwicht vinden tussen het begeleiden van deze groepsenergie en het respecteren van de timing van de verschillende fases. Zo kan de hele assemblee samen vooruitgang boeken. Daarom is het belangrijk om de facilitatoren een zekere mate van flexibiliteit toe te staan.

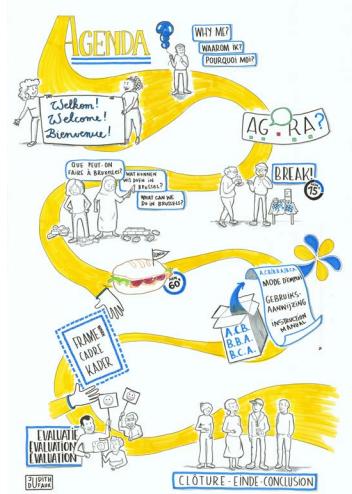

Een kader uitdenken... om het beter los te kunnen laten

Een vaak gebruikte slagzin bij Periferia stelt dat een kader voor een evenement ertoe dient om "niet te worden gevuld". Dit kan paradoxaal lijken, of zelfs contraproductief, maar het is vaak zo dat je bij een goede voorbereiding beter geplaatst bent om het kader los te laten en verbinding te maken met de groep. Te allen tijde staan de animatoren klaar om het geplande opzij te schuiven en iets anders voor te stellen.

De eerste beraadslaging = het opstellen van een veiligheidskader

Om de ervaring constructief te maken en ervoor te zorgen dat elk lid van de assemblee volledig kan deelnemen, stelt Agora op de eerste dag van de vergadering een "werkkader" of "veiligheidskader" voor waarin de regels voor interactie tussen de deelnemers worden vastgelegd. Dit kader kan worden gewijzigd of aangepast. Vervolgens wordt het gevalideerd door de assemblee. Door het kader te valideren, eignet elke deelnemer het zich toe en waakt hij erover tijdens de beraadslagingen. Na validering wordt het permanent opgehangen op een prominente en centrale plaats.

² Publicatie van Periferia, beschikbaar op: https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2019/Pub_periferia_2019_animer_assemblees.pdf

Agenda voor de eerste dag
van de eerste Assemblee

Voor meer informatie over het veiligheidskader, zie punt H.3.

De groep smeden

De ontvangst- en introductiemomenten hebben ook als doel de groep te “smeden en onderhouden”. Er worden “ijsbrekers” ingebouwd, momenten waarop deelnemers elkaar kunnen leren kennen. Dit helpt mee om een klimaat van vertrouwen, gastvrijheid en welwillendheid te scheppen, dat aanwezig blijft tijdens alle werkmomenten. Dit kunnen informele momenten zijn (een wandeling met z’n tweetjes in een park) of specifieke activiteiten (bv. iedereen vragen een positie in de zaal in te nemen op basis van hun woonplaats op het grondgebied). De groep wordt ook hechter naarmate ze vordert in haar co-constructie, ondersteund door de faciliteringsmechanismen. In de Agora-ervaring kwam dit vooral tot uiting tijdens de slotrondes van de dag: de deelnemers namen steeds makkelijker het woord en de meest verlegen stemmen lieten zich steeds luider horen.

Icebreaker tijdens de 3e Assemblee

Zorg voor een bepaalde mate van gelijkwaardigheid tijdens de spreekijd

Dit is met voorsprong het belangrijkste aandachtspunt van faciliteren. Totale gelijkheid wordt echter niet nagestreefd. Het belangrijkste is om het einddoel niet uit het oog te verliezen: erin slagen om samen aan voorstellen te werken, waarin het standpunt van iedereen vervat zit, en het bieden van een ervaring die de vaardigheden van elke deelnemer versterkt. Heeft iemand een voorstel? Zoveel te beter, de groep heeft er behoefte aan. Laat de deelnemers zich uitspreken, en zorg ervoor dat degenen die iets willen toevoegen of kritiek willen uiten dat kunnen doen (soms vragen we hen dus om kritiek te geven) en dat iedereen betrokken en legitiem blijft en deelneemt.

Deliberatie om te spreken tijdens een discussie

Zo zal de verantwoordelijke facilitator:

- ◆ iedereen regelmatig aanmoedigen om zich uit te drukken, en soms eerder diegenen aanmoedigen die dit minder vaak doen;
- ◆ verschillende manieren hanteren waarop de groep wordt gevraagd, om deelname te stimuleren.
  - > wissel af tussen "popcorn" (iedereen neemt het woord wanneer hij dat wil) en "opinierondes" waarbij iedereen om de beurt het woord neemt;
  - > wissel uitdrukkingsmomenten in de grote groep af met werken in subgroepen;
  - > gebruik andere uitdrukkingsmiddelen dan woorden, zoals mime, tekenen, beweging, enz.
- ◆ ervoor zorgen dat de meningsuiting wordt gerespecteerd: onderbreek niet, ga in tegen elke tussenkomst (verbaal of non-verbaal) die intimiderend kan zijn, benoem discriminerende opmerkingen en handelingen en herinner deelnemers aan het kader;
- ◆ zijn indrukken en intuïties over de sfeer, energie of behoeften van de groep delen, zodat deze kunnen worden besproken, bevestigd en meegenomen;
- ◆ deelnemers die te lang aan het woord zijn verzoeken om ruimte voor anderen te laten;
- ◆ datgene dat niet begrepen is en complex lijkt, herformuleren;
- ◆ de hoeder van het kader zijn, door iedereen eraan te herinneren dat zij het hebben goedgekeurd en er medeverantwoordelijk voor zijn.

Meningsverschillen en spanningen omzetten in een kans voor co-constructie

Om tot voorstellen te komen die het algemeen belang behartigen, is het belangrijk om op de hoogte te zijn van alle bestaande standpunten over het onderwerp. Er bestaan meer dynamische benaderingen waarbij niet iedereen zich hoeft uit te spreken, zoals het "bewegend debat" of de "fishbowl". Bovendien loont creativiteit: door een gevarieerde aanpak te hanteren, durft iedereen vaker zijn plaats in te nemen... om zo uiteindelijk steeds meer deel te nemen aan de discussie.

In het "bewegend debat" neemt iedereen een positie in, fysiek dicht bij, of ver van, een voorstel, afhankelijk van de mate waarin ze het steunen - zelfs degenen die niets zeggen "nemen een standpunt in".

De Deep Democracy-benadering besteedt speciale aandacht aan de stem van minderheden en de spanningen die deze oproepen. Ze ziet ze als een bron van rijkdom waarmee de groep bewuste keuzes kan maken, de creativiteit kan ontwikkelen en vooruitgang kan boeken. De benadering maakt gebruik van een aantal instrumenten die deze rijkdom aanboren, zoals de waarde van de tegenstem, het dispuut of "let's talk". Ook collectieve intelligentie hanteert deze principes waarbij het uiten van bezwaren als een geschenk ten voordele van het collectief wordt gezien.

In een logica waarbij wordt gezocht naar instemming in plaats van consensus, laten sommige beraadslagingen ruimte voor dissensus, oftewel "laten we het eens zijn, dat we het daar oneens over zijn". Dit kan zowel het startpunt van het proces zijn, om zo meningsverschillen te proberen verzoenen, als het resultaat ervan: twee uiteenlopende voorstellen worden opgesteld en voorgelegd voor een bredere beslissing.

Ga na of het einddoel van de dag en de gegeven uitleg duidelijk zijn

Stel bijvoorbeeld voor om de tekst te herformuleren zodat er tijdens de deelname geen sprake kan zijn van misverstanden.

Goed om te weten

Verwachte kernkwaliteiten van een facilitator:

- ◆ **nederigheid en welwillendheid** dragen bij tot het creëren van een vreedzame, warme sfeer waarin iedereen het gevoel heeft een legitieme plaats te hebben;
- ◆ **de kwaliteit van luisteren** weerspiegelt de waarde die wordt toegekend aan elke persoon en de bijdrage van elke tussenkomst;
- ◆ **corrigerend**, in het bijzonder om een machtsevenwicht te behouden. Wees niet bang om het kader te durven afdwingen, te herformuleren wat complex is en in te korten wat te lang is;
- ◆ **veeleisend**, door de groep te vragen om duidelijk en precies te zijn in haar voorstellen en expliciet te zijn wanneer ze akkoord gaat of bezwaar maakt;
- ◆ **neutraliteit**, aangezien de facilitering een grote macht heeft in het proces. Daarom mogen facilitatoren hun mening of voorkeuren niet laten doorsijpelen. De onafhankelijkheid van de voorstellen, en de geloofwaardigheid van de hele assemblee, hangen hiervan af.

Alex, 3e Assemblee facilitator en Assemblee WG vrijwilliger

Wel of niet betrokken raken bij de co-constructie

In de praktijk neemt het Periferia-team regelmatig de rol aan van "waarnemer van buitenaf", d.w.z. een externe medewerker die de discussie en het opstellen van een voorstel binnen een groep faciliteert. Hierbij beschouwt het team zichzelf nooit als neutraal: het komt op voor een democratisch en inclusief samenlevingsproject dat niet met elk standpunt te verzoenen is. In discussies zal het tussenbeide komen om deze visie te verdedigen. Evenzo deelt het team soms zijn standpunt over een lopende discussie, vooral om horizonten te verbreden of te wijzen op een argument dat nog niet aan bod is gekomen. Nog meer dan neutraliteit gaat het er voor het team om dat de groep volledig aan het roer staat van het collectieve constructieproces... een co-constructie waarbij het team zich een partner voelt. Het is deze "betrokken" modererende/faciliterende aanpak die vervolgens de vaardigheden van de groep stimuleert en hen aanmoedigt om zich te durven uitspreken.

ENKELE INSPIRERENDE HULPMIDDELEN

In deze bijlage wordt een aantal hulpmiddelen belicht om het overleg te vergemakkelijken. Deze hulpmiddelen dienen puur ter inspiratie en zijn geen wondermiddel. Ontdek ze hieronder, wetende dat een hulpmiddel geen garantie is voor een succesvolle beraadslaging en dat de keuze van het gebruik ervan vooral moet worden bepaald door het nagestreefde doel;

- ◆ **de gebarentaal van het faciliteren:** met een paar gebaren kun je iemand laten weten dat je het eens of oneens bent met het diens standpunt, dat je verduidelijking nodig hebt of dat je het woord wilt nemen, enz.;
- ◆ **het weer:** elke persoon kan aan de hand van het weer op een bepaald moment in de uitwisseling zijn emotionele staat beschrijven. Houd hier vervolgens rekening mee (en bekommert je om de persoon indien nodig) in de verdere uitwisselingen;
- ◆ **check-outs:** iedereen krijgt de kans om zijn gevoel over de dag ter plekke te delen, te bedanken of om verbeterpunten aan te geven;
- ◆ **“dot voting” of stemming met punten:** om ellenlange discussies te vermijden, krijgt iedereen een bepaald aantal punten die ze vervolgens aan één of meerdere voorstellen toekennen;
- ◆ **denkhoeden van de Bono:** een manier om vanuit verschillende invalshoeken naar dezelfde situatie te kijken (feitelijk, optimistisch, regelgevend, enz.) en dan het beste te halen uit alle standpunten over een onderwerp;
- ◆ **niet “of” maar “en”:** een simpele instructie. Soms raakt een groep het maar niet eens tussen twee alternatieven. Welk is het juiste? Welk is het beste? Om uit deze cirkel te geraken en een beslissing te nemen, kan de facilitator eenvoudigweg aan de voorstanders van de twee ideeën vragen of de “concurrerende” voorstellen niet kunnen worden “gecombineerd”?
- ◆ **deep democracy:** neem andere standpunten op door degenen die afwezig zijn te beschouwen als toekomstige generaties en niet-menselijke levende wezens;
- ◆ **brainstormen of ideeënregen:** om zoveel mogelijk opties of ideeën te bedenken;
- ◆ **management by consent:** een voorstel valideren door te proberen redelijke bezwaren collectief weg te nemen;
- ◆ **wereldcafé:** het integreren van verschillende standpunten in de discussie van een subgroep;
- ◆ **temperatuurcheck:** bedoeld om een hele groep in één keer te raadplegen en snel een idee te krijgen van de mate waarin ze een voorstel steunen of begrijpen;

"Fishbowl" met Alain Maron, minister van Energie, Klimaatverandering en Participatieve democratie

Online beraadslagen

Als je de tijd neemt om ze te ontdekken en ze toe te eigenen, bestaan er heel wat nuttige hulpmiddelen en methodes om online te beraadslagen, op een net zo complexe en genuanceerde manier als de fysieke beraadslagingen. De ervaring van Agora leert dat dit type beraadslaging minder betrokkenheid en minder gezelligheid genereert. Het kan daarom nuttig zijn om meer verbindingsmomenten te organiseren. Het is cruciaal dat deelnemers blijven vertellen hoe ze het proces beleven, aangezien het niet gemakkelijk is om potentiële ongemakken vanop een afstand aan te voelen. Anderzijds respecteren de deelnemers online het kader beter en is er minder spanning. Bij deze formule moet de facilitering dan weer rekening houden met andere behoeftes op het gebied van ondersteuning. Deze worden behandeld in "Hoofdstuk 6: Logistiek".

Behoefte aan diversiteit in de subgroepen

Tijdens een van de Agora-assemblees stelde een subgroep een maatregel voor die bijzonder impopulair was bij de rest van de assemblee. Na analyse van de redenen voor dit algemene protest, realiseerde de rest van de assemblee zich dat deze subgroep uitsluitend bestond uit mensen met een universitair diploma. Tijdens daaropvolgende assemblees besloot Agora dezelfde quota voor de samenstelling van het panel toe te passen op de samenstelling van de subgroepen. Deze situatie heeft zich daarna nooit meer voorgedaan en onderstreepte hoe belangrijk het is om een verscheidenheid aan standpunten samen te brengen, om zo voorstellen op te stellen die het algemeen belang behartigen.

Veelvoorkomende moeilijkheden

Denken dat het zonder facilitering wel goed komt!

Sommige organisaties willen er niet van weten vanwege de hoge kostprijs, omdat een tussenpersoon tussen hun organisatie en het panel komt te staan of omdat het proces zo wordt vertraagd. Niettemin produceren groepen die aan hun lot worden overgelaten vaker wel dan niet voorstellen waarin de reeds bestaande krachtsverhoudingen in de maatschappij worden weerspiegeld... en behartigen de voorstellen daarom het algemeen belang niet. Begeleiding door een derde partij, onafhankelijk van de groep en de organisatie die de assemblee organiseert, garandeert de geloofwaardigheid van het proces (met name om echte vrijheid van meningsuiting te garanderen) en de veiligheid van de assemblisten.

Een facilitering die niet voldoende neutraal is

In het heetst van de strijd is het mogelijk dat een facilitator er niet in slaagt de gewenste rol op te nemen. Het spreekt voor zich dat zo'n situatie niet houdbaar is. Door met twee personen te faciliteren, kan het probleem sneller worden opgespoord en kan er sneller worden gereageerd (zelfs tijdens het modereren). Daarna moet het opnieuw worden besproken tijdens het feedbackmoment, moet er een vervolgevaluatie worden gepland of moet de persoon uit deze rol worden ontheven.

Een te open beraadslaging

De groep is zeer creatief, energiek en gaat kriskras te werk. De fase waar ideeën worden geopperd moet echter een fase in het productieproces blijven, zoniet bestaat het risico dat de resultaten niet bruikbaar zijn voor anderen. Facilitering moet omkadering bieden voor de interacties (en kan die interactie daarom hinderen). Zo houdt de groep het overzicht op drie zaken: de centrale vraag, de intentie van de dag, en de doelstelling om aan het eind van het proces aanbevelingen te schrijven.

Reeds genoemd in punt 3 en in de eerste alinea van punt 4.

Nuttige bronnen

- **(FR/NL) Afdeling “bronnen en tools” van de website participatie.brussel:** <https://participatie.brussels/tools/externe-bronnen/>
- **(FR) Afdeling “ressources” van de website van collectiv-a:** <https://collectiv-a.be/ressources/>
- **(FR) Afdeling “outils” van Competentia:** <https://www.competentia.be/outils>
- **(FR) Afdeling “ressources en gouvernance partagée” van Université du Nous:** <https://universite-du-nous.org/gouvernance-partagee-ressources>
- **(FR) Lucidspark: Hoe dot voting collectieve besluitvorming vergemakkelijkt:** <https://lucidspark.com/fr/blog/dot-voting>
- **(FR) Publicatie van Periferia “Capacités d'animer, animer les capacités”** beschikbaar op de website www.periferia.be - tabblad “ressoruces” - <https://periferia.be/capacite-danimer-animer-les-capacites/>

9. Voorstellen schrijven

1. Een burgerassemblee vormgeven
2. De keuze van een thema begeleiden
3. Een representatief panel samenstellen (via loting)
4. Welkom en introductie
5. Zorg voor inclusie
6. Logistiek plannen
7. Informatie beheren
8. De beraadslaging organiseren
- 9. Voorstellen schrijven**
10. Besluitvorming door instemming
11. Evalueren
12. Communicatie beheren

Waarom is dit van belang?

“Het gesproken woord vervliegt, maar het geschreven woord is tijdloos”. Daarom is het belangrijk om de uitwisselingen onder woorden te brengen, ze in voorstellen om te zetten en te verspreiden. Het voorstel is het belangrijkste resultaat van hun engagement. Dat is wat voor hen de tand des tijds doorstaat.

Het neerpennen van voorstellen is daarom een van de belangrijkste aspecten in een participatief proces: het is de vrucht van de geïnformeerde beslissing van een groep mensen met soms uiteenlopende belangen. De voorstellen belichamen talloze dimensies. Aan de hand ervan zullen de kwaliteit en de geloofwaardigheid van de assemblee worden beoordeeld. Het is zowel het resultaat van de dynamiek binnen de groep als de boodschap die wordt uitgedragen, namelijk om aan de toekomst te bouwen. Het voorstel ondersteunt de transitie tussen de assemblee en de rest van de samenleving.

Resolutie met de voorstellen van de Brusselse Burgerassemblee over huisvesting

In participatieve processen wordt de deelnemers voortdurend gevraagd hun standpunten, hun kennis en hun gedachten te delen. Deze bijdragen worden soms vastgelegd in "notulen" die als basis dienen voor de besluitvorming. Daarom moeten we ons goed bewust zijn van de kracht van deze sporen en hun potentiële impact.

Sommige van deze "traceringswijzen" onteigenen deelnemers van hun woorden en hun werk. Andere zijn dan weer een "wapen" zodat deelnemers verantwoording kunnen eisen, met name als er niets met hun resultaten wordt gedaan of als het resultaat in de doofpot verdwijnt. Daarom is het belangrijk dat deze verslagen de punten van consensus, maar ook de spanningen, meningsverschillen en beperkingen van de collectief uitgewerkte voorstellen nauwkeurig weergeven. Het is ook cruciaal om aan de deelnemers uit te leggen hoe de organisatoren van de assemblee de beraadslagingen zullen opbouwen en er sporen van bijhouden.

De schrijffase is in die optiek van nature uit doordrenkt van al deze kwesties. Vanuit methodologisch oogpunt is ook een duidelijk begrip nodig van de operationele keuzes die worden gemaakt:

- Welke sporen zijn nodig aan het einde van elke dag?
- Hoe kunnen de resultaten van een subgroep aan de voltallige assemblee worden gepresenteerd?
- Welk schrijfformaat of kader moet aan de deelnemers worden voorgesteld zodat het verkozen lid van Agora hun resultaat in het Brussels Parlement kan gebruiken?
- Welke mate van nauwkeurigheid is nodig om het beoogde einddoel te bereiken?
- Hoe kunnen ze worden gelezen en begrepen door mensen buiten de assemblee?
- Wie schrijft de uiteindelijke beslissingen?
- Welke schrijfstijl moet worden gebruikt (bv. met citaten om de woorden van de deelnemers zoveel mogelijk te respecteren)?
- ...

Een assemblist noteert voor deze groep tijdens de 3e Assemblee

Hoe werkt het bij Agora ?

Laat de pen vanaf het begin over aan de deelnemers: grote vellen papier, A4-tjes, post-its, pennen, gekleurde stiften... Agora moedigt de deelnemers tijdens de assemblees aan om zo vroeg mogelijk naar de pen te grijpen. Zonder een hiërarchie aan te brengen, worden verschillende formats voorgesteld: diagrammen, tekeningen, sleutelwoorden, citaten, enz. Alle middelen zijn goed, want ook dit is een manier voor iedereen om zich uit te drukken en zijn plaats in te nemen. Indien ondanks alles niemand in de groep op de uitnodiging ingaat, dan neemt de facilitering het voortouw in de groep. Zij zet de discussies op papier en zorgt ervoor dat haar formulering de finesse van de geopperde ideeën vat en dat de hele groep ermee akkoord gaat.

Een assemblist voegde zijn suggesties toe aan een gezamenlijk document van de 4e vergadering

Een nieuwe rol: "archivaris van de voortgang"

Om de blik (of eerder het oor) van een derde partij op de beraadslagingen te hebben, worden bepaalde werksessies opgenomen (uiteindelijk met toestemming van de deelnemers). Deze opnames worden dan beluisterd door "archivarissen van de voortgang" die de belangrijkste elementen, de geest, de waarden en de principes achter de beslissingen van de groep weergeven. Deze elementen zijn nuttig om de betekenis en redenen achter de beslissingen aan anderen over te brengen, bijvoorbeeld aan assemblisten die geen deel uitmaakten van die subgroep, of aan het verkozen lid van Agora, die het voorstel dan beter zal kunnen verdedigen in het Brussels Parlement.

Van individuele ideeën naar een collectief voorstel

Het schrijven in een participatief proces verloopt in verschillende fases. De bedoeling van deze fases is om de groep te helpen om tot een resultaat te komen waarmee iedereen tevreden is, het goed te keuren en de woordvoerder te vragen het in het Brussel Parlement te verdedigen. De schrijfformats evolueren dus mee met deze fases en de doelstellingen. De ontwerpen volgen elkaar op en monden uit in een precieze, gestructureerde eindversie. Ongeacht het stadium van de assemblee, is het einde van de dag belangrijk. Dan overlopen de assemblisten het eindresultaat ter validering: weerspiegelen de formuleringen de inhoud van de discussies? Er blijft nog tijd over om een andere schrijfwijze te hanteren, om iets toe te voegen of te herformuleren.

Bundelen van individuele ideeën in een subgroep van de 4e Assemblee

Hierbij een overzicht van mogelijke stappen:

- ♦ **Laat een hele resem ideeën en individuele aandachtspunten "ontploffken":** In het begin is er vaak sprake van een spervuur aan ideeën, waardoor deelnemers zich soms verloren kunnen voelen. Dit is het moment voor post-its, opsommingstekens en flipcharts. Vervolgens proberen we samenvattende formuleringen te vinden, zonder iets verloren te laten gaan

maar zonder er te diep op in te gaan. In dit stadium zijn nog niet alle ideeën even duidelijk en sommige worden uiteindelijk overboord gegooid. Stel jezelf tevreden met sleutelwoorden.

- ◆ **Verbind, stel prioriteiten en stel eerste formuleringen voor:** de volgende fase beoogt deze gevoelens, meningen en individuele ideeën met elkaar te verbinden. We groeperen, verdelen en hergroeperen om relevante subthema's te identificeren. Als er te veel zijn, beraadslaagt de assemblee om ze te prioriteren. Welke voorstellen zullen bv. de grootste impact hebben of het gemakkelijkst uit te voeren zijn? In een tweede fase worden de voorstellen verder in detail uitgewerkt.
- ◆ **Gebruik een schrijfschema voor volledigheid en duidelijkheid:** hoe langer de beraadslaging duurt, hoe belangrijker nauwkeurigheid wordt. Het werk van elke groep wordt aan de andere groepen voorgelegd. Is het geformuleerd op een begrijpelijke manier voor iemand die niet aanwezig was? Wordt de informatie vermeld die tot de voorstellen heeft geleid? Wordt de bron van de vaststellingen vermeld? Begrijpt iedereen de details van het voorstel? Worden de beoogde effecten beschreven? Een schrijfschema helpt om de context, de bedoelingen, de praktische details en de verwachte gevolgen te onderscheiden en in overeenstemming te brengen.

Agora's schrijfschema

- Titel: welke naam draagt het voorstel?
- Algemene overwegingen: dit deel detailleert de drijvende krachten achter het voorstel, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen waarnemingen (feiten) en intenties (richtingen die worden ingeslagen op basis van deze feiten).
- Doelstellingen: wat zijn de doelstellingen van dit voorstel?
- Beschrijving van het voorstel.
- Modaliteiten: welke maatregelen moeten worden genomen om het voorstel uit te voeren?;
- Verwachte gevolgen en aandachtspunten: welke gevolgen kan dit voorstel in de praktijk hebben?

Stel definitieve aanpassingen voor

Naarmate de assemblees vorderden, gebruikte Agora feedback van derden om de voorstellen van elke subgroep te verfijnen:

- > In eerste instantie van de leden van de andere subgroepen, die niet aan deze voorstellen hebben gewerkt. Aan hen wordt gevraagd hun aandachtspunten of vragen door te geven (een cruciale stap voor de legitimiteit van het assembleeproces);
- > Dan zijn er de experts die helpen uitzoeken welke aspecten van de voorstellen reeds bestaan;
- > Tot slot stelt het verkozen lid van Agora verduidelijkende vragen.

Dit alles draagt bij tot het zo passend mogelijk formuleren van de voorstellen voor het Brussels Parlement en ze zo begrijpelijk mogelijk maken voor buitenstaanders.

- ◆ **Een voorstel afronden:** bij de volgende stap gaat het erom zoveel mogelijk rekening te houden met al deze opmerkingen. Wat moet worden geschrapt, toegevoegd, aangepast of gewijzigd zodat de gekozen bewoordingen de intenties, suggesties, aandachtspunten en bezwaren van het plenaire gedeelte respecteren? Is alles nauwkeurig genoeg voor het parlement? Wordt er voldoende rekening gehouden met wat reeds bestaat om geloofwaardig over te komen? Deze laatste aanpassingen zijn bijzonder doorslaggevend voor het verdere parcours van het voorstel. Wees dus kieskeurig!
- ◆ **Harmoniseer de eindversie van de burgerresolutie:** nadat de groep de opmerkingen in overweging nam, goot een lid van Agora dat niet deelnam aan de beraadslagingen de voorstellen in een definitieve tekst. Met deze laatste herformulering wordt nagegaan of de voorstellen begrijpelijk zijn voor een buitenstaander en om de schrijfstijl te standaardiseren. Na deze opschorning volgt een laatste nazicht door een deelnemer van de groep die het voorstel uitwerkte, om er zeker van te zijn dat de betekenis van het voorstel niet was gewijzigd.
- ◆ **Presenteer en verkrijg de validering van de hele assemblee:** alleen voorstellen die zijn goedgekeurd door minstens 85 % van de leden van de assemblee worden in de burgerresolutie opgenomen. Deze resolutie wordt de eisenbundel van het verkozen lid van Agora. Ze geldt als het officiële resultaat van de assemblee en is beschikbaar voor iedereen, ongeacht of iemand deelnam of niet.

Het valideringsproces wordt uitgelegd in het volgende hoofdstuk "Samen beslissen".

Goed om te weten

Stel iedereen in staat om de aanpassingen aan de tekst te zien

Het afronden van een tekst is nauwkeurig werk. Toevoegingen, schrappingen, wijzigingen in de formulering, enz. Het is soms moeilijk in te beelden hoe een gewijzigd voorstel eruit kan zien zonder het in zijn geheel te kunnen lezen. Deze gewijzigde versies kunnen we echter niet blijven uitprinten of met potlood geschreven teksten blijven uitdelen. Daarom wijzigt Agora de teksten live op een computer en wordt het document geprojecteerd zodat de wijzigingen zichtbaar (en dus te volgen) zijn voor de hele groep. Dit voorkomt eveneens misverstanden en verhoogt de participatie: iedereen kan op elk moment het eindresultaat lezen en eventueel vragen stellen.

Veelvoorkomende moeilijkheden

De grootste uitdaging is het bereiken van instemming tijdens de hele schrijffase. Er zijn veel redenen (interpersoonlijke relaties, vermoeidheid en concentratieverlies, begrip van de termen, vertaling, enz.) waardoor het aan het einde van de dag cruciaal is om na te gaan of er niets verloren is gegaan, tussen reeds geformuleerde en nog te formuleren ideeën. Bleef de essentie behouden? Is de benaming correct? Werd er formeel gevalideerd zodat alles voor iedereen duidelijk is? Formele maar stimulerende facilitering is onmisbaar, aangezien heel snel het risico kan ontstaan dat het vertrouwen in het proces of de assemblee verloren gaat. Twee voorbeelden:

- ◆ **"Waar is mijn idee gebleven?"**: tijdens een brainstormfase kan een overvloed aan ideeën boven komen, wees dan duidelijk over wat je wel en niet behoudt, en waarom. Leg vooral uit waarom een idee werd geschrapt, aan de persoon die ermee kwam en aan de groep.

- ◆ “**Zo hadden we dat niet gezegd!**”: vaak eindigt een beraadslagingsdag met een “formaliseringsfase” om het resultaat van de groep te valideren (zodat er een duidelijke basis is voor de volgende werksessie). Hoe nauwkeuriger de deelnemers hun ideeën formuleren, hoe kleiner het risico dat ze van standpunt veranderen. In elk geval is het een goed idee voldoende tijd in te bouwen om deze nauwgezette vormgeving in goede banen te leiden.
- ◆ “**Zwijgen is toestemmen**”: nee!: Agora combineert twee mechanismes om de woorden van de deelnemers zo getrouw mogelijk te weerspiegelen:
  - > regelmatige verzoeken, vooral aan het einde van iedere dag, om expliciete instemming te verkrijgen over de aangepaste formuleringen, hetzij door het woord te laten rondgaan, hetzij door een gebaar;
  - > het verkiezen van een persoon in de groep waarop de facilitering en de deelnemers een beroep kunnen doen indien er twijfel bestaat over de formulering. Deze persoon bevestigt of de herformulering de ideeën van de groep weerspiegelt.

Nuttige bronnen

- **Bijlage 9:(FR) Beschrijving van derol van “archivaris van de voortgang”:** https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/09_Agora_Annexe_FR_DescriptionRole2.pdf
- **Bijlage 10: (FR-NL-EN) Template “voorstellen” (aan assemblisten voorgestelde structuur om voorstellen te schrijven):** https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/10_Agora_Annexe_FRNLEN_TemplatePropositions.pdf
- **(FR/NL) Resolutie van de Brusselse Burgerassemblee over huisvesting:** <https://www.assemblee.brussels/resolution-citoyenne-logement?lang=nl>
- **(FR/NL) Verslagen van de reactieve Brusselse Burgerassemblee, waarin een standpunt over vijf teksten van andere politieke partijen wordt ingenomen:** <https://www.assemblee.brussels/r%C3%A9sultat-rapports>
- **(FR/NL) Resolutie van de Brusselse Burgerassemblee over werk:** <https://www.assemblee.brussels/r%C3%A9sultat-r%C3%A9solution-citoyenne-emploi?lang=nl>
- **(FR/NL) Resolutie van de Brusselse Burgerassemblee over energie & klimaat:** <https://www.assemblee.brussels/copy-of-r%C3%A9sultat-r%C3%A9solution-citoyenne?lang=nl>
- **Publicatie van Periferia “Rendre comptes d’ateliers multi-acteurs”** beschikbaar op de website www.periferia.be - tabblad “ressources” - <https://periferia.be/rendre-compte-ateliers-multi-acteurs/>

10. Besluitvorming door instemming

1. Een burgerassemblee vormgeven
2. De keuze van een thema begeleiden
3. Een representatief panel samenstellen (via loting)
4. Verwelkoming en introductie
5. Zorg voor inclusie
6. Logistiek plannen
7. Informatie beheren
8. De beraadslaging organiseren
9. Voorstellen schrijven
- 10. Besluitvorming door instemming**
11. Evalueren
12. Communicatie beheren

Waarom is dit van belang?

Collectieve besluitvorming staat centraal binnen burgerassemblees, net zoals dat zo is in elk democratisch systeem. Maar in tegenstelling tot onze parlementaire arena's, waar zogezegd consensus ("consensus à la belge") wordt bereikt, heeft Agora hier de nadruk gelegd op besluitvorming op basis van instemming.

Wat verandert dit? Alles!

Instemming streeft, net als consensus, naar legitieme beslissingen. Maar in tegenstelling tot consensus wordt niet naar unanimiteit gestreefd (wat kan resulteren in een beperkt besluit dat mager of weinig ambitieus is, met als doel elke vorm van onenigheid te vermijden). Er wordt naar een vorm van overeenstemming met het besluit gestreefd. Instemming verplicht elke deelnemer om zich volledig te engageren in het collectieve constructieproces, eventuele bezwaren tegen het voorstel te maken en samen te werken om oplossingen te vinden. Hier is geen sprake van oppositie voeren om oppositie te voeren of omdat je "tot een ander kamp behoort". Er wordt samengewerkt. Maar vooral: iedereen stelt zichzelf ten dienste van anderen in plaats van ten dienste van een specifieke groep, met het gemeenschappelijke doel om tot een voorstel te komen dat door iedereen wordt gevalideerd.

Wanneer het in een burgerassemblee over collectief beslissen gaat, wordt vaak aan de laatste fase gedacht waarbij de resolutietekst wordt gevalideerd. Er zijn echter een hoop meer reguliere besluitvormingsfases. Al deze fases garanderen het vlotte verloop en de geloofwaardigheid van het proces.

Hoe gaat Agora te werk?

Bij Agora is het proces dat start bij het uiten van individuele ideeën en leidt tot voorstellen die door de hele assemblee worden gevalideerd, gebaseerd op de methode van collectieve intelligentie van "management by consent".

Na de informatiefase worden bepaalde zaken voorgelegd, verduidelijkt en verfijnd, waarbij rekening wordt gehouden met ieders aandachtspunten. Indien nodig, wordt bezwaar gemaakt, geamendeerd, een tegenvoorstel gedaan om ten slotte te valideren. Vanuit deze benadering betekent validering niet noodzakelijk 100 % akkoord zijn. Het gaat hier over "instemming", over het "kunnen leven met" het voorstel. Met deze methodes heeft niemand allicht alles verworven zoals verwacht of gewild, maar wel het essentiële om aan de individuele en familiale behoeftes te voldoen. Voor deze aanpak moet iedereen echt naar elkaar luisteren en een zekere creativiteit aan de dag leggen, om de verschillende standpunten op één lijn te krijgen.

Plenaire zitting van de 2e Assemblee

Het gebruikelijke proces voor een voorstel met instemming:

1. FORMULEREN VAN EEN VOORSTEL

In elke subgroep worden op basis van het algemene thema één of meer voorstellen geformuleerd om de kwestie aan te snijden. Het is niet ongebruikelijk dat een voorstel van slechts één persoon komt. In dit geval is het proces ontworpen om collectieve toe-eigening te stimuleren. Alle voorstellen worden in vraag gesteld en verrijkt door de inbreng van de rest van de groep. In de voorstellen, die gaandeweg werden verbeterd of gewijzigd, kwamen de aandachtspunten van alle deelnemers samen, namelijk de manier waarop de deelnemers de kwestie ervaren en beleven. Sommige voorstellen werden losgelaten ten voordele van andere, vooral na de tussenkomst van de experts.

2. EEN VOORSTEL VERBETEREN OF "ER BEZWAAR TEGEN MAKEN"

Na twee beraadslagingsdagen wordt een bijna afgewerkt ontwerp aan de voltallige assemblee voorgelegd. Aan elke assemblist die geen deel uitmaakte van de betreffende subgroep wordt gevraagd te reageren door vragen te stellen, verbeteringen voor te stellen, aandachtspunten aan te geven of zelfs bezwaren te formuleren. Sommige vragen of aandachtspunten kunnen ook komen van

In een commissiekamer in het Brussels Parlement amendeert een subgroep van de Assemblee voorstellen

experts die waren betrokken bij het informeren van de deelnemers of van het verkozen lid van Agora, die het voorstel uiteindelijk zo getrouw mogelijk in het parlement op tafel moet leggen. Rekening houden met al deze bijdragen verbetert de relevantie, haalbaarheid en overdraagbaarheid van het voorstel.

Bezoeken maken is een geschenk voor de groep: een bezwaar is een kans om het voorstel te verrijken door erop te wijzen dat het in zijn huidige vorm een negatief effect kan hebben. Het bezwaar moet redelijk zijn, het moet met andere woorden proberen het algemeen belang te respecteren, of anders gezegd, het moet een indicatie geven van een gebrek aan respect voor de behoeftes en waarden van diegenen die de gevolgen van het voorstel zullen ondervinden.

Het komt erop neer de vraag te stellen in welke mate en voor welke categorie mensen het huidige voorstel problematisch is of inconsistenties vertoont?

Een bezwaar is dus niet de uitdrukking van een individuele voorkeur of van een ander voorstel. Het moet beargumenteerd worden en is niet bedoeld om vooruitgang in de weg te staan of om elk mogelijk risico de kop in te drukken. Als een bezwaar ontvankelijk is, wordt een proces opgestart om het voorstel aan te passen. Met redelijke bezwaren moet je koste wat het kost rekening houden.

3. HET VOORSTEL HERFORMULEREN

Aan het einde van deze “commentaarfase” kunnen de subgroepen tijdens een laatste beraadslagingsdag hun voorstellen zo goed mogelijk herwerken, waarbij ze “bezwaren uit de weg ruimen” (door de aspecten ervan zo goed mogelijk te integreren) en ze zoveel mogelijk suggesties toevoegen.

Is het niet mogelijk om de bezwaren uit de weg te ruimen, dan wordt het voorstel verworpen of wordt er aanvullende informatie gevraagd om de tekst te verbeteren.

Tijdens de plenaire sessie, in het Brussels Parlement, worden de finale voorstellen gevalideerd of wordt er een bezwaar aangetekend door het Burgerassembee

4. VALIDEREN

Pas aan het einde van dit proces wordt de voltallige assemblee gevraagd om het voorstel definitief te valideren. De valideringsmethode, overeengekomen door de deelnemers, varieerde licht van assemblee tot assemblee, maar verliep over het algemeen als volgt:

Voor elk voorstel nam elke assemblist een standpunt naargelang van volgende keuzemogelijkheden:

- JA - Volledige steunverlening;
- JA - Steunverlening, maar met aandachtspunten;
- NEE - Bezwaar tegen het voorstel, omdat de assemblist van mening is dat ten minste één groot probleem het huidige voorstel hindert in het behartigen van het algemeen belang.

Aan het einde van deze valideringsoefening werden de voorstellen die ten minste 85 % steun krijgen, in de definitieve resolutie opgenomen. Ze werden bezorgd aan het verkozen lid van Agora. Hij probeerde vervolgens deze zo letterlijk mogelijk te laten goedkeuren door het Brussels Parlement.

Sluitingsceremonie van de 1^e Assemblee: een assemblist overhandigt plechtig het werk aan de gekozen vertegenwoordiger van Agora

Goed om te weten

Management by consent is een methode, maar het is ook een houding, een gemoedstoestand

Het cijfer van 85 % steunverlening kan de wenkbrauwen doen fronsen. Toch is het een klassiek resultaat van de met deliberatieve democratie geassocieerde methodes. We zijn zo gewend aan gespannen debatten tussen verkozen partijvertegenwoordigers en agressieve uitwisselingen op socialemediakanalen dat zo'n overeenkomst op een "wonder" kan lijken. Maar, zoals toegelicht in het hoofdstuk over beraadslaging, gaat het hier niet om een wonder. Het gaat om het volgen van een kader, dat eraan herinnert dat elke stem telt, dat luisteren en nieuwsgierigheid cruciaal zijn, dat oproept tot vertrouwen binnen de groep en waarbij wordt gezorgd voor elke persoon, vooral de meest terughoudende.

Samen beslissen?¹

Zoals elke methode, is management by consent... slechts een methode! Die stelt een te volgen aanpak, verloop en instructies voor om tot een beslissing te komen. Deze methode zal alleen efficiënt zijn indien ze in lijn ligt met de richting waarin het proces gaat en de doelstellingen ervan. Periferia wordt regelmatig gecontacteerd met de vraag om methodes en "werkwijzen" te delen. Deze vraag is onlosmakelijk verbonden met de "waarvoor?" -vraag, die vóór de "hoe?" -vraag moet worden gesteld. In het kader van besluitvorming, bestaat er een sterke tendens om complete en perfecte overeenstemming te willen bereiken, uit angst voor kritiek, conflicten of, erger nog, de teloorgang van het proces. Dit is op zich een goede reflex, al leidt die er soms toe dat je op zoek moet naar een wondermiddel, terwijl een eenvoudigere aanpak zou volstaan om ons besluitvormingsdoel te bereiken. Hoewel management by consent een bijzonder interessante piste is in het geval van burgerassemblées, is het niet noodzakelijk een wondermiddel voor elk participatief proces. De bestaande methodes zijn ook niet de enige die kunnen worden gebruikt. Het definiëren van de manier waarop beslissingen samen worden genomen, is ook onderdeel van het co-constructieproces... Binnen dit kader is alles mogelijk!

De voordelen...

Door oplossingen te zoeken waarbij zoveel mogelijk standpunten worden samengebracht die het algemeen belang optimaal garanderen, draag je via deze ontwerp- en valideringsmethodes vooral de boodschap uit dat het mogelijk is.

Dit is geen gemakkelijke oefening, en deelnemers krijgen naderhand een beter begrip van de obstakels waarmee verkozen politici worden geconfronteerd. Maar de oefening is weldegeleerd de moeite waard.

Waar bij een meerderheidskeuze alleen winnaars en verliezers zijn, kan je met deze aanpak het volgende realiseren:

- ◆ meer inclusieve en meer innovatieve en soms zelfs efficiëntere antwoorden vinden;
- ◆ de deelnemers het gevoel geven dat ze hun stem kunnen laten horen, op een veel diepgaandere manier dan via peilingen of stemmingen. Met deze laatste worden standpunten vaak gepolariseerd en gekarikatureerd, en afgewezen omdat ze als risicovol of twijfelachtig geconciepeerd worden;
- ◆ een versterkt gevoel van bekwaamheid en collectieve trots, aangezien de deelnemers bijdragen aan het algemeen belang door te putten uit de eigen ervaring en rekening te houden met de ervaringen van anderen. Dit wakkert de overtuiging aan dat ze actoren/actrices zijn en dat ze een rol te spelen hebben in de veranderingen van de samenleving;
- ◆ erkenning geven dat naar elkaar wordt geluisterd en rekening met elkaar wordt gehouden, tussen mensen die elkaar anders nooit zouden hebben ontmoet. Dit blaast nieuw leven in de idee van samenleven.

¹ Meer te weten te komen over de betekenis en de methodes van besluitvorming? Raadpleeg de Periferia-publicatie "Décider ensemble" gratis op www.periferia.be, tabblad "ressources". <https://periferia.be/decider-ensemble-construire-un-processus-de-prise-de-decision-collectif/>

Veelvoorkomende moeilijkheden

Omgaan met “onredelijke” bezwaren

Ongetwijfeld de lastigste valkuil om te overwinnen bij het ontdekken van de methode van management by consent. Er moet een onderscheid kunnen worden gemaakt tussen een redelijk en een onredelijk bezwaar. Dit impliceert dat je persoonlijke voorkeuren moet identificeren en, vooral, er afstand moet kunnen van nemen. Het betekent ook het niet langer nastreven van risicopreventie ten koste van alles, iets waar onze maatschappij volledig van is doordrongen (denk aan veiligheidsnormen, beschermingsmaatregelen, uitsluiten van voedingsmiddelen, aanvullende verzekeringen, ongepast gedrag, enz.). Om dit leerproces te vergemakkelijken, is het een goed idee ergens een permanent geheugensteuntje op te hangen (wat maakt een bezwaar redelijk in de ogen van de groep?) om naar te verwijzen zodra verschillen optreden. Meestal is dit de taak van de facilitering.

Zoek naar dissensus, om te veel toegeeflijkheid bij het valideren van voorstellen te voorkomen

Het is moeilijk om alle dimensies van een problematiek in een voorstel te verwerken. Wanneer het resultaat in zicht komt, raak je er best snel aan gehecht. Sommigen noemen dit het Ikea-effect, een soort van cognitieve bias - ook bekend als het “bezitseffect”, wat betekent dat consumenten een onevenredig grote waarde toekennen aan een product dat ze mee hebben gecreëerd. Het is vooral om dit effect tegen te gaan, dat de commentaarfase van cruciaal belang is: die helpt om de zwakste of meest onvolledige aspecten van de voorstellen aan te duiden door de andere subgroepen ze in vraag te laten stellen. Tijdens een burgerassemblée leren de deelnemers elkaar echter kennen en bouwen ze vaak een goede band op. Durven deelnemers hun collega's voor het hoofd te stoten?

Om deze klip te omzeilen, is het interessant om de commentaarfasen tijdens het proces regelmatig te herhalen. De assemblisten worden ook herinnerd aan het belang van dissensus, een instrument om het doel van de assemblée te verwezenlijken: zo goed mogelijk ontwikkelde aanbevelingen opstellen.

Nuttige bronnen

- Veel organisaties - en dus ook veel sites - bieden verschillende manieren om **“management by consent”** te bedrijven. Zo belichten de faciliteringsbronnen van de Université du Nous er een van: <https://universite-du-nous.org/ressources/facilitation>
- **Management by consent is een van de zeven basisprincipes van een vorm van gedeeld bestuur, sociocratie genaamd.** Ontdek de andere zes principes en ontdek hoe ze samen een logisch geheel vormen: <https://patterns-fr.sociocracy30.org/principles.html>
- **Een beschrijving van het bewegend debat, een deliberatieve oefening waarbij je je verplaatst, afhankelijk van hoe je standpunt verandert:** <https://agir-ese.org/methode/debat-mouvant-ou-jeu-de-la-ligne-et-riviere-du-doute>
- Tot slot zijn de resultaten van de burgerbeslissingen terug te vinden in de resoluties van de vier assemblées van Agora.Brussels, beschikbaar in pdf-formaat tot 2026 op de website van **Assemblee.brussels**.

11. Evalueren

1. Een burgerassemblee vormgeven
2. De keuze van een thema begeleiden
3. Een representatief panel samenstellen (via loting)
4. Verwelkoming en introductie
5. Zorg voor inclusie
6. Logistiek plannen
7. Informatie beheren
8. De beraadslaging organiseren
9. Voorstellen schrijven
10. Besluitvorming door instemming
- 11. Evalueren**
12. Communicatie beheren

Waarom is dit van belang?

Meestal wordt de inhoud (in dit geval de voorstellen) geëvalueerd en niet zozeer de wijze waarop het participatieproces werd gorganiseerd. Via evaluatie kunnen we toekomstige edities verbeteren en de geloofwaardigheid van het proces verhogen. Het analyseren van een participatieproces dat bedoeld is om impactvolle keuzes – directe of indirecte – voor andere mensen op te stellen, is een belangrijke verantwoordelijkheid voor een goed werkende maatschappij.

Verwachtingen en motivaties van assemblisten op de eerste dag

Het is daarom essentieel dat deze processen, en niet de inhoud die aan bod komt, goed worden uitgevoerd en geëvalueerd.

Meer nog, er moet worden aangetoond dat deze evaluatiefase een intrinsiek onderdeel van het participatieve proces is, waarbij alle deelnemers moeten worden betrokken. Dit is maar zelden het geval.

Door middel van een inclusieve evaluatie kunnen de deelnemers en alle betrokkenen een beter begrip krijgen van wat de assemblee oplevert, waarom (en op welke manier) ze meer of minder goed werkt, en hoe het beter had gekund. Gezamenlijk evalueren maakt daarom deel uit van het empowermentproces dat aan het begin van de assemblee begon.

Periferia heeft verschillende publicaties uitgebracht die de waarde van evaluatie, en het participatief aanpakken ervan, benadrukken. De vereniging droeg ook bij aan de ontwikkeling van een evaluatiegids voor participatieve initiatieven, die terug te vinden is in het deel "nuttige bronnen".

Hoe gaat Agora te werk?

In een burgerassemblee zijn er veel aspecten die kunnen worden geëvalueerd. Agora koos ervoor om verschillende benaderingen te combineren en mensen met uiteenlopende statussen te betrekken.

A. Feedback verzamelen

1. Het standpunt van de assemblisten

Aan het einde van elke dag wordt de deelnemers gevraagd naar hun indrukken van de dag. Dit gebeurt voornamelijk aan de hand van evaluatieformulieren die Agora binnen haar beweging heeft opgesteld, met de hulp van academische onderzoekers.

Focusgroep met assemblisten georganiseerd voor de sluitingsceremonie

Daarnaast wordt aan het eind van de assemblee ook een focusgroep (een groep mensen aan wie om de beurt open vragen wordt gesteld) opgezet. De assemblisten wordt gevraagd deel te nemen aan de focusgroep om hun recente ervaringen te delen, ter plaatse en met anderen. Hier kwamen de meest voorkomende indrukken boven en werden ze verder in detail besproken.

Bijvoorbeeld: tijdens de derde assemblee probeerden we het proces wat te versnellen door één beraadslagingsdag te schrappen. Tijdens de focusgroep zeiden de deelnemers vaak dat ze te snel beslissingen hadden moeten nemen, dat ze niet in staat waren geweest om informatie te controleren of hun gedachten voldoende te ordenen.

2. Het standpunt van de agori

Feedback verzamelen van diegenen die bij de organisatie betrokken zijn, belicht de zaken vanuit een andere invalshoek. Hun feedback wordt verzameld tijdens de debriefing- en feedbacksessies aan het einde van elke dag, maar ook na afloop van het evenement.

3. Het standpunt van derden

Derden zijn personen die niet rechtstreeks betrokken zijn bij het proces: ze zijn geen deelnemers noch leden van de organisatie. Hieronder vallen verschillende categorieën mensen.

- > **Mensen uit de academische wereld:** deze mensen werden vanaf het begin ingeschakeld om te helpen bij het ontwerpen van het evaluatieproces en het maken van de observatieroosters. Tijdens de assemblee houden ze de procedures en de toepassing ervan in de gaten. In een later stadium leveren ze vergelijkend materiaal tussen de verschillende assemblees.
- > **Waarnemers uit het maatschappelijk middenveld:** voor elke assembleedag deed Agora een beroep op ervaren personen in facilitering en/of inclusie (die de kwaliteit van het proces en het kader kunnen beoordelen) en anderen die nauwer verbonden zijn met het thema van de assemblee (die de kwaliteit van de gegeven informatie kunnen beoordelen). Deze waarnemers kregen elk een te respecteren charter (waarin ze voornamelijk aangeven niet rechtstreeks in het proces in te zullen grijpen) en een uitgebreid observatierooster, waarin de belangrijkste punten konden worden genoteerd. Dit rooster werd aan het einde van de dag of binnen maximaal een week ingezameld.

Didier, externe waarnemer actief in professionele integratie

Interview met Nino Junius, externe waarnemer, onderzoeker in deliberatieve democratie

Afhankelijk van wat het proces nodig had, kon het gebeuren dat Agora zich ook op een specifiek onderwerp richtte, zoals schooluitval onder jongeren. In dit geval nodigde ze personen uit die specifiek gewapend waren om met deze kwesties om te gaan, zoals vertegenwoordigers van de jeugdsector.

Om al deze ondersteuningen en standpunten in goede banen te leiden, riep Agora de rol van “observator”-aanspreekpunt in het leven. Deze rol had in eerste instantie een praktische dimensie, aangezien deze persoon de externe waarnemers verwelkomde, richtlijnen gaf en begeleidde. Tijdens de assemblee controleerde deze persoon of de instructies duidelijk waren en werden begrepen: iedereen wist wat te doen, waar en wanneer. De observator onderhield ook contact met de facilitatoren van de groep waarin de externe waarnemers de dag doorbrachten.

Aan het eind van de dag verzamelde de observator de eerste indrukken van de waarnemers: deze observator kon in het bijzonder vertrouwelijke informatie hebben gekregen van assemblisten die zich ongemakkelijk voelden bij bepaalde aspecten van de organisatie of facilitering. Indien dit het geval was, wees dit op hinderpalen die snel moesten worden weggewerkt. De relevante informatie werd aan de organisatie van de assemblee bezorgd. Hetzelfde gold voor evaluaties en opmerkingen van assemblisten en agori.

B. Analyse van feedback en aanbevelingen

Zodra alle gegevens verzameld waren, moesten ze worden geanalyseerd. Verschillende methodes werden uitgeprobeerd. Een van de meest bevredigende bestond eruit alle gegevens onder te brengen in drie categorieën mensen met complementaire invalshoeken voor analyse:

- ◆ een persoon uit de academische wereld;
- ◆ een agori die lid was van de werkgroep “evaluatie”;
- ◆ een agori die lid was van de werkgroep “assemblee”;

Daarna werden de bevindingen gebundeld, als het ware een samenvatting van de waarnemingen, waarbij terugkerende thema's en specifieke kenmerken werden uitgelicht. Op basis van deze samenvatting stelde de groep die verantwoordelijk was voor de evaluatie een reeks aanbevelingen voor volgens verschillende criteria: hun impact, de benodigde tijd en het gemak waarmee ze kunnen worden uitgevoerd, enz.

C. Verspreiding, overdracht en toe-eigening

Na afloop werd de evaluatie een instrument op zich dat binnen de beweging en daarbuiten kon worden verspreid om toekomstige assemblees te verbeteren. Dit gebeurde echter niet spontaan. Daarom organiseerde Agora een leerrijk en feestelijk evenement om de resultaten van de evaluatie te presenteren, vooral voor analisten en toekomstige organisatoren van assemblees.

Deze uitwisseling diende ook als input voor de volgende evaluatiecyclus. Als bepaalde problemen onopgelost bleven, werd daaraan speciale aandacht verleend tijdens het evaluatie- en onderzoeksproces met het oog op de volgende assemblee.

Naast dit interne proces is het ook interessant om intervisie op te zetten met andere promotoren van assemblees. Zo wisselde Agora op succesvolle wijze praktijken uit met de personen die betrokken zijn bij het “Ostbelgien Modell”.

Goed om te weten

Het feit dat buitenstaanders deelnemen aan een assemblee, maakt dat de evaluatie ervan uitgebreider zal zijn.

Dit kan interessant zijn voor verschillende categorieën mensen:

- ◆ onderzoekers in politieke wetenschappen, sociologie, enz. Ook andere faculteiten ontwikkelen studierichtingen of keuzevakken over participatieve of deliberatieve democratie;

- ♦ personeel van organisaties die actief zijn op het gebied van collectieve intelligentie en gedeeld bestuur, die eventueel zelf organisatoren kunnen zijn van andere deliberatieve of participatieve processen;
- ♦ ambtenaren die verbonden zijn aan diensten die burgerparticipatie organiseren, met name op gemeentelijk niveau;
- ♦ medewerkers van jeugdorganisaties of organisaties voor permanente educatie, die op hun manier ook een participatiecultuur promoten en verspreiden;
- ♦ tot slot, afhankelijk van het onderwerp, waarnemers die verbonden zijn met het thema, om de kwaliteit en de verscheidenheid van de informatie die aan de deelnemers wordt gegeven te controleren.

De voordelen...

- **Een voortdurende verbetering**
- **Geloofwaardigheid**
- **Transparantie en integriteit**

Feedback van een focusgroep in de plenaire vergadering tijdens een afsluitingsceremonie voor een algemene assemblee

Een participatiecultuur verspreiden: waarnemers ontvangen helpt bij het verspreiden van deliberatieve initiatieven. Zo zien veel meer mensen wat deze processen opleveren voor de deelnemers, voor het samenleven, voor de maatschappij. Dit toont een mogelijke andere manier aan om het algemeen belang te behartigen, indien burgervoorstellen zouden worden uitgevoerd.

Documentatie: met de vele “sporen” en noodzakelijke werkzaamheden om een kwaliteitsvolle evaluatie te maken kunnen goede praktijken op het gebied van burgerparticipatie worden geformaliseerd. Dit is uitermate kostbaar materiaal.

Veelvoorkomende moeilijkheden

Overzicht over het hele proces behouden

Iemand vinden die het hele proces kan volgen is soms lastig, maar is wel de moeite waard aangezien die persoon een volledig overzicht van het proces kan geven. Academici zijn soms beter geplaatst om deze multidisciplinaire rol te vertolken.

Niet nakomen van neutraliteitsplicht

Net als iedereen die bij de organisatie van de assemblee helpt, wordt van een waarnemer niet verwacht dat hij zijn mening geeft. Om de kwaliteit van de assemblee te verzekeren, is het essentieel dat de waarnemer zijn rol "op de achtergrond" vertolkt.

Stel de evaluatie goed af

Zowel inhoudelijk als qua tijd om ze in te vullen. Aangezien een beraadslagingsdag al voldoende energie vereist, heeft het niet veel zin om te veel vragen te stellen aan de betrokkenen. Zo ontstaat soms de neiging om zeer uitgebreide evaluatieformulieren op te stellen, zonder effectief de resultaten te kunnen analyseren. De tijd nemen om vragen te stellen en om bruikbare antwoorden te krijgen waarmee het proces kan worden verbeterd, moet het leidende principe zijn.

Een bruikbare analyse opmaken

Er moet een bijzondere aandacht worden verleend aan de keuze van de informatie, en de manier waarop. Die aan anderen wordt gegeven. Indien de analyse te abstract is, kan ze daarna niet worden gebruikt om oplossingen te vinden. Te veeleisende aanbevelingen kunnen echter moeilijk toepasbaar blijken. Daarom is het belangrijk om de moeilijkheden te beschrijven zodat ze op verschillende manieren kunnen worden aangepakt. Het is net zo belangrijk om oplossingen voor te stellen om - indien ze niet toepasbaar blijken - het probleem concreet te maken.

Nuttige bronnen

- **Bijlage 11: (FR-NL) Charter - door de onderzoek(st)er te valideren:** https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/11_Agora_Annexe_FRNL_CharteChercheuses.pdf
- **Bijlage 12: (FR-NL) Charter - door de observatoren te valideren :** https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/12_Agora_Annexe_FRNL_CharteObs.s.pdf
- **Bijlage 13: (FR) Formulaire d'évaluation pour l'Assembliste:** https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/13_Agora_Annexe_FR_FormEvaluationAssembliste.pdf
- **Bijlage 14: (NL) Evaluatieformulier voor de assemblist:** https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/14_Agora_Annexe_NL_FormEvaluatieAssembliste.pdf
- **Bijlage 15: (EN) Evaluation Form for the Assemblist :** https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/15_Agora_Annexe_EN_EvaluationFomrAssemblist.pdf
- **Bijlage 16: (FR) Vragenlijst ter evaluatie voor de assemblist (in "focusgroep"-modus) :** https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/16_Agora_Annexe_FR_QuestionnaireEvalAssemblistes.pdf

-
- **Bijlage 17: (FR) Evaluatieformulier voor agori (medewerkers van de organisatie):** https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/17_Agora_Annexe_FR_FormEvalAgori.pdf
  - **Bijlage 18: (FR) Observatierooster (voor externe personen):** https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/18_Agora_Annexe_FR_GrilleObs.pdf
  - **Bijlage 19: (FR) Évaluation croisée de la 3ème Assemblée (assemblistes, agori, observateurs et chercheur):** https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/19_Agora_Annexe_FR_EvalCroisee3eAssemblee.pdf
  - **Annexe 20. (NL) kruisevaluatie van de 3rde Assemblee (assemblisten, agori, observer, onderzoeker) :** https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/20_Agora_Annexe_NL_Kruisevaluatie3rdAssemblee.pdf
  - **Publicaties van Periferia:**
    - > “**L'évaluation partagée donne du sens**” - hoe een evaluatie op een participatieve manier uit te voeren, beschikbaar op www.periferia.be - tabblad “ressources” - “nos publications”: <https://periferia.be/levaluation-partagee-donne-du-sens/>
    - > “**Evaluer des démarches de participation**” - gids met elf vragen, beschikbaar op www.periferia.be - tabblad “ressources” - “nos publications”: <https://periferia.be/evaluationdemarcheparticipation/>

12. Communicatie beheren

1. Een burgerassemblee vormgeven
2. De keuze van een thema begeleiden
3. Een representatief panel samenstellen (via loting)
4. Verwelkoming en introductie
5. Zorg voor inclusie
6. Logistiek plannen
7. Informatie beheren
8. De beraadslaging organiseren
9. Voorstellen schrijven
10. Besluitvorming door instemming
11. Evalueren
- 12. Communicatie beheren**

Waarom is dit van belang?

Het belangrijkste doel van de assemblee is het uitwerken van voorstellen via een beraadslagingsproces en deze voorstellen een impact te geven. Binnen het Brussels Parlement kan dit op verschillende manieren. Het verkozen lid van Agora en zijn ploeg kunnen vragen stellen aan de regering, resoluties indienen of wetgeving voorstellen. Het verkozen lid kan ook de voorstellen van andere verkozenen beïnvloeden door met hen te spreken over de aanbevelingen van de burgers. Elk van deze manieren brengt een aanpassing van de tekst teweeg: bv. een aanpassing aan het juridisch taalgebruik. Vervolgens vinden gesprekken met andere partijen plaats, die kunnen leiden tot aanpassingen met het oog op de goedkeuring van een ordonnantie waarin de inhoud van de aanbeveling van de assemblee wordt verwerkt.

Illustratie van Andres Hertsens

Voor de assemblisten eindigt het avontuur vaak op de laatste dag van de assemblee. Ze verliezen het daaropvolgende ingewikkelde parlementaire proces dat het voorstel doorloopt, uit het oog. Aangezien het opvolgingsproces lang duurt en lastig te volgen en begrijpen is, kunnen burgers het gevoel hebben dat hun ideeën en werk van hen worden ontnomen. Sommigen kunnen zich zelfs verraden en gebruikt voelen en beginnen andere soortgelijke initiatieven te wantrouwen. Dit drukt in tegen het hele proces.

De fase van communicatie naar de buitenwereld toe is daarom niet onbelangrijk, en het is ook geen klein extraatje voor mocht er tijd en energie overblijven. Deze fase maakt integraal onderdeel uit van het proces en moet van tevoren worden voorbereid.

Een ander aandachtspunt is de communicatie met de buitenwereld tijdens de assemblee. Het is belangrijk om een evenwicht tussen tegenstrijdige zaken te vinden. Enerzijds wil je tonen hoe het er binnen de assemblee aan toe gaat, dat het een ernstig proces is en wat de toegevoegde waarde is van het resultaat. Anderzijds wil je een cocon creëren waarin de deelnemers in optimale omstandigheden kunnen beraadslagen. Het is daarom belangrijk om vanaf het begin na te denken over hoe deze communicatie tijdens het proces zal plaatsvinden. Wanneer en hoe moeten de deuren van de assemblee worden opengesteld? Wanneer en hoe een sessie achter gesloten deuren organiseren? Wat moet openbaar worden gemaakt? Wie en wat moet zichtbaarheid krijgen? Welke kanalen moeten worden gebruikt: onze eigen kanalen, die van de media en pers of de sociale media?

Hoe gaat Agora te werk?

In eerste instantie: geen mediabootstelling

Tijdens de eerste assemblee besloot Agora de deuren van de beraadslagingen gesloten te houden voor de media, zodat de assemblisten zich op hun gemak voelden in hun nieuwe engagement en in alle rust konden beraadslagen. Deze keuze betekende hoe dan ook een garantie op een kwalitatief en sereen proces. Naderhand werd deze assemblee achter gesloten deuren echter ook ervaren als een gemiste kans om het potentieel van dit type proces wereldkundig te maken. De uitdaging ligt erin het juiste evenwicht te vinden tussen het aanbieden van een vernieuwend, kwalitatief hoogstaand systeem voor de deelnemers EN het publiek en de politieke wereld overtuigen van het belang van deze alternatieve manier om democratie te bedrijven, aangezien zij zelf niet rechtstreeks deelnemen.

Momenten voor zichtbaarheid en communicatie vastleggen en organiseren

Daarom werden vanaf de tweede cyclus "communicatievensters" in het leven geroepen. Bepaalde fases blijven onveranderd, andere worden dan weer opengesteld voor communicatiedoelen zonder groot risico dat de beraadslaging wordt verstoord.

RTBF artikel van 12 december 2021. De Agora burgerassemblee debatteert over werkgelegenheid: een initiatief om de band met de politiek te herstellen

Volgens Agora verdienen met name de volgende momenten "bescherming":

- ♦ **Het welkomstmoment voor de deelnemers en de opstart van het proces**, omdat deze momenten ongebruikelijk en dus destabiliserend kunnen zijn voor de deelnemers.
- ♦ **Momenten van beraadslaging en bemiddeling**, omdat ze een zekere mate van concentratie en betrokkenheid vergen; maar ook omdat het momenten zijn waarop de deelnemers zich op hun gemak moeten voelen om te debatteren, hun gevoelens te delen, bezwaar te maken en van mening te veranderen.

De tussenliggende werkfasen tussen de opstart en de gezamenlijke beslissing zijn dan weer meer geschikt voor contact met de media. Zodra de groep is gevormd en het denkproces is begonnen - wanneer de deelnemers nog geen beslissingen moeten nemen, maar het wel al mogelijk is te vertellen over wat een assemblee inhoudt, hoe de ervaring wordt beleefd en wat er zo bijzonder aan is - kunnen de media een inkijk krijgen in het proces en de assemblisten vragen stellen. Uiteraard is hiervoor de expliciete toestemming van de assemblisten nodig.

Zodra de assemblee voorbij is en de resolutie is uitgeprint, is het uiteraard een goed idee om de deur naar de media open te zetten en iedereen te vragen om de resultaten publiekelijk te delen. Iedereen die opmerkingen wil geven over de resultaten, het proces of de ervaring mag dat doen.

In die optiek, en om de resultaten van elke assemblee plechtig en legitiem te maken, nodigde Agora de bevoegde minister voor het domein in kwestie uit - of de parlementsleden wier teksten onder de loep werden genomen. Tijdens deze ceremonie vertelden de burgers hoe ze tot een bepaald voorstel zijn gekomen. Ze gaven de resolutie - symbolisch gesproken, als een fakkel - door aan het verkozen lid van Agora. Hij gaf de resolutie op zijn beurt door aan de aanwezige minister of parlementsleden. En hij verbond zich ertoe om de trouwe woordvoerder ervan te zijn in het Brussels Parlement. Deze publieke gebeurtenis bood de deelnemers ook de gelegenheid om te getuigen over hoe zij de assemblee hadden ervaren.

Een assemblleelist overhandigt de resolutie plechtig aan het gekozen lid van Agora

Ontwikkelen van eigen communicatiecontent

Agora.Brussels wijdde een website aan de assemblees. Op deze site staan het proces en de resultaten van elke cyclus in detail beschreven. Er werd gepoogd zo transparant en didactisch mogelijk te blijven.

Dans la première séance du deuxième cycle de l'Assemblée Citoyenne Bruxelloise, on a demandé à chacune et chacun comment ils allaient...

"On se souvient toujours qu'on a des droits, mais il faut également se rappeler qu'on a des devoirs. Le fait de pouvoir participer à cette assemblée comme on l'a fait aujourd'hui, c'est une façon extraordinaire de les mettre en œuvre."

un.e assembliste

Facebook/Instagram post over hoe deelnemers de 2e Assemblee beleven

→ <https://www.assemblee.brussels/>

De manier waarop elke resolutie is opgesteld, is op zichzelf ook een vorm van communicatie. De inleiding van de resolutie beschrijft het proces en elk voorstel wordt ingeleid door de drijvende intenties en waarden. Voor de nieuwsgierigen: in de bijlagen is een gedetailleerde beschrijving van het proces terug te vinden.

Er werden ook videoclips opgenomen waarin een aantal assemblisten worden voorgesteld. In een video beschrijven de deelnemers van de vierde assemblee het hele proces.

Communiceren over de opvolging van de assemblee

Beraadslagen en een tekst opstellen is op zich al een leerproces en een prestatie. Maar het is niet het einde van het proces indien je impact wilt hebben. Daarom kwam Agora.Brussels op het idee om een politieke woordvoerder in het Brussels Parlement te hebben.

Met of zonder een vertegenwoordiger in het machtsbastion dat je wilt beïnvloeden, blijft het essentieel om over de verschillende fases van het traject te communiceren. Dit toont de impact aan, zowel aan de assemblisten als aan politieke waarnemers en, indien mogelijk, aan anderen waarop de voorstellen een invloed hebben. Het laat eveneens zien dat je trouw blijft aan je engagement en aan de tekst die je van de assemblee hebt ontvangen. Dit benadrukt hoe complex het is om de stem van burgers luider te laten klinken in het opstellen van overheidsbeleid en -beslissingen, of dat nu op wijk-, gemeentelijk, regionaal of nationaal niveau is.

Goed om te weten

Externe media-aandacht in goede banen leiden

De juiste momenten voor toegang voor de media bepalen is één ding. Hun interesse wekken is nog iets anders. Stel verschillende mogelijkheden voor, afhankelijk van wanneer ze wensen te komen, met respect voor het proces en de deelnemers.

Indien deelnemers aanvragen voor interviews kregen, speelde de organisatie de rol van tussenpersoon: ze stelde het door de media gewenste profiel op en vroeg de assemblist of hij of zij met een interview instemde. Voor de assemblist was het zo makkelijker weigeren dan wanneer er meteen een microfoon op hem zou gericht zijn.

Bij fases waarin de media worden betrokken, is het cruciaal om aan te geven wie bereid is te worden gefotografeerd of gefilmd of op sociale netwerken te verschijnen, en dit strikt te respecteren. Bij de Agora-assemblees werd gebruikgemaakt van een systeem van stickers die op ieders naamkaartjes werden geplaatst. Periferia maakte tijdens assemblees soms gebruik van "filmvrije zones" waar deelnemers konden gaan zitten zonder dat ze op beeld werden "vastgelegd".

Regels tussen deelnemers

Deelnemers kunnen ook over hun eigen communicatienetwerken en -kanalen beschikken. Zoals bij alle vormen van media is de organisatie verantwoordelijk voor het respecteren van de beeldrechten van deelnemers. Daarom moet hen op dezelfde manier en vanaf het begin duidelijk worden gemaakt dat ze de vertrouwelijkheid van andere mensen moeten respecteren. Ook als ze hun gevoel over het proces willen delen, is het noodzakelijk dat ze tot het einde van het proces wachten alvorens ze de resultaten communiceren.

Burgerbeweging pleit voor assemblees met kracht van wet op elk bestuursniveau

Pepijn Kennis is de verkozen van de politieke burgerbeweging Agora.brussels in het Brussels parlement. —
© amg

De politieke burgerbeweging Agora.brussels pleit voor een aanvulling van het huidige representatieve model met permanente burgerpanels op elk bestuursniveau. "Dit voorstel doen we vanuit onze dubbele ervaring met zowel de organisatie van burgerassemblees als met politiek werk om beslissingen van deze burgers te vertalen naar het Brussels Parlement", luidt het in een mededeling.

Het Nieuwsblad, "Burgerbeweging pleit voor assemblees met kracht van wet op elk bestuursniveau"

De voordelen...

In de inleiding kwam reeds aan bod hoe belangrijk het is om de zichtbaarheid en geloofwaardigheid van een vernieuwend initiatief te verbeteren. Ook de noodzakelijke erkenning en waardering voor het werk en de inspanningen van deelnemers en andere betrokkenen worden vermeld.

Een laatste punt is de populariteit die het initiatief kan winnen door een goede communicatie. Dit zou een “hefboomeffect” kunnen hebben voor andere experimenten die in de pijplijn zitten op andere gebieden, machtsniveaus en/of grondgebieden in België. Of het kan nieuwe spelers aantrekken die samen met jou in het proces willen stappen.

De manier van communiceren is belangrijk en hoort de deelnemers in grote mate gerust te stellen, vooral diegenen die zich iets meer zorgen maken om hun imago.

Veelvoorkomende moeilijkheden

Eigen communicatie voeren vergt tijd, middelen en specifieke vaardigheden... niet alleen om ze op te stellen, maar ook om ze te verspreiden. Hoe vaak gebeurt het niet dat resultaten onder de radar blijven vanwege een onvoldoende sterk netwerk of een gebrek aan tijd om ze onder de aandacht te brengen?

Communiceren, een zaak voor professionals?

Vaak wordt gezegd dat goede communicatie de sleutel is tot een succesvol evenement. Een goed project hebben volstaat niet. Tegenwoordig is het niet evident een evenement te organiseren zonder gebruik te maken van een of meerdere vormen van communicatie: e-mails, sms'jes, posters, pamfletten, blogs, geschreven pers, enz. Het wordt nog ingewikkelder als je beseft hoeveel informatie en communicatie ons elke dag bereikt. Toch is communiceren niet vanzelfsprekend en kan het zelfs moeilijk blijken voor veel groepen en collectieven die de gewoonte niet hebben of zich er gewoon niet vaardig genoeg voor voelen. Maar gaat het echt om een vaardigheidsprobleem? Moet je alle moderne communicatiemiddelen onder de knie hebben om zoveel mogelijk mensen te bereiken? Is het absoluut noodzakelijk om een beroep te doen op “professionals” of “experts” om succesvol te communiceren? In een publicatie deelt Periferia deze reflectie met andere Belgische en Franse collectieven, met als doel handvatten aan te reiken om de eigen communicatie opnieuw in handen te nemen. (Zie nuttige bronnen.)

Door ervoor te proberen te zorgen dat het deliberatieve proces zichtbaarheid krijgt en de ronde doet in de media, worden we afhankelijk van die media. Conferenties en persberichten lokken geen volle zalen meer. Deze aanpak, die - indien hij werkt - voor de grootste zichtbaarheid zorgt, is tegelijk de meest onzekere. Het is dan echter niet zeker dat er op dat moment en op de gewenste manier over het proces wordt gesproken. Het heeft geen zin om ver van tevoren te plannen. Belangrijk is een goed adresboekje te hebben... en een beetje geluk.

Bewaar het evenwicht tussen “de boodschap verspreiden” en “het proces en de deelnemers beschermen”

Het feit dat het om een nieuw project gaat, impliceert onvermijdelijk dat er moet worden geëxperimenteerd, zowel op het vlak van organisatie als op het vlak van hoe de deelnemers alles beleven. Besteed bijzondere aandacht aan een vlot verloop en aan het garanderen van een klaar en duidelijk kader voor iedereen, in de wetenschap dat onverwachte hindernissen onvermijdelijk zullen opduiken. Hierdoor kan de neiging ontstaan om de media-aandacht voor het proces te beperken. Tegelijkertijd gaat democratische vernieuwing vaak gepaard met kritiek en wantrouwen. Het experiment moet hier tegenin gaan, om zo de politieke wereld en het maatschappelijk middenveld van het belang van een dergelijke aanpak te overtuigen. Maar om overtuigend te zijn, moet je iets laten zien, bewijzen aanleveren... en dus kunnen communiceren. Een waar dilemma om te overwinnen.

Nuttige bronnen

- **(FR/NL) De Burgerassemblee van Agora over het klimaat (voorgesteld door haar deelnemers):** <https://www.youtube.com/watch?v=44uAu09D414>
- **(FR) Sarah nam deel aan de Brusselse Burgerassemblee van Agora.Brussels:** <https://www.youtube.com/watch?v=5Lnk3Qy4efo>
- **(FR) Anouar nam deel aan de Brusselse Burgerassemblee van Agora.Brussels:** <https://www.youtube.com/watch?v=q-bG6y9iM0M>
- **(NL) Karelle nam deel aan de Brusselse Burgerassemblee van Agora.Brussels:** <https://www.youtube.com/watch?v=TAvKLiruan4>
- **(NL) Marleen nam deel aan de Brusselse Burgerassemblee van Agora.Brussels:** <https://www.youtube.com/watch?v=bN8mhZZlThA>
- **(FR) De Burgerassemblee van Agora.Brussels debatteert over werk: een initiatief om opnieuw aansluiting te vinden bij de politiek (RTBF - 12 december 2021):** <https://www.rtbf.be/article/l-assemblee-citoyenne-agora-debat-sur-l-emploi-une-initiative-pour-reconnecter-au-politique-10896558>
- **(FR) De Burgerassemblee van Agora.Brussels presenteert vijf wetteksten (BX1 - 20 juni 2021):** <https://bx1.be/categories/news/lassemblee-citoyenne-dagora-brussels-presente-cinq-textes-de-loi/?theme=classic>
- **(NL) Burgerassemblee van Agora neemt wetteksten onder de loep (Bruzz - 20 juni 2021):** <https://www.bruzz.be/politiek/burgerassemblee-van-agora-neemt-wetteksten-onder-de-loep-2021-06-20>
- **Website van Agora.Brussels:** <https://www.agora.brussels/>
- **Youtubekanaal van Agora.brussels:** <https://www.youtube.com/@Agora.Brussels/featured>
- **Facebookpagina van Agora.Brussels:** <https://www.facebook.com/Agora.Brussels>
- **Instagramaccount van Agora.Brussels:** <https://www.instagram.com/agora.brussels/>
- **Publicatie van Periferia “Communiquer une affaire de professionnel·le·s ?”** beschikbaar op [www.periferia.be - "Ressources" - "nos publications". https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2012/periferia_2012_communication_professionnels.pdf](https://www.periferia.be -)

.....

PARLEMENT

.....

Politieke burgerbeweging

Burgerassemblée

Parlement

Voorwoord

Waarom belangstelling tonen voor de politieke opvolging van burgervoorstellen?

In het licht van de enorme wildgroei aan experimenten met burgerparticipatie in verschillende vormen, met dus veel aanbevelingen waarin overheden zoals parlementen en regeringen een standpunt moeten innemen, is het belangrijk te zorgen voor een goede opvolging. Daarnaast is het cruciaal dat overheden verantwoording afleggen, zowel naar de deelnemers toe als naar het grote publiek. In die zin bekleedt de politieke opvolging van burgervoorstellen dus een belangrijke plek in debatten over democratische innovaties in het algemeen en over burgervergaderingen in het bijzonder.

Er bestaat erg veel en gevarieerd academisch onderzoek naar democratische vernieuwing, waaronder burgervergaderingen. Over het algemeen wordt daarin gefocust op de voordelen en beperkingen ervan, en op de praktische regelingen om ze uit te voeren. Met deze uitgebreide literatuur wordt het mogelijk om democratische principes te identificeren die als kader dienen voor de beoordeling van de legitimiteit van democratische instellingen en vernieuwing. Een auteur zoals Graham Smith noemt zes van dergelijke beginselen: inclusie, controle door de bevolking, weloverwogen en gerechtvaardigde beslissingen, transparantie, efficiëntie en overdraagbaarheid (voor een diepgaandere discussie over deze principes en specifieke gevallen, zie Smith, 2009, 2021). Een tweede veelbesproken aspect in de literatuur betreft het ontwerp van democratische vernieuwing. Velen hebben gepoogd om de praktische regelingen te identificeren waarmee dit soort mechanismen het best in de praktijk kunnen worden gebracht. Daarbij gaat het onder meer over de manier waarop deelnemers kunnen worden geselecteerd en de beraadslaging vlot kan verlopen (voor een diepgaande discussie over deliberatieve minipublieken, Curato et al., 2021). Hoewel deze twee aspecten veel besproken worden in de academische wereld en, breder nog, in de samenleving, is dit minder het geval als het gaat om het bestuderen van de effecten van deze mechanismen.

De opvolging van burgervoorstellen, en meer in het algemeen de impact van burgervergaderingen, werd lange tijd verwaarloosd. Dit komt deels doordat werkzame mechanismen moeten worden ontworpen, maar ook omdat het erg lastig is de impact ervan in kaart te brengen. De academische wereld buigt zich echter steeds meer over de concrete impact van processen zoals burgervergaderingen: welke invloed hebben zij op het overheidsbeleid, maar ook op de actoren die eraan deelnemen en de instellingen? Om een antwoord op deze vragen te vinden, is het volgens mij in eerste instantie belangrijk te kijken naar de politieke opvolging van de aanbevelingen, en in het bijzonder naar de rol van verkozenen daarin (voor een diepgaandere discussie over deze principes en specifieke gevallen, zie Jacquet et al., 2023).

De door de deelnemers van burgervergaderingen opgestelde aanbevelingen zijn onderhevig aan verschillende risico's. Hierdoor kan hun invloed op het overheidsbeleid beperkt blijven. Deze risico's in kaart brengen, stelt ons beter in staat na te gaan hoe ze kunnen worden overwonnen, zowel voor de organisatoren van burgervergaderingen, voor de burgers (deelnemers of niet) als voor de overheden. Het eerste risico: manipulatie door verkozenen. Zo kunnen zij in de verleiding komen om deze mechanismen en de daaruit voortvloeiende aanbevelingen aan te wenden als communicatiemiddel voor een bepaald electoraat of het grote publiek, zonder de genoemde aanbevelingen daadwerkelijk uit te voeren. De afwezigheid van een duidelijk kader voor de opvolging van deze voorstellen is een terugkerend aspect. Dit geeft de betrokken politieke actoren veel manoeuvreerruimte, alsook de mogelijkheid de voorstellen te laten voor wat ze zijn. Een ander terugkerend aspect, dat in het verlengde van het vorige ligt, is de neiging van overheidsinstanties om de aanbevelingen te "cherrypicken". Hierbij bedoel ik dat een selectie wordt gemaakt van de voorstellen die in lijn liggen met de plannen van het betrokken parlement of de betrokken regering, zonder de voorstellen die daar haaks op staan te overwegen. In

dit geval dient burgerparticipatie enkel om het gevoerde beleid te bevestigen. Hoewel deze risico's verband houden met strategische vragen van politieke spelers, die bepaalde kwesties al dan niet willen doordrukken, geeft de algemene houding van verkozenen ten aanzien van burgerparticipatie en burgers ook een beter inzicht in de moeilijkheidsgraad waardoor het proces van politieke opvolging van voorstellen van burgers wordt gekenmerkt.

Verkozenen houden er een ambivalent beeld van burgerparticipatie op na. Enerzijds bestaat er bij hen een duidelijke tendens om een elitaire houding aan te nemen. Deze houding uit zich in een voorkeur voor beperkte burgerraadplegingen, die eerder worden beschouwd als instrument voor legitimering dan om aan co-constructie te doen. Verkozenen lijken vaak terughoudend ten aanzien van mechanismen waarmee hun beslissingsbevoegdheid zou kunnen worden ingeperkt en hechten meer waarde aan mechanismen waarbij zij de belangrijkste beslissers blijven (zie met name Rangoni et al., 2023).

Anderzijds gaat deze elitaire houding hand in hand met een perceptie van de burgers zelf, die de terughoudendheid versterkt. Het lijkt erop dat veel verkozenen denken dat burgers tijdens verkiezingen niet voldoende geïnformeerd zijn en geen prioriteit geven aan het gevoerde overheidsbeleid, maar zich laten leiden door factoren zoals kortetermijnkwesties of de persoonlijkheid van politieke leiders. (zie Lucas et al., 2024) Deze tweeledige perceptie botst met burgervergaderingen en de essentie ervan. Deze mechanismen zijn gebaseerd op collectieve beraadslaging en het zoeken naar consensus. Ze beogen eveneens burgers diepgaand te betrekken en besluitvorming op lange termijn te bevorderen. In feite betwisten ze dat burgers niet verder kunnen redeneren dan hun onmiddellijke of oppervlakkige bezorgdheden. Deliberatieve processen tonen aan dat burgers, wanneer ze goed zijn geïnformeerd en betrokken in constructieve kaders, in staat zijn om complexe kwesties te analyseren en weloverwogen aanbevelingen te doen.

Een slechte opvolging van de aanbevelingen afkomstig uit participatieve processen zoals burgervergaderingen, kan funeste gevolgen hebben voor deze mechanismen, zowel voor burgers als voor verkozenen.

Ten eerste bestaat het risico dat burgers hierdoor ontmoedigd raken, ongeacht of ze deelnemers of simpelweg toeschouwers zijn. Betrokken burgers die hun inspanningen verwaarloosd zien, kunnen er een diep gevoel van ontgoocheling aan overhouden. Dit gevoel van verraad kan zich verspreiden, waardoor het idee wordt versterkt dat deze programma's niet meer dan communicatieve acties zijn, zonder echte impact.

Ten tweede kan een dergelijk falen de bestaande democratische malaise verergeren, ook al zijn deze mechanismen gedeeltelijk ontworpen om daarop te reageren. Door de burgervoortstellen in de wind te slaan, kunnen politici het wantrouwen en de wrok ten aanzien van de instellingen aanwakkeren (voor een diepgaandere discussie over deze principes en specifieke gevallen, zie Knops et al., 2024).

Ten slotte, zonder concrete opvolging dreigen deze mechanismen zowel hun geloofwaardigheid als hun nut te verliezen. Indien de aanbevelingen niet tot actie leiden, kunnen deze mechanismen als symbolische en betekenisloze instrumenten worden gezien. Dit kan niet alleen burgers ervan weerhouden erin de toekomst aan deel te nemen, maar kan hun invloed op politieke beslissingen eveneens beperken.

Er zijn verschillende redenen die verklaren waarom het zo moeilijk is om op politiek niveau gevolg te geven aan de aanbevelingen die uit burgervergaderingen voortvloeien. Zonder een transparante en efficiënte opvolging verliezen burgervergaderingen veel van hun waarde. Daarom is het van cruciaal belang een wildgroei aan inhoudsloze participatieve mechanismen te vermijden, waarbij het enige doel het bevorderen van reeds bestaand beleid is.

Meer in het algemeen is de wildgroei aan burgerparticipatie-initiatieven, publieke of particuliere, een positief signaal om de betrokkenheid van de burgers bij het politieke leven uit te diepen. Dit mag echter in geen geval als excus worden aangewend om de werking van de instellingen niet langer in vraag te stellen of om het overheidsoptreden niet langer te willen democratizeren,

om het in de woorden van een recent essay met een provocerende titel te stellen. (Pour en finir avec la démocratie participative van Rio & Loisel, 2024)

Sacha Rangoni

Doctorant et assistant au Centre d'étude de la vie politique (Cevipol)

- Curato, N., Farrell, D. M., Geissel, B., Grönlund, K., Mockler, P., Pilet, J.-B., Renwick, A., Rose, J., Setälä, M., & Suiter, J. (2021). Deliberative Mini-Publics: Core Design Features. Policy Press.
- Jacquet, V., Ryan, M., & Van Der Does, R. (Eds.). (2023). The Impacts of Democratic Innovations. ECPR Press. <https://doi.org/10.61675/ksby3068>
- Knops, L., Celis, K., Van Ingelgom, V., Mercenier, H., & Randour, F. (Eds.). (2024). Bitter-Sweet Democracy?: Analyzing citizens' resentment towards politics in Belgium (1st ed.). Open Book Publishers. <https://doi.org/10.11647/OPB.0401>
- Lucas, J., Sheffer, L., Loewen, P. J., Walgrave, S., Soontjens, K., Amsalem, E., Bailer, S., Brack, N., Breunig, C., Bundi, P., Coufal, L., Dumont, P., Lachance, S., Pereira, M. M., Persson, M., Pilet, J.-B., Rasmussen, A., Sterba, M.-B., & Varone, F. (2024). Politicians' Theories of Voting Behavior. *American Political Science Review*, 1–18. <https://doi.org/10.1017/S0003055424001060>
- Rangoni, S., Bedock, C., & Talukder, D. (2023). More competent thus more legitimate? MPs' discourses on deliberative mini-publics. *Acta Politica*, 58(3), 531–551. <https://doi.org/10.1057/s41269-021-00209-4>
- Rio, N., & Loisel, M. (2024). Pour en finir avec la démocratie participative. Éditions Textuel.
- Smith, G. (2009). Democratic Innovations: Designing Institutions for Citizen Participation. Cambridge University Press.
- Smith, G. (2021). Can Democracy Safeguard the Future? John Wiley & Sons.

Politieke follow-up van voorstellen van burgers

De Agora-ervaring reduceren tot louter de burgerassemblées, komt neer op het reproduceren van de valkuilen bij deze benadering. Het is pas wanneer de uitgewerkte voorstellen in overweging worden genomen, dat de geloofwaardigheid van het proces en de beloning voor de inspanningen duidelijk worden voor de rest van de wereld. En daar wringt de schoen. Daarom is een groot hoofdstuk gewijd aan de politieke opvolging van de voorstellen, het werk achter de schermen - net zo vernieuwend als de assemblees - van de verkozen woordvoerder.

Dit hoofdstuk volgt dezelfde logica als de vorige en benadrukt het belang van deze rol, de mogelijke strategieën en de positieve en negatieve aspecten ervan, de valkuilen en grootste hinderpalen die zich voordeden en, ten slotte, de impact.

Deze elementen zijn essentieel voor deze benadering, maar worden zelden overgebracht aan anderen. Om alles nog relevanter te maken, worden hier twee ervaringen samengebracht: het parlementaire werk van Agora en dat van de Kayoux-burgerlijst, die actief is in de gemeente Ottignies-Louvain-La-Neuve.

Hartelijk bedankt aan Valérie, Youri en Géraldine voor deze analyse.

Pepijn Kennis, Agora-lid van de Brusselse parlementscommissie

Het politieke spel spelen

De strategie van het "Trojaanse burgerpaard"

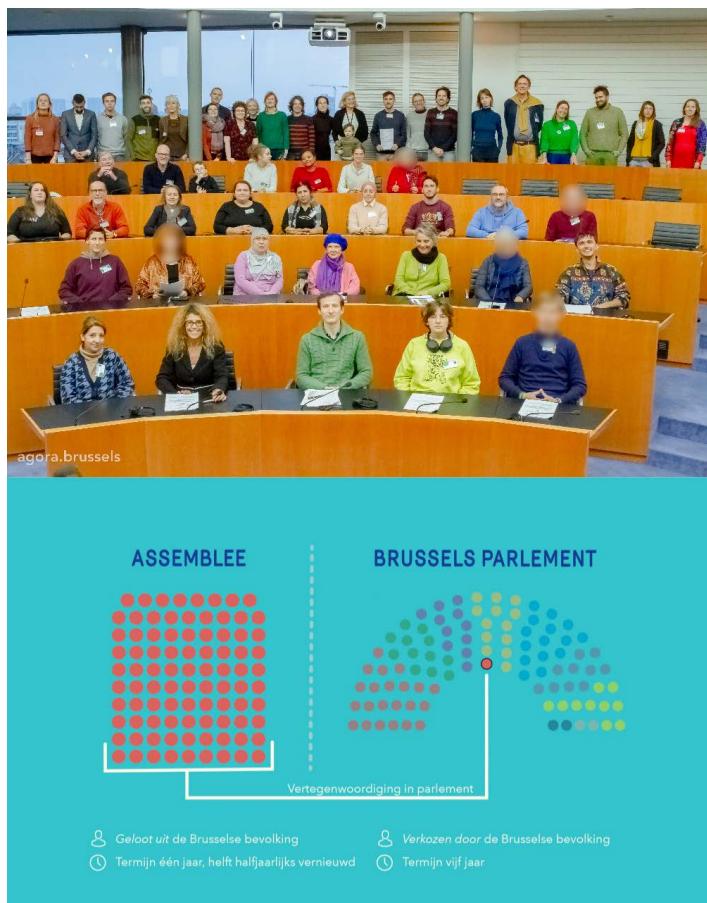
De laatste jaren proberen talrijke initiatieven in België en daarbuiten een meer deliberatieve en participatieve democratie te ontwerpen en te promoten, waarmee de bevolkingsdiversiteit wordt vertegenwoordigd.

Bewegingen zoals Agora in Brussel of burgerlijsten zoals Kayoux in Ottignies-Louvain-la-Neuve onderscheiden zich van andere door kieslijsten op te stellen. Het doel is om één of meerdere verkozenen te verkrijgen voor het officiële besluitvormingsorgaan (parlement of lokale raden en colleges). De zogenoemde strategie van het "Trojaanse burgerpaard": officieel de arena betreden om inspraak te krijgen in het opstellen van overheidsbeleid en -beslissingen.

Meestal ziet het democratische spel er als volgt uit:

- ◆ voor burgerbewegingen: verkozen vertegenwoordigers aanspreken, vragen stellen en zelfs voorstellen terugsturen, waarmee ze vervolgens een beetje, met of zonder veranderingen helemaal geen rekening zullen houden;
- ◆ voor verkozen vertegenwoordigers: het uitoefenen van hun mandaat om beslissingen te nemen, met respect voor de politieke lijn, de hiërarchie en het programma van hun partij.

Het belangrijkste doel van deze burgerinitiatieven is om het democratische systeem te veranderen en de kloof tussen burgers en verkozen vertegenwoordigers, zoals hierboven beschreven, te overbruggen. Het betreden van de politieke arena is dus niet het hoogtepunt of de bekroning van hun missie, maar het begin van een lang transformatieproces... waarvan de eerste fase bestaat uit het ontwerpen van een nieuwe manier van vertegenwoordiging.

Boven: deelnemers en facilitatoren van de 4e Burgerassemblee. Onder: presentatie van het politieke controlesmodel voorgesteld door Agora: een gekozen vertegenwoordiger wordt de meest letterlijke woordvoerder van voorstellen van burgers in het parlement

Een nieuwe benadering van politieke vertegenwoordiging

In tegenstelling tot traditionele partijen die verkozen zijn op basis van een programma met acties en een ideologie, werden de vertegenwoordigers van Agora en Kayoux verkozen op basis van een intentie en een proces: de beslissingsmacht en de vormgeving van het overheidsbeleid via assemblees teruggeven aan de burgers. Hun enige leidende principe is het uitdiepen van de democratie. Hun programma bestaat eruit de woordvoerder te zijn van wat de burgerassemblees beslissen.

Deze initiatieven zijn ook niet gebaseerd op een hiërarchische structuur: ze zijn horizontaal georganiseerd rond de principes van gedeeld bestuur. In deze configuratie wordt ook anders gedacht over de verkozenen. Zij zijn geen leider of voorzitter, maar wel de woordvoerder en "pleitbezorger" van de beslissingen van de assemblees (of ze er nu tevreden mee zijn of niet).

Het gekozen lid van Agora biedt de huivering burgerresolutie aan aan Petya Obolensky, voorzitster van de Commissie Huisvesting van het Brussels Parlement

In hun missie om ervoor te zorgen dat voorstellen in overweging worden genomen en goedgekeurd door de politieke vergaderingen waaraan ze deelnemen, moeten verkozenen een andere houding aannemen dan hun collega's en door hen worden erkend als een waarde gesprekspartner. Ze spelen zowel het spel als het tegenspel.

"We zijn hier niet om aan partijpolitiek te doen"

De Kayoux-burgerlijst stelde zich verkiesbaar in 2018 en kreeg 1 417 stemmen, waardoor het twee van de 31 zetels in de gemeenteraad behaalde. Ze kozen ervoor om deze mandaten beurtelings te bekleden, via roterende duo's.

"In het begin probeerden we de gemeenteraden op dezelfde manier te volgen als de andere partijen, namelijk door in te pikken op de agendapunten. We organiseerden, indien mogelijk, een assemblee voor elke gemeenteradsvergadering, om deze punten aan te snijden, collectief te bespreken en het standpunt van Kayoux vorm te geven." De assemblees moeten een standpunt innemen over complexe, vaak technische kwesties, waarover de deelnemers niet alle informatie hebben. Raadsleden ontvangen documenten pas tien dagen van tevoren (zoals wettelijk vereist) en kunnen ze slechts in zeer beperkte mate delen. Bij een aantal kwesties, zoals de stemming over de jaarlijkse begroting - die vaak op een weinig begrijpelijke manier wordt gepresenteerd - onthouden de vertegenwoordigers op de lijst zich van stemming.

"Uiteindelijk realiseerden we ons dat er iets mis was met deze manier van werken. We volgden de politieke agenda, hoewel we die eigenlijk wilden veranderen. Dus veranderden we het geweer van schouder. We organiseerden assemblees om de kwesties te bespreken die burgers op tafel wilden leggen, en onze verkozenen namen deze kwesties mee naar de gemeenteraad, of bezorgden ze rechtstreeks aan de schepenen, om een debat en een gedachtewisseling te initiëren."

Kayoux-logo

Grafische voorstelling van het Kayoux project

Deze uitdaging, waarmee de Kayoux-burgerlijst werd geconfronteerd, vormt de kern van het libertaire municipalisme, dat pleit voor een samenleving waarin het maatschappelijk middenveld zichzelf organiseert in volksassemblees. De benadering, geïnspireerd door de Amerikaanse communistische ecoloog Murray Bookchin, grijpt terug naar politieke vertegenwoordiging (via verkiezingen) als een noodzakelijk middel om het politieke spel te betreden, om zo erkenning te krijgen voor burgerassemblees, die dan de vertegenwoordigende organen van onze democratieën vervangen, aangezien die niet langer nodig zijn.

De rol(len) en mandaat van de verkozene

Een “instrument” ten dienste van de assemblee

De Agora-beweging begon al op de eerste avond over de rol van de verkozen vertegenwoordiger na te denken. In feite was het een van de hoekstenen van het hele avontuur, een van de twee instrumenten van het project, naast de burgerassemblees.

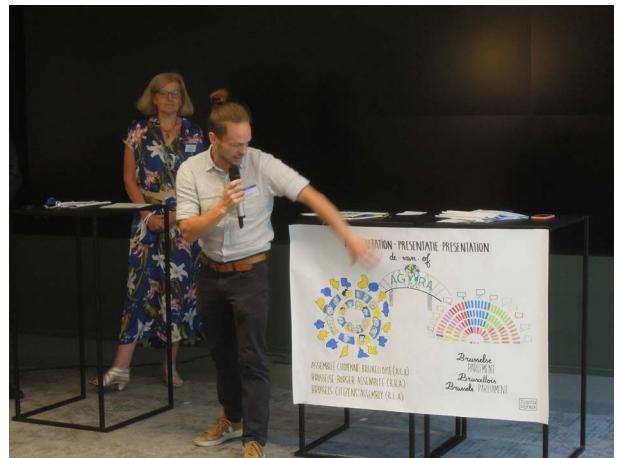
Al snel werden de kijtlijnen van de rol uitgezet. In een poging om niet klakkeloos het klassieke model over te nemen, werd de rol van de verkozen vertegenwoordiger eerst geformuleerd in termen van beperkingen of “wat de verkozen vertegenwoordiger niet is”. Om deze specifieke rol te respecteren, stelde Agora een kader vast: een ethisch charter voor verkozenen¹ met een reeks verwachtingen en engagementen. Indien diegenen die zich verkiesbaar stellen op de Agora-lijst verkozen raken, weten ze dat:

- ◆ ze niet zullen deelnemen aan het besluitvormingsproces van de burgerassemblees, maar ze mogen wel advies geven als de assemblee daarnaar vraagt;
- ◆ ze het mediaan loon verdienen en het saldo moeten terugbetalen om de assemblees te organiseren;
- ◆ ze over goede luistervaardigheden moeten beschikken;
- ◆ ze alle voorstellen moeten verdedigen, ongeacht hun eigen mening.

De verpersoonlijkingskwestie van de verkozen vertegenwoordiger

Welke filosofie de beweging ook aanhangt, in de ogen van de wet (voor verkozenen en een deel van de burgermaatschappij, met inbegrip van de media) is het een persoon die als verkozene wordt beschouwd. Agora had het geluk een vertegenwoordiger te hebben die bijzonder trouw bleef aan de geest van de gedefinieerde rol, maar de kwestie van verpersoonlijking blijft een uitdaging voor alle bewegingen (net als voor andere organisaties).

De Kayoux-burgerlijst koos voor een andere strategie door vanaf het begin een rotatie van woordvoerders (verkozen gemeenteraadsleden) te hanteren. Zij traden na twee jaar af om plaats te maken voor de volgende persoon op de lijst. Met deze strategie wilde Kayoux voorkomen dat haar woordvoerders professionele politici werden, die de gedragscodes en gewoontes van

Het lid van Agora beschrijft zijn rol als woordvoerder van de Assemblee in het Parlement

1 Beschikbaar in de sectie “nuttige bronnen”

de participatie volledig onder de knie kregen. Dit systeem liet ook toe dat de verkozenen niet uitgeput raakten en dat een groter deel van de beweging kon worden betrokken bij de politieke opvolging en het verloop ervan kon begrijpen.

De taken van de Agora-verkozene

Pepijn Kennis, het verkozen lid van Agora, had als voornaamste taak de resoluties van de burgerassemblée in het parlement aan te brengen.

- ◆ Aan het einde van een assemblée, tijdens een overdrachtsceremonie, kreeg hij de burgerresolutie met alle voorstellen van de burgerassemblée overhandigd. Hij zweerde plechtig zijn uiterste best te zullen doen om deze voorstellen in aanmerking te laten nemen door het parlement.
- ◆ Bij een reactieve assemblée wordt een standpunt ingenomen over voorstellen van andere verkozen vertegenwoordigers. Wanneer een commissie of een plenaire zitting van het parlement het punt behandelt, stemt het verkozen lid volgens het standpunt van de assemblée, met vermelding van de motivering.

Agora verkreeg haar mandaat ook met de belofte om burgerparticipatie invloedrijker te maken. De verkozene had eveneens de opdracht om met alle mogelijke parlementaire middelen (indiening van een tekst, stemming over een voorstel in die richting, enz.) te handelen in het belang van de deliberatieve democratie. Hier werd de burgerassemblée niet betrokken.

Gedurende zijn mandaat heeft Pepijn Kennis - met de steun van de beweging, een daartoe opgerichte werkgroep en de werkgroep Parlement/Wetgeving - een voorstel van ordonnantie tot instelling van een permanente burgerdialogoog in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest opgesteld en in het parlement ingediend². Er werd ook externe steun gezocht, met name voor de grondwettelijke aspecten van het voorstel.

Sleutels tot het begrijpen van parlementaire actie

Wat kan een parlementslid doen?

Parlementsleden hebben een wetgevende rol (maken van wetten) en een rol in het controleren van de regering (de uitvoerende macht) en de begroting. Hun rol bestaat uit:

- ◆ **Ordonnanties voorstellen:** een wet indienen en proberen te laten goedkeuren;
- ◆ **Resoluties voorstellen:** een aan de regering of een ander machtsniveau gevraagde actie indienen en proberen te laten goedkeuren;
- ◆ **Amendementen voorstellen:** een wijziging van een door een andere politieke partij ingediende tekst indienen en proberen te laten goedkeuren;
- ◆ **De uitvoerende macht controleren:** een interpellatie, een verzoek om uitleg of een mondelinge of schriftelijke vraag aan de regering indienen;

Partij post-it briefjes die voorstellen van burgers vertalen in parlementaire interventies

2 <https://www.assemblee.brussels/ideale?lang=nl>

♦ **Stemmen**

- ♦ **Voorstellen medeondertekenen:** met meerdere parlementsleden en/of politieke partijen een gezamenlijke tekst indienen - een interessante strategie om door een burgerassemblée gevraagde voorstellen in een bredere tekst te verwerken;
- ♦ **Veranderingen in de werking van het parlement voorstellen:** wijzigingen in het reglement, voorstellen over vergoedingen, enz.

Het parcours van een voorstel: waar en wanneer voorstellen van de burgerassemblée opnemen?

Parlementair werk is complex. Eraan deelnemen vereist echte knowhow. Hier vatten we de strategische stappen samen voor het opnemen van burgervoorstellen in de parlementaire processen, gebaseerd op de Brusselse realiteit van het verkozen Agora-lid.

- ♦ **Indiening en ontvankelijkheid:** om ontvankelijk te zijn, moeten teksten (ordonnanties, resoluties, amendementen, vragen, enz.) correct zijn opgesteld, de termijnen respecteren en voldoen aan bepaalde voorwaarden, vooral van juridische aard. **Bijvoorbeeld:** om ontvankelijk te zijn, moet een ordonnantie betrekking hebben op een domein waarvoor het Brussels Gewest (of de GGC³) bevoegd is. Een vraag wordt alleen ontvankelijk geacht indien er de afgelopen drie maanden geen soortgelijke vraag aan de regering werd gesteld.
- ♦ **Agendabepaling:** dit is best een complex proces dat bepaalt op welke datum elke ingediende interventie daadwerkelijk in behandeling wordt genomen en vervolgens in stemming wordt gebracht. De politieke meerderheid achter de regering kan gemakkelijk teksten versnellen, vertragen of zelfs blokkeren, afhankelijk van het belang dat ze eraan hecht. **Bijvoorbeeld:** een wetsvoorstel van de regering kan zo snel worden goedgekeurd dat het moeilijk is om alle aspecten te begrijpen. Het kan jarenlang duren voordat een door de "oppositie"⁴ ingediende tekst op de agenda wordt gezet.
- ♦ **Commissiewerkzaamheden:** zodra een wetsvoorstel ontvankelijk is verklaard, wordt het aan de bevoegde parlementaire commissie toegewezen. Dit is waar het gros van de onderhandelingen en arbitrage plaatsvindt. Deze groep debatteert over het voorstel, dient eventueel amendementen in en stemt vervolgens. Deze stemming wordt vastgelegd in een beargumenteerd verslag. Hoewel de stemming in de commissie niet definitief is, dient ze als kompas voor alle parlementariërs tijdens de stemming in de plenaire vergadering.

Een parlementaire commissie is een groep parlementsleden verantwoordelijk voor een van de bevoegdheden van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest of de GGC (huisvesting, milieu en energie, mobiliteit, gelijke kansen en vrouwenrechten, gezondheids- en welzijnszorg, economie en werkgelegenheid, enz.).

- ♦ **Debat en stemming in de plenaire:** zodra de werkzaamheden in de commissie zijn afgerond, kan de tekst worden voorgelegd tijdens een plenaire vergadering van het Brussels Parlement, d.w.z. aan alle parlementsleden. Er vindt een debat plaats. Er wordt gestemd voor of tegen de conclusies van het commissieverslag, die vervolgens worden aangenomen, geamendeerd, definitief verworpen of terugverwezen naar de commissie. **In de meeste gevallen wordt het in de commissie bereikte resultaat door de plenaire vergadering bevestigd, aangezien de commissies zijn samengesteld uit een meerderheid van verkozen vertegenwoordigers die tot de politieke meerderheid van het parlement behoren..**

3 Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie: regelt en beheert voornamelijk gezondheidswesties en bijstand aan personen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

4 Opositie = alle verkozen vertegenwoordigers van partijen die geen deel uitmaken van de meerderheidscoalitie die de regering vormt.

- ◆ **Uitvoering door de regering:** elke aangenomen tekst moet door de regering worden uitgevoerd. Maar ook hier krijgt de uitvoerende macht veel speelruimte: wanneer zal ze dat werkelijk doen? Volgens welke interpretatie van de tekst: volledig, gedeeltelijk of partijdig? Met welke middelen en op welke schaal? Vanaf deze fase kunnen parlementariërs mondelinge of schriftelijke vragen stellen aan de regering om een zekere controle op de uitvoering van hun beslissingen te hebben.

Parcours van een wetgevende tekst (ordonnantie, resolutie of voorstel tot beslissing):

- ◆ Indiening van de tekst door een of meer parlementsleden;
- ◆ De diensten van het parlement (ambtenaren) stellen een ontvankelijkheidsnota op;
- ◆ De voorzitter van het parlement beslist over de ontvankelijkheid;
- ◆ Als de tekst ontvankelijk is, brengt het Uitgebreid Bureau (een orgaan bestaande uit verkozen vertegenwoordigers) verslag uit aan de volgende plenaire vergadering van het parlement. Dat neemt de tekst in overweging en verwijst deze door naar de geschikte commissie;
- ◆ Het bureau van de commissie (verkozen vertegenwoordigers met de rol van voorzitter of ondervoorzitter) beslist wanneer de tekst op de agenda wordt geplaatst (wat jaren kan duren);
- ◆ Als de tekst eenmaal op de agenda van de commissie staat, wordt hij besproken en in stemming gebracht door de commissie, die een samenvatting van de discussies in een verslag giet;
- ◆ De tekst wordt samen met het verslag teruggestuurd naar de plenaire vergadering waar alle parlementsleden er finaal over stemmen.

Parcours van een amendement (aanpassing of correctie van een ingediende tekst):

- ◆ Het amendement wordt ingediend door een of meer parlementsleden;
- ◆ Als het verslag van de commissie die de basistekst behandelt nog niet werd ingediend, wordt het amendement in de commissie besproken;
- ◆ Als de commissie al heeft gestemd en haar verslag heeft ingediend, wordt het amendement in de plenaire vergadering van het parlement besproken en in stemming gebracht.

Parcours van een vraag (of interpellatie):

- ◆ De vraag wordt ingediend door een of meer parlementsleden;
- ◆ De diensten gaan de ontvankelijkheid na: is er betrekking op een domein dat onder de bevoegdheid valt van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest of van de GGC? Werd in de laatste drie maanden een soortgelijke vraag ingediend?
- ◆ Het Uitgebreid Bureau beslist of de kwestie naar een commissie wordt doorgestuurd (en herkwalificeert de vraag vaak);
- ◆ Het bureau van de commissie (voorzitter, ondervoorzitter) beslist wanneer de vraag op de agenda wordt geplaatst;
- ◆ In de commissie wordt de vraag aan de bevoegde minister gesteld.

Hoe kunnen burgervoorstellen worden omgezet in parlementaire actie?

Dit hangt af van het type burgerassemblée dat wordt georganiseerd.

1. Indien het om een reactieve assemblee gaat:

“Eenvoudige, trouwe opvolging die interactie tussen verkozen vertegenwoordigers en assemblisten doet ontstaan, maar waarvan de inhoud relatief beperkt is.”

In het reactieve format kan de assemblee een standpunt innemen op basis van door andere parlementsleden ingediende wetteksten. Bij de door Agora georganiseerde reactieve assemblee werd een standpunt ingenomen over vijf teksten. In dit geval is de opvolging vrij eenvoudig te organiseren:

- ◆ Zodra de teksten op de agenda worden geplaatst en in stemming worden gebracht, neemt het verkozen Agora-lid het overeengekomen standpunt in en houdt het door de assemblee opgestelde pleidooi;
- ◆ Wanneer de assemblee een amendement voorstelt, wordt het door het verkozen lid ingediend zodat het kan worden besproken en in stemming worden gebracht in de commissie of tijdens een plenaire vergadering van het parlement. De assemblisten kunnen ook een “onderhandelingsmarge” geven. Als het amendement bijvoorbeeld betrekking heeft op een percentage, kunnen de assemblisten een minimumdrempel of een marge vaststellen waarbinnen het parlementslid over het voorstel kan stemmen.

Dit type format maakt het mogelijk om het standpunt van de assemblee zeer nauwkeurig te volgen en een direct en snel beeld te krijgen van de impact van de assemblee op het parlementaire werk. Het maakt ook directere uitwisselingen tussen assemblisten en verkozen vertegenwoordigers mogelijk.

Anderzijds gaat deze methode uit van de voorstellen van de andere partijen, waardoor burgers weinig ruimte hebben om eigen prioriteiten en oplossingen te uiten.

2. Indien het om een proactieve assemblee gaat:

“Meer mogelijkheden voor burgers om hun prioriteiten en voorstellen kenbaar te maken, maar beperktere interactie met het parlement.”

Bij het proactieve format stelt de assemblee een wetgevende tekst op die aan de andere parlementsleden kan worden voorgelegd.

Agora organiseerde drie proactieve assemblees, waaruit meer dan 110 voorstellen zijn voortgekomen. Elk voorstel kon worden vertaald in ordonnanties, resoluties, amendementen of mondelinge of schriftelijke vragen. Het verkozen Agora-lid en de werkgroep Parlement/Wetgeving beoordelen aan de hand van een aantal criteria welke voorstellen de meeste kans van slagen hebben en wat daarvoor de meest geschikte strategie is.

DE KEUZE VAN DE PARLEMENTAIRE ACTIE

Indien het voorstel al bestaat of aansluit bij wat de regering al van plan was te doen,

- dan opteert Agora voor een mondelinge of schriftelijke vraag

Zo diende Agora een vraag in over publieke beheersrechten, geformuleerd door de burgerassemblee “Huisvesting”, waarin de regering werd gevraagd de bestaande ordonnantie over dit onderwerp uit te voeren. Door de vele vragen die Agora stelde, droeg ze ook bij aan de versnelde en bredere uitvoering van de “Housing First”-aanpak in de strijd tegen dakloosheid.

Als het voorstel van de assemblee een tekst in stemming kan aanvullen

- dan opteerde Agora voor een amendement

In haar “Huisvesting”-resolutie riep de burgerassemblee op tot het opzetten van ombudsdienden tussen huurders en verhuurders, om de huurprijzen meer in overeenstemming te brengen met de

staat van de woningen. Vervolgens stelde de meerderheid een ordonnantie voor om een “paritair huurcomité” op te richten dat kon oordelen of een huurprijs al dan niet buitensporig was. Aangezien dit mechanisme enigszins leek op de reeds bestaande ombudsdiens, diende Agora amendementen in op de tekst van de meerderheid. Ze wilde de tekst wijzigen om dit paritair huurcomité meertelatenlijken op de voorgestelde ombudsdiens, met name door het verbeteren van de toegankelijkheid, de lokale uitvoering en de mogelijkheid voor huurders om zich tijdens de procedure te laten vertegenwoordigen.

Als het voorstel volledig nieuw is of bij geen enkele tekst kan worden gevoegd,

- dan opteerde Agora voor een voorstel van resolutie of ordonnantie.

Deze optie heeft bijna geen kans van slagen voor een verkozen lid van de oppositie. Om een burgervoorstel de beste kansen te geven, is het efficiënter om te wachten tot een andere partij iets voorstelt over een vergelijkbaar onderwerp en dan een amendement in te dienen.

Tijdens het laatste jaar van de legislatuur diende Agora een ordonnantie in voor “een ideale burgerassemblée” waarin een bijzonder ambitieus model van burgerparticipatie werd voorgesteld. Deze werd ontvankelijk verklaard, maar werd op het moment van schrijven nog niet op de politieke agenda geplaatst.

Toespraak van Pepijn Kennis, verkozen lid van Agora, tijdens de plenaire zitting van het Brussels Parlement

DE HELDERHEID VAN HET VOORSTEL

Naast de keuze van het format nemen de verkozen vertegenwoordiger en zijn team ook de duidelijkste en meest precieze burgervoorstellen als uitgangspunt. Enkele voorstellen waren te vaag geformuleerd en konden niet worden omgezet in wetgeving omdat het risico op een verkeerde interpretatie te groot was. Dankzij zijn aanwezigheid op de burgerassemblées kan de verkozen vertegenwoordiger om verduidelijking vragen, zodat de voorstellen konden worden verfijnd en “bruikbaarder” worden gemaakt in het parlement.

Om de verkozen vertegenwoordiger in staat te stellen de voorstellen zo nauwkeurig mogelijk op te volgen, is het een goed idee om de assemblisten een schrijfkader te verschaffen, met daarin:

- ◆ de vaststellingen die aan de basis van het voorstel liggen;
- ◆ de belangrijkste doelstellingen;
- ◆ de praktische regelingen, althans in grote lijnen;
- ◆ de verwachte effecten.

DE PRECISIE VAN HET VOORSTEL

Indien de voorstellen echter te precies zijn, bestaat de kans dat het parlement ze niet in overweging neemt. Sommige voorstellen zijn zelfs zo gedetailleerd en precies dat onderhandelingen met andere politieke families onmogelijk worden. Kortom, voor een getrouw en relevante parlementaire opvolging moet je proberen “precies genoeg” te zijn om getrouw te zijn, maar “voldoende open” blijven om enige onderhandeling/interpretatie toe te laten.

Een vraag indienen vereist enige voorbereiding, maar minder dan voor het indienen van een resolutie of een ordonnantie.

Een resolutie vergt veel werk en zeer gespecialiseerde juridische vaardigheden. Voor een ordonnantie geldt dat des te meer. Agora deed een beroep op externe expertise om ervoor te zorgen dat deze teksten ontvankelijk zijn.

Het aannemen van een resolutie of ordonnantie geeft de burgerassemblée meer prestige, maar aangezien de kans bijna nihil is dat teksten die door de oppositie zijn ingediend ter stemming worden gebracht, bewandelde het verkozen Agora-lid vaak andere paden.

Andere manieren om democratie te bevorderen

"Weinig macht, maar een bepaalde invloed", zo beschrijven de meeste burgerinitiatieven die de politieke arena hebben betreden hun vermogen om te handelen. Door hun kleine aantal en het feit dat ze tot de oppositie behoren, kunnen ze weinig wegen op de keuzes van de meerderheid. Toch kunnen ze het debat en de politieke agenda beïnvloeden, door:

- ◆ de aandacht te vestigen op bepaalde kwesties door vragen te stellen;
- ◆ te wijzen op een aspect waarmee geen of onvoldoende rekening is gehouden, ter verbetering van een voorstel dat door de meerderheid kan worden overgenomen;
- ◆ een concreet tekstvoorstel in te dienen over een politieke intentie die nog niet is uitgevoerd, om zo de meerderheid aan te moedigen het onderwerp van onder het stof te halen;

Voorbeeld: Agora heeft talrijke voorstellen en amendementen ingediend om het Reglement van het Parlement te hervormen en zo naar een meer participatieve democratie te evolueren.

Tot slot mogen, naast de officiële interventies, de "indirecte" effecten van de interventies van de oppositie en/of de verkozenen van de minderheid in het debat niet worden verwaarloosd. Enkele voorbeelden:

- > Sommige meerderheidspartijen hadden in hun programma staan dat ze burgerparticipatie wilden verbeteren. Maar zouden ze dat ook echt doen? In welk tempo? Met welke middelen en methodologie? Op verschillende momenten tijdens deze legislatuur leek het erop dat de aanwezigheid van Agora bijdroeg aan een versnelde uitvoering van de overlegcommissies⁵ van het Brussels Parlement (commissies die voor ¾ uit gelote burgers zijn samengesteld). Een soortgelijk fenomeen deed zich voor in Wallonië. In theorie zouden Waalse overlegcommissies worden opgericht. De wetgevende tekst was goedgekeurd maar werd niet uitgevoerd. Het was pas na een petitie van het collectief "CaP Démocratie"⁶ dat de eerste Waalse overlegcommissie⁷ werd opgericht.
- > De interventies van Agora verbeterden ook de werking van deze commissies, ook al werden niet alle door Agora voorgestelde reglementswijzigingen aangenomen. Initieel verworpen bijdragen werden uiteindelijk geheel of gedeeltelijk opgenomen in meerderheidsvoorstellen.
- > In Ottignies-Louvain-La-Neuve maakte de Kayoux-lijst een analyse van het participatief begrotingssysteem op basis van ervaringen elders. De afgevaardigden van deze lijst stelden een aantal vragen aan de meerderheid over dit systeem en stelden mogelijke verbeteringen voor. De verantwoordelijke persoon voor burgerparticipatie besprak vervolgens met hen een nieuw format van het systeem... maar met erg weinig

5 <https://democratie.brussels/pages/cd?format=html&locale=nl>

6 www.capdemocratie.be

7 <https://www.parlement-wallonie.be/pwpages?p=com-delib>

verandering tot gevolg. Het zaadje was echter geplant en Kayoux verwierf zo zelfs meer kennis van het systeem dan de stadsdiensten.

- > De invloed van dit democratische model op andere gebieden. Gedurende zijn hele mandaat trad het verkozen Agora-lid op als woordvoerder buiten het parlement. Veel mensen vroegen om hem te ontmoeten, zodat ze zijn ervaring en parlementaire realiteit door een andere bril konden bekijken. Dankzij de zetel in het parlement, werd er rekening gehouden met Agora en werd de beweging uitgenodigd voor verschillende fora waartoe ze anders waarschijnlijk geen toegang zou hebben gehad. Dit alles gaf de deliberatieve democratie in het algemeen, en de resultaten en visie van de beweging over de toekomst van de democratie in het bijzonder, een zekere zichtbaarheid en diende als inspiratiebron voor anderen.

De grootste struikelblokken

Niet evident de beweging gestalte te geven

Het is niet altijd eenvoudig een politiek mandaat op te nemen dat bedoeld is om het standpunt van een groep andere mensen te vertegenwoordigen. In het geval van Agora leek het standpunt vrij duidelijk afgelijnd: de voorstellen van de thematische assemblees naar voren brengen en de participatieve en deliberatieve democratie met alle mogelijke middelen versterken.

Het is soms moeilijk om het politieke ritme bij te houden, vooral met een beweging die volledig uit vrijwilligers bestaat. Verkozen vertegenwoordigers kunnen het moeilijk vinden om een evenwicht te vinden tussen het standpunt van de assemblee en hun eigen mening als ze verschillende onderwerpen willen behandelen en de politieke agenda willen volgen. Sommigen nemen geen standpunt in als ze niet zeker weten hoe de assemblee over het onderwerp denkt. Anderen daarentegen volgen makkelijker hun eigen standpunt, zelfs als dat betekent dat ze afstand moeten houden, vooral als er geen assemblee is die zich specifiek met deze kwestie bezighoudt.

Voorstellen systematisch van tafel geveegd zien worden, want afkomstig van de oppositie

Dit is heel ontmoedigend en vraagt om andere strategieën dan het indienen van eigen teksten. Gebrek aan toegang tot documenten: of het nu gaat om de benodigde tijd om documenten beschikbaar te maken, de technische complexiteit ervan of de omvang van de kwesties: zonder team om politieke actie te ondersteunen, is het soms moeilijk om alle politieke discussies voor te bereiden. Elke beweging moet haar eigen strategie kiezen. Agora koos ervoor haar politieke actie te richten op de opvolging van de voorstellen van de assemblees. De Kayoux-burgerlijst herorganiseerde zichzelf en nam de bezorgdheden van de assemblee als uitgangspunt, in plaats van de agenda's van de gemeenteraden te volgen - die vaak te laat worden gepubliceerd en gedocumenteerd. De wettelijke bepaalde termijn daarvoor is tien dagen. Agora zag, net als Kayoux, af van het goedkeuren van de begrotingen van hun organen, wegens te ingewikkeld.

De eenzaamheid van de verkozene is voelbaar op verschillende niveaus:

♦ In het politieke

spel: de verkozene heeft de taak op een nieuwe manier politiek te bedrijven. Hij bevindt zich vaak geïsoleerd te midden van een "politieke klasse" die - ondanks haar ideologische verschillen - gewoontes en praktijken deelt.

Pepijn Kennis, verkozen lid van Agora in de plenaire zaal van het Brussels Parlement tijdens Covid

Hij moet deze originele en deels confronterende rol alleen torsen. Het is onmogelijk om de rol op te delen, om zich te laten vervangen, tenzij hij definitief ontslag neemt en zijn plaats overlaat aan de volgende persoon op de lijst. Kayoux had het geluk dat twee leden werden verkozen. Zij konden elkaar in deze rol ondersteunen. De lijst was er ook voorstander van om deze mandaten om de twee jaar te laten roteren.

♦ **Bij de invoering van democratische vernieuwing**

Zowel bij Agora als bij Kayoux was deze eenzaamheid ook voelbaar binnen de beweging: bijna alle energie werd besteed aan het opzetten van een andere vorm van democratie via burgerassemblees, waardoor de verkozene weinig steun kreeg om de politieke controle opnieuw uit te denken. Kayoux heeft deze klip deels omzeild via een voorbereidingsgroep voor de gemeenteraad waarin de agenda collectief werd doorgenomen en input werd geleverd voor de assemblees. Dit zorgde ervoor dat de woordvoerders zich niet geïsoleerd voelden.

♦ **Bij de opvolging van voorstellen**

Desalniettemin onderstrepen beide bewegingen hoe moeilijk het is om, wanneer de voorstellen klaar waren, een collectieve dynamiek te creëren en te behouden bij de opvolging ervan. Deze fase is echter niet lineair. Het kan na de indiening van een voorstel enige tijd duren voordat het op de agenda wordt geplaatst, de discussies kunnen over verschillende fasen worden uitgesmeerd en er bestaat het onvermijdelijke risico dat tijdens de onderhandelingen de oorspronkelijke tekst wordt gewijzigd. In dat geval is het belangrijk om contact te kunnen houden met de mensen die de initiële tekst opstelden, zodat die trouw hun visie blijft vertegenwoordigen. In het geval van Kayoux zorgde de voorbereidende assemblee voor (bijna) elke burgerraad voor een hectisch tempo en een gebrek aan aandacht voor de opvolging van de voorstellen.

Kiezen tussen twee tegenstrijdige houdingen: het systeem aan de kaak stellen of het mee beïnvloeden?

Bewegingen zoals Agora en Kayoux zijn uit de grond gestampt om een alternatief te bieden voor een slecht functionerend representatief systeem dat de diversiteit van de samenleving te weinig weerspiegelt. Maar door het indienen van lijsten en het verkrijgen van mandaten met als doel dit alternatief te integreren in deze disfunctionele instellingen (parlement en gemeenteraad), moeten hun verkozenen de voorstellen van de burgerassemblees binnen ditzelfde systeem verdedigen.

Dit plaatst deze verkozenen in een tegenstrijdige situatie:

- ♦ Om de voorstellen van de assemblees serieus te laten nemen, moet je enerzijds doen alsof het systeem kan werken: de verkozen vertegenwoordiger zou het disfunctionele systeem zo goed mogelijk moeten belichamen;
  - > bv. achter de schermen onderhandelen, hun contacten en relaties gebruiken om de best mogelijke kansen te geven aan de voorstellen van burgers en zo borg te staan voor de manier waarop het politieke systeem werkt.
- ♦ Anderzijds, om het doel van de beweging te bereiken, zou de verkozene eerder de meest fervente aanklager van dit systeem moeten zijn...
  - > bv. het belang van het alternatief en de limieten ervan aantonen, de gebreken, misbruiken en tekortkomingen van deze politieke demarches aan de kaak stellen en zo het risico nemen dat alle burgervoorstellen worden verworpen.

Het verkozen Agora-lid had het gevoel dat een aantal burgervoorstellen wel zouden zijn aangenomen indien hij meer "bereidheid had getoond om het spel mee te spelen" en indien de beweging zijn rol als "paard van Troje" niet zoveel had benadrukt.

Een originele positionering die evenveel deuren open als sluit!

Agora en Kayoux zijn burgerbewegingen die door het indienen van kieslijsten een positie op het politieke toneel hebben ingenomen, zoals een partij dat ook doet.

Deze originele houding biedt een officieel mandaat en de middelen om aan te tonen dat een andere manier van politiek mogelijk is. En het opent nieuwe deuren. Zoals elk parlementslid werd het verkozen Agora-lid benaderd door verschillende lobby's, waarmee nog geen betrekkingen bestonden. Eenmaal verkozen, slaagde de Kayoux-lijst erin andere inwoners te mobiliseren die het lokale beleid wilden veranderen. Maar een partij zijn, sluit ook deuren. Veel organisaties van het maatschappelijk middenveld willen niet worden geassocieerd met een politieke partij en weigeren daarom samen te werken. Soms worden deze bewegingen als te "politiek" gezien door burgers of de media, die ze niet specifiek willen uitnodigen (zonder verplicht te zijn alle andere partijen uit te nodigen). Ze vergeten deze bewegingen echter ook uit te nodigen wanneer de andere heersende partijen wel uitgenodigd (moeten) zijn! Anderen beschouwen deze bewegingen als entiteiten in de marge, die te weinig betrokken zijn bij het politieke spel en daarom niet efficiënt genoeg.

Periferia werkt samen met deze "burgerpartijen" en ondersteunt ze

Sinds enkele jaren begeleidt Periferia de beweging Agora.Brussels en de burgerlijst Kayoux, en ondersteunt ze. In 2022 organiseerde Periferia samen met Agora het eerste festival gewijd aan deliberatieve democratie (Democrakwa?) en een cyclus gewijd aan de Participatieve Begroting met Kayoux, in het bijzonder via een Spaans experiment. De vereniging ijvert voor een meer democratische, inclusieve en participatieve samenleving, als onderdeel van een levenslange leerbenadering. Haar acties zijn gericht op het herstellen van het machtsevenwicht in de samenleving: (1) door te mikken op degenen die het verst verwijderd zijn, door middel van Capacitation citoyenne en Education Permanente en (2) door democratische innovaties, met name uit Latijns-Amerika, te ondersteunen en voor te stellen. De benaderingen van Agora en Kayoux delen dezelfde filosofie: het opzetten en verspreiden van fora waar openbaar beleid wordt opgesteld, op basis van de diversiteit aan realiteiten en standpunten. Dit alles in een geest van dialoog en samenwerking, met het oog op het nemen van zo eerlijk en rechtvaardig mogelijk beslissingen. Hun status als partij is slechts één van de strategieën die ze gebruiken om zichzelf te laten horen en anderen te beïnvloeden... zonder hun oorspronkelijke project te verloochen. Daarom vindt Periferia het niet eerlijk om deze bewegingen op gelijke hoogte met andere partijen te zetten en hen zo de broodnodige steun en bondgenoten voor hun zaak te ontzeggen.

Vernieuwende of geïnstitutionaliseerde participatieprocessen blijven impactloos

Zowel Agora als Kayoux hebben laten zien dat burgerassemblées in staat zijn om genuanceerde voorstellen te doen over om het even welk onderwerp. Hiermee kon de politieke wereld deze perspectieven ontdekken. Maar in België weigeren verkozen politici nog al te vaak rekening te houden met deze burgervoorstellingen, of ze nu afkomstig zijn van geïnstitutionaliseerde participatieprocessen of van burgerassemblées. Erger nog, toen in Ottignies-Louvain-La-Neuve Kayoux een reeks burgerassemblées over het klimaat organiseerde, lanceerde de stad haar eigen burgerpanel over het klimaat, zonder rekening te houden met het reeds gedane werk.

Onthouding: correct en gênant tegelijk

Als een thema geen verband houdt met democratie of niet het onderwerp is geweest van een beslissing in een burgerassemblee, dan onthouden de verkozen leden van zowel Agora als Kayoux zich van stemming. Bijna een jaar lang onthielden ze zich bijna overal van stemming.

Dit brengt ze in een ongemakkelijke positie in het parlement: verkozenen van andere partijen beschouwen dit soms als een bewijs van inefficiëntie.

Als antwoord op de verwachtingen en kritiek probeerde Kayoux een tijd lang om meer punten

op de agenda van elke gemeenteraad te zetten. Dit betekende echter dat er zeer regelmatig burgerassemblées moesten worden georganiseerd, waardoor het tempo en de hoeveelheid werk voor de vrijwillige burgers op lange termijn niet houdbaar was. Dit had ook een invloed op de kwaliteit van de beraadslagingen. Vervolgens koos de lijst ervoor om zich op (vrijwel) alle punten van stemming te onthouden, wat uiteindelijk meer duidelijkheid bracht in het project.

Als woordvoerder van een burgerassemblee blijft onthouding dus een cruciaal onderdeel. Het brengt betekenis aan en is een pijler die voortdurend moet worden (her)bevestigd, want in de praktijk leidt een opeenvolging van onthoudingen er onvermijdelijk toe dat anderen het nut van het mandaat in twijfel trekken.

Wat heeft deze ervaring uiteindelijk opgeleverd?

Het is uiteraard niet eenvoudig daar nu al een uitgebreid antwoord op te geven. Politieke actie en maatschappelijke verandering spinnen zich uit over een lange periode. Acties kunnen zowel directe als indirecte langetermijneffecten hebben. Er zal echter nooit worden toegegeven dat er bepaalde invloeden zijn geweest (met name van de oppositie op de meerderheid), ook al worden ze sterk verondersteld.

De burgerlijst van Kayoux gaat zijn tweede termijn in. Het mandaat van Agora liep in juni 2024 af. Voor beide zal het een boeiende periode zijn geweest.

Onderstaande punten kunnen helpen om de impact in te schatten.

Het bilan van Agora in het Parlement

Van 2019 tot 2024 voerde Agora.Brussels in totaal **246** parlementaire acties uit⁸. Zo werden er **189** vragen aan ministers, staatssecretarissen en de minister-president gericht. Talrijke interventies vonden plaats in de plenaire vergadering en commissies. Agora diende in totaal **57** ordonnanties, resoluties, werkdocumenten en amendementen in of was er medeondertekenaar van.

Het leeuwendeel van de parlementaire vragen (**92**) had betrekking op de resultaten van de eerste Brusselse Burgerassemblee, gebundeld in de burgerresolutie "Huisvesting", met bijzondere aandacht voor leegstand, de huurmarkt en dakloosheid. Er werd ook een groot aantal vragen (**51**) over werkgelegenheid⁹ gesteld, met name over de opwaardering van beroepen van sociaal nut en de vergoeding voor stages. Tot slot stelde Agora ook heel wat vragen (**36**) over de democratische werking van de Brusselse regering, de transparantie van overheidsdocumenten en de deliberatieve democratie.

Heel wat wetgevende activiteit (**41**) gaat over goed bestuur en het bevorderen van deliberatieve en directe democratie. Agora probeerde ook de deliberatieve commissies te verbeteren, die werden opgestart door het Parlement van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Onder de noemer van een permanente burgerdialog¹⁰ stelde Agora haar visie op een ideale Brusselse Burgerassemblee voor. De beweging stelde eerst haar benadering voor volksraadplegingen voor en ondertekende vervolgens mede een herwerkte tekst van de meerderheid over hetzelfde onderwerp (minder ambitieus, maar een stap in de goede richting). Agora stelde een verbeterde werking van het parlement voor door het reglement te wijzigen om het meer inclusief te maken. Agora stelde ook voor om meer transparantie te brengen in de beslissingen van het bureau en deed een voorstel om de parlementaire vergoedingen te beperken.

Agora deed ook voorstellen (**12**) in de geest van de burgerresolutie "huisvesting" om dakloosheid en leegstand te bestrijden, waaronder het voorstel om Housing First-projecten voor daklozen te

8 <https://nl.agora.brussels/post/parlementaire-actie>

9 Thema van de derde Brusselse Burgerassemblee

10 De naam is geïnspireerd op het "Burgerdialog in Ostbelgien"-systeem in de Duitstalige gemeenschap.

bevorderen of om ongebruikte bedrijfsterreinen te herbestemmen voor sociale huisvesting. Ten slotte riep Agora ook op om een onderzoekscommissie op te richten met als doel de werkelijke betaling van huurvergoedingen te controleren.

Druk blijven uitoeften om democratie te bevorderen

Het feit dat in het parlement een andere kijk op politiek aanwezig was, net als de voortdurende druk om naar een meer deliberatief systeem met bindende controle te gaan, heeft er allicht toe bijgedragen dat burgerparticipatie hoog op de Brusselse politieke agenda bleef staan. Tijdens deze legislatuur werd er zeker vooruitgang geboekt op het gebied van burgerparticipatie. De impact van Agora is niet duidelijk definieerbaar - al zijn velen ervan overtuigd dat haar aanwezigheid bepaalde ontwikkelingen heeft helpen versnellen... behalve bij de stemming van de gemengde overlegcommissies!

De invoering van gemengde overlegcommissies in het Reglement van het Franstalige Brussels Parlement werd tijdens de legislatuur van Agora goedgekeurd. Hoewel de wijziging van het reglement werd gesteund door de huidige meerderheid, werd het daarbij horende vademeicum (met de regels voor uitvoering) niet gesteund door Open VLD, ook al was ze een meerderheidspartij. Het vademeicum werd aangenomen met slechts één stem op overschat, waaronder die van Agora, die de doorslag gaf bij de stemming!

Aantonen dat een andere manier van politiek bedrijven mogelijk is

De ervaringen van Agora en Kayoux hebben laten zien dat een andere manier van democratische werking mogelijk is en binnen handbereik ligt.

- ◆ Kayoux liet zien dat het mogelijk was voor burgers om een actieve rol te spelen in de ontwikkeling van hun grondgebied, door collectief te beslissen over de grote lijnen van complexe onderwerpen zoals milieu, onderwijs, werkgelegenheid, gezondheid, economie en mobiliteit.
- ◆ Agora toonde concreet de voordelen van loting en deliberatieve democratie in de politiek aan.

Pepijn Kennis aan de centrale lessenaar in de plenaire vergaderzaal van het parlement

Dit stond voor een andere houding ten aanzien van politieke vertegenwoordiging, die van "het woord voeren van" in plaats van te spreken "in naam van". Er wordt geen manier opgelegd om aan politiek te doen, maar het gaat eerder om een keuze van de verkozenen om het op deze manier te doen.

Ze beoogden met hun mandaat als "pleitbezorgers" op te treden, om voor de beraadslagingen van een divers scala aan burgers op te komen, waarbij ze naar antwoorden op de behoeften

van de bevolking zochten, in plaats van als tolken of operatoren van bepaalde particratische politieke lijnen, bedacht door gesloten organisaties die ideologieën aanhangen.

Een manier om het vertrouwen van burgers in de democratie te herstellen...

Zoals andere verkozenen al meermaals aangaven, vertrekken deze burgerinitiatieven vanuit het vertrouwen in de democratie en de wens om haar te versterken door haar te doen evolueren. Vanuit dit perspectief bestaat hun doel er niet alleen uit om politieke lijnen te verleggen, maar ook om burgers opnieuw enthousiast te maken voor politiek en ze te overtuigen van het belang en de waarde van het leven in een democratie. Het beste hulpmiddel in deze zoektocht is experimenteren met democratie in een assemblee.

"Inclusie, respect en besluitvorming: waarden die stoelen op consensus. Over verschillen praten en ze proberen te overbruggen indien mogelijk. Het was een totaal andere manier van werken en van het benaderen van mensen, houdingen en ideeën. En het was echt, echt aangenaam, echt mooi." - een alumblist

"Het lijkt me net een unieke kans voor burgers om een vorm van debat opnieuw in eigen handen te nemen. Het geeft ook een idee van de complexiteit van het bedenken van gemeenschappelijke ideeën die zijn gebaseerd op gemeenschappelijke belangen." - een agori¹¹

Nino Junius, doctor in de politieke wetenschappen en expert in deliberatieve democratie, bestudeerde drie Brusselse burgerassemblées en de sociocratische werking van Agora.Brussels. Hij nam in het bijzonder vragenlijsten af bij de assemblisten. Over het algemeen blijkt daaruit dat de deelnemers veel vertrouwen hebben in het verkozen Agora-lid voor de trouwe opvolging van hun voorstellen. Een resultaat dat in contrast staat met de barometers die anderen (van media en universiteiten) houden over het vertrouwen van burgers in de politieke wereld in het algemeen. Bovendien, wanneer in diezelfde peilingen aan de assemblisten wordt gevraagd welk politiek systeem ze verkiezen, antwoordt meer dan 70 % het volgende: een systeem waar verkozenen en burgerassemblées naast elkaar leven, waarvan de beslissingen bindend zijn en moeten worden uitgevoerd. Deelnemen aan een deliberatieve assemblee lijkt dus een uitstekende manier om de belangstelling voor democratie weer aan te wakkeren.

...en een stimulans voor anderen om door te gaan!

Het avontuur van Agora is niet gestopt op 9 juni 2024, de laatste dag van haar mandaat. De beweging vloeide voort uit een burgerlijke impuls, het was een krankzinnige gok om de politiek van binnenuit te transformeren. Men ging de uitdaging aan en bewees dat het kan! De verandering is aan de gang. Toegegeven, het zal nog wel even duren. Maar de beweging is niet dood.

Deze publicatie is haar laatste wapenfeit: het verzamelen, kapitaliseren, analyseren en neerpennen van alle kennis die de agori hebben opgedaan tijdens de georganiseerde burgerassemblées. En tenslotte deze kennis doorgeven, verspreiden, delen, zodat het avontuur verder blijft leven. Niet alleen in ieder die het heeft meegemaakt, maar ook breder, in elke persoon en elk collectief dat ook in democratie gelooft en die probeert te versterken. In ieder van hen leeft het Agora-avontuur voort.

Nog steeds zijn er tal van burgerinitiatieven die democratische vernieuwing bevorderen: CaP Démocratie, Meer Democratie, citoyen Lambda, Parti Pirate, de Gele Hesjes en hun volksassemblees, en vele anderen.

Elk van hen draagt een steentje bij tot het dichten van de kloof tussen de politiek (en haar disfunctionele logica) en burgers die vastzitten, waardoor ze steeds individualistischer worden en vergeten wat het is om samen te leven. De brandstof die nodig is voor het heropstarten van de dialoog, kruisbestuiving, samen leven en denken.

Elk initiatief herinnert ons eraan dat we een rol te spelen hebben in deze agora!

---

¹¹ Getuigenis van een alumblist en een agori uit Renaud Arents' TFE "Analyse de la mise en œuvre de la démocratie délibérative au sein d'Agora" (HE2B IESSID, 2024).

Nuttige bronnen

- ◆ **Bijlage 21: (FR) Ethisch charter van de Agora-verkozene** : https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/21_Agora_Annexe_FR_CharteEthiqueElu.pdf
- ◆ **Bijlage 22: (NL) Ethisch charter van de Agora-verkozene** : https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/22_Agora_Annexe_NL_EthischCharterVerkozene.pdf
- ◆ **Bijlage 23: (FR) Portée et portabilité des propositions des 3 premières Assemblées (analyse)**. ("Reikwijdte en overdraagbaarheid van de voorstellen van de eerste 3 assemblees (analyse)") Deze korte analyse poogt 2 zaken te meten: de omvang van het gebied dat door een burgervoorstel wordt bestreken (reikwijdte). De mate waarin een burgervoorstel min of meer gemakkelijk kan worden gebruikt in het Parlement (overdraagbaarheid): https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/23_Agora_Annexe_FR_PorteePortabProp.pdf
- ◆ **Bijlage 24: (FR) Portabilité des propositions des 3 premières Assemblées (tableau)** ("overdraagbaarheid van de voorstellen van de eerste 3 assemblees (overzicht)") : https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/24_Agora_Annexe_FR_PortabPropTableau.pdf
- ◆ **Bijlage 25: (NL) Inventaris van de tussenkomsten van Agora in het Parlement (Excel-bestand)** : https://www.periferia.be/Bibliomedia/PUB/EP2024/Agora_Annexes/25_Agora_Annexe_NL_Interventions20192024.xlsx
- ◆ **(FR-NL) De parlementaire acties van Agora (op de website van Agora.Brussels)** : <https://nl.agora.brussels/post/parlementaire-actie>
- ◆ **(FR/NL) Nog niet behandelde voorstellen van Agora door het Parlement op 09/06/2024**: <https://nl.agora.brussels/post/einde-van-de-legislatuur-deze-teksten-haalden-de-eindmeet-niet-en-dat-ligt-niet-aan-agora-brussels>
- ◆ **(FR/NL) Laatste parlementaire interventie van Pepijn Kennis in het Brussels Parlement**: <https://www.youtube.com/watch?v=2pjzHMr8&t=14728s>
- ◆ **(FR) Changer le système démocratique à partir des listes citoyennes : et si on s'inspirait du municipalisme libertaire ?** ("Het democratisch systeem veranderen door middel van burgerlijsten: het libertair municipalisme als inspiratiebron") : https://periferia.be/municipalisme_libertaire/

Nawoord

Agora geeft het stokje door

Agora houdt ermee op. Het experiment, dat in 2019 als een zot idee gestart was en onverwacht zelfs een zetel in het parlement haalde, stopt. Maar in haar vijf bestaansjaren heeft het ontzegensprekelijk zijn stempel gedrukt op de democratische vernieuwing in Brussel.

Het veld van democratische vernieuwing is nog heel nieuw. Met een beetje verbeeldingskracht zou je het ook als een echt 'veld' kunnen voorstellen, met gras, bloemen en planten. Het is een veld waar al eeuwenlang hetzelfde gewas verbouwd wordt. Maar stilaan beginnen ook andere bloemen en planten te ontstaan.

Vijf jaar geleden kwam ook Agora boven de grond, en vijf jaar heeft het gebloeid. Niet vanzelfsprekend, want er was veel tegenwind. Wie de moed heeft in een eigen hoekje iets nieuw te proberen, wordt daar altijd mee geconfronteerd.

Agora probeerde op een manier aan politiek te doen en daar was het huidige systeem niet op voorzien. Verkozen politici zijn meestal generalisten, die moeten inspelen op politieke opportuniteiten en vooral uitblinken in crisismanagement, communicatie en positionering. Agora koos echter voor een tragere, bedachtzame, inclusieve en langetermijngerichte politiek en focuste zich op enkele dossiers. Dat maakte het moeilijk om mee te draaien in het systeem. De bodem van het veld was niet voorzien op het type plant dat Agora was, zou je kunnen zeggen. En toch heeft Agora volgens mij politieke impact gehad - al ziet die er misschien anders uit dan eerst gedacht. Mede dankzij de onverwachte intrede van Agora in het Brusselse parlement zijn de Brusselse politici bij de best geïnformeerd over democratische vernieuwing in heel België. Dat doet ertoe, want weten dat er alternatieven zijn, is de eerste stap richting vernieuwing.

De laatste jaren zijn er in Brussel bovendien verschillende essentiële stappen gezet richting democratische vernieuwing. Er vonden verschillende gemengde commissies met gelote burgers en politici plaats en er werd zelfs een permanente burgerraad rond klimaat opgericht. Ook lokaal gebeuren er steeds meer goede initiatieven om burgers nauwer bij de politiek te betrekken. Weinige mensen weten het, maar Brussel wordt internationaal vaak gezien als een laboratorium voor democratische vernieuwing. We zijn er natuurlijk nog lang niet – ook in Brussel is het vertrouwen in de instellingen nog erg laag. Maar de Brusselse besturen verdienken wel lof voor hun pogingen om het anders te doen, en Agora heeft dankzij haar onverhoopte deelname in het parlement dat thema zeker mee op de agenda gezet.

Maar ook in de bredere maatschappij heeft Agora iets teweeggebracht. Dankzij de campagne en de tupperware-avonden, de events die georganiseerd werden, de persaandacht voor de partij en vooral ook de duizenden uitnodigingen die verstuurd werden voor de burgerpanels die de partij organiseerde, zijn meer Brusselaars dan ooit op de hoogte van de democratische vernieuwing waar Agora voor strijd. Een paar maanden geleden, toen ik met een groepje mensen een fietstocht maakte rond Brussel, ontmoette ik een IT'er. Toen ik vertelde over mijn werk bij G1000, maakte hij zelf onmiddellijk de link met Agora. Hetzelfde verhaal een paar weken geleden, toen op een Brussels terras een ondernemer me uitvroeg over de partij. Los daarvan is het opvallend dat in Brussel best veel mensen al gehoord hebben van democratische alternatieven zoals gelote burgerpanels. Ook daar zorgde Agora dus mee voor een volgende stap richting het normaliseren van democratische vernieuwing.

Maar de meest hoopgevende boodschap die Agora mij gaf, is dat er een beweging rond democratische vernieuwing mogelijk is. In 2011 probeerden we dat een eerste keer met de G1000-burgertop, een spontaan burgerinitiatief dat zich buiten de politiek plaatste. Uiteindelijk wisten we duizenden vrijwilligers te mobiliseren die meewerkten aan dat 'zotte idee'. Agora koos een andere weg, via de politiek, en wist ook daarmee talloze mensen te enthousiasmeren. Toen

ik zelf een Agora-burgerpanel ging observeren, kwam ik vrijwillige receptionisten, cateraars, facilitatoren, vertalers en verslaggevers tegen. Voordien waren talloze anderen bij weer en wind al de straat opgegaan om duizenden uitnodigingen voor het burgerpanel te bussen. Later hoorde ik van een medewerkster dat er zelfs IT'ers zich vrijwillig engageerden om een ijzersterk lotingsysteem uit te bouwen voor de rekrutering van de burgers. Inmiddels worden verschillende aspecten van dat systeem gretig gekopieerd door mijn buitenlandse collega's.

Agora heeft dus veel gedaan, maar nog belangrijker is wat het nalaat. Op vijf jaar tijd heeft Agora niet alleen mooie vruchten gedragen, maar het heeft ook zaadjes geplant. Welke planten daaruit voort zullen komen, kunnen we nu nog niet weten. De G1000-burgertop in 2011 was voorzien als een eenmalig burgerinitiatief, een vorm van vriendelijk activisme, dat België wilde tonen dat ook burgers iets te zeggen hebben. Niemand zou toen verwacht hebben dat dit aanleiding zou geven tot het boek 'Tegen verkiezingen', dat inmiddels over de hele wereld gelezen wordt als een pamflet voor een betere democratie. Nog verwachtte iemand dat G1000 zou uitgroeien tot een organisatie die jaren later meewerkte aan de oprichting van de eerste permanente burgerdialoog ter wereld, in Duitsstalig België, en de eerste permanente burgerdialoog over klimaat in de wereld, in Brussel.

Voor Agora houdt het verhaal nu op. Maar anderen zullen het stokje overnemen. Uit een onderzoek dat we met G1000 recent lieten uitvoeren, bleek dat 88% van de Belgen het belangrijk vindt dat burgers inspraak hebben in de politiek. Slechts 24% van de Belgen vindt dat ze nu voldoende betrokken worden. Burgers willen duidelijk een andere democratie. De strijd daarvoor zal dus voortgaan.

De afgelopen jaren heb ik gemerkt dat de coalitie voor democratische vernieuwing groeit. Middenveldorganisaties die ijveren voor meer inclusieve oplossingen voor de lange termijn, bedrijfsleiders die weten wat het is om innovatie op grote schaal uit te rollen, academici die nieuwe methodes onderzoeken en impact meten, professionals die ermee aan de slag gaan en experimenteren, politici die orecht willen luisteren naar wat burgers denken over moeilijke beslissingen. En burgers zelf natuurlijk, die met hun buren over democratie praten of brieven naar hun burgemeester sturen met de vraag om ook in hun gemeente een burgerpanel te organiseren. Nog niet iedereen is overtuigd, maar de kritische massa neemt toe.

Bedankt, Agora en Agori, voor jullie engagement voor een betere democratie. Met G1000 werken we voort, samen met vele anderen, om daar verder aan te bouwen. En wie weet welke zaadjes binnenkort nog zullen ontkiemen.

Ben Eersels
Coordinateur du G1000

« Do Agora Yourself », de praktische gids om je democratische projecten in actie te brengen.

Ontdek de Agora ervaring. Vanaf het hart van de beweging volg je deze groep vrijwilligers die campagne voerden, iemand verkozen kregen, burgerassemblées oprichtten en de aanbevelingen van de Brusselaars verdedigden in het parlement. Maak een reis door 6 jaar van dit waanzinnige menselijke en democratische avontuur, met de kritische blik van AISBL Periferia en verschillende Belgische academici.

Een onmisbare gids voor begeleiders, politici, overheden, onderzoekers, studenten en organisaties die willen overleggen met onze samenleving en haar burgers.

“Het experiment dat Agora tussen 2019 en 2024 in Brussel heeft uitgevoerd, heeft de Belgische representatieve democratie als nooit tevoren door elkaar geschud”, aldus Anne-Emmanuelle Bourgeaux, constitutionaliste en professor aan de UMons.

Een Periferia publicatie als onderdeel van het "Education permanente".